

260830

Meinertus

1829.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

Horatius.

ELSŐ KÖTET.

Residentiae Strigoniensis
O. Benedicti. 1824.

TRAKOSTYÁNYI
DRASKOVICS GYÖRGY.

ÁROMAI SZ. EGYHÁZ' KARDINALISA,
KALOCSAI ÉRSEK ÉS KIRÁLYI HELLYTARTÓ.

Szül. 1515^{ben} Febr. 5^{en} m. h. 1587^{ben} Jan. 31^{en}

Lehrer Georg Joh. Schmidt in Pesth. N. 18

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MAGYAR

Nemzeti Folyó-Írás.

ÖTÖDIK ÉV.

1829.

ELSŐ KÖTET,
JANUÁR, FEBRUÁR, MÁRTZ.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,
ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŪVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

AZ I^{SO} KÖTET' FOGLALATJA.

Első Füzet. — Januáriusz.

- Trakostyányi Draskovics György, R. Sz. Egyház Kardi-
nális', Kalocsai Érsek' 's Kir.Helytartó' élete-rajza. V—XII.
1. Magyar-ország' különös természetű Vizeiről. *V. Jankovics M.* - - - - - 1
 2. Beleszólás, a' Színjátékok eránt folytatott veteke-
kedésbe. *E. I. P.* - - - - - 7
 3. Erdély' Históriájához tartozó Emlék-írások. Közlés
Döbrentey Gábortól. - - - - - 18
 4. A' Fejedelem-választás Karinthiában. *E. Illés Pál.* 33
 5. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.
(Folytatás) Kiss Károly. - - - - - 38
 6. Lehetséges-e egygyetlen-egy legfelsőbb principium
a' Tudományokban? *Pr. Greguss Mihály.* - - - 53
 7. II-ik Jó'sef Császár' ítélete a' Rang és Gazdagság
felől. *E. I. P.* - - - - - 58
 8. A' Kellemek! Kisfaludy Sándorhoz, Berzsenyihez,
Vörösmartyhoz. *Gr. Dessenffy Jó'sef.* - - - 60

Második Füzet. — Februáriusz.

9. Révay Ferencz Al-Nádor' élet-leírása. *Kovacsóczy
Mihály.* - - - - - 65
10. A' Munkátsi Klastrom' bővebb esmertetése. *Stromeczky.* 76
11. Többféle tárgyú Levelek. *N. Apáthi Kiss Sámuel.* 93
12. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.
(Folytatás) Kiss Károly. - - - - - 105
13. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. *(Folytatás)
Sup. Kis J.* - - - - - 116

14.	Egy pár szó az innepi köszöntésekről, egy köszöntő versel egygyütt. <i>Sup. Kis J.</i> - - -	131
15.	Bacó' Értekezése külömbféle tárgyakról. <i>S. K. J.</i>	134
16.	Régiség a' XVII-ik Századból. <i>Szeder Fábián.</i> -	137
—	Charáda. — Vizszafutók (Palindromi) <i>G—s M.</i> -	144

Harmadik Füzet. — Mártziusz.

17.	Értekezés a' közép-évi Görögökről. <i>Balajthy Jó'sef.</i>	145
18.	Torquat Tassó' élete-rajza. <i>Szabó Nepomük.</i> -	166
19.	Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folyta- tás</i>) <i>S. K. J.</i> - - - - -	172
20.	Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai. (<i>Folytatás</i>) <i>Kis Károly.</i> - - - -	192
21.	Montesquieunek némelly jeles gondolatjai. <i>Sup. Kis J.</i>	209
22.	Quasi-Recenziók. <i>G—s. M.</i> — Az Epigramma' theo- riája ügyében. <i>Bajza.</i> - - -	217—219
23.	Az Időhöz. — Csüggedés. — Biztató felelet. — Senki. <i>Marosközi Gábor, Erdélyből.</i> - -	225

TRAKOSTYÁNYI
DRASKOVICS GYÖRGY,
Római Szent-Egyház' Kárdinálisa,
Kalocsai Érsek és királyi Helytartó.

Magyar-országhoz tartozó kisebb szomszéd tartományokat, nagyobb részént a' Töröktől úgymint a' Keresztyénség köz-ellenétől való félelem csatlá hozzá. Ez volt az ösztön, melly Horváth, Dalmát és Szláv szülötteket csoportonként vezeté a' Magyar-táborban, hónjoknak bátorságot, magoknak pedig dicsőiséget aratni, ez emelte őket, mind a' polgári, mind a' hadi-pályán nagyra. A' józan vetélkedés hatalmas rúgója a' Nemzeti művelődésnek, a' nagy, a' szép példák hasonlókra serkentenek; 's ebből származik gyakorta, hogy az utánnazók félülműlják elemképeiket. — Magyar-ország Horváth-országnak köszönheti a' Draskovicsiakat. — Még Árpád vérehől való Királyaink' idejéből dicséretes hűségek, mellyet Nagy-Lajos és Corvin alatt, mind a' polgári kormánynál, mind a' csataneszben megbizonyítottak.

Ragyogott már e' Nemzetség' érdeme tehát a' jelen Dynasztia előtt, de legnagyobb fényt szerze reá György, Bertalannak Utissenich Annának fija, ki 1515-ben született Febr. 5-kén Bilina Várában. — Atyja számos magzatokat nemzett, birtokait a' Török felprédálta, maga a' külföldön halt-meg, 's az örökség, melly gyermekeire háromlott, egy kard vala. —

Elsülyed György is, ha az el nem rejthetendő lelkitulajdonok, Anya-Bátyjának, Zápolya mindenható Miniszterének, az éles szemű 's elméjű Martinuzi Utissenichnek figyelmét fel nem ébresztik. Ez eltökéllé a' gyermek kebelben lappangó erőt napvilágra hozni, a' gyermeket magához vevé, egy ideig szorgalommal neveltette Erdélyben, — 's a' jövedelmes és az élet-gondjaitól feloldozó Papirendre szánta. Erdélyből Krakóba ment a' gyönyörű reményű nevendék, innét Bolognába, hol az Egyházi- 's Polgári-törvények szorgalommal gyakorolva, jövendő nagyságának alapjait józanon vetegette, míg Bátya minden tekintetben lépcsőről lépcsőre emelkedett. 'A' Theologiai tudományok' hallgatására mint felkenetett Pap 's Aradi Prépost, Rómába az Anyaszentegyház' Székpontjába ment. Itt vi'sgálódásait az Egyházi-történeteknek szentelé. Élete' 37-ik esztendejében 1551-ben jelent-meg a' lelkes Ferdinánd Udvaránál, 's mindenki, ki megismérte belbecsét, szerette, tisztelte, Fejedelme a' Jászói Praemonstratensisek Prépostságával jutalmazta 1553, 's ugyan azon esztendőben Titoknokjává nevezte, Oláh Mik-

lós Magyar Hierarcha' tanácsára. — Draskovics csekélyebb állásponton sem maradhatott volna homályban, hanem most kiterjedett határákörében munkásságának megbizonyítá, hogy nagyra született. — Ferdinánd napról napra nagyobb hajlandósággal viseltetett éránta, 's annyira megszokta volt személyét maga körül látni; hogy midőn 1555-ben őt a' Római Birodalom ügye az Ágosztai-Gyűlésre híva, Draskovicsot magával vivé, 's ott a' Po'sonyi Prépostsággal jutalmazta, még pedig úgy, hogy előbbi jövedelmes Prépostságát is a' békövetkezendő királyi rendelésig megtarthassa. — A' Pápa Apostoli Proto-Notáriusznak, Ferdinánd pedig Gyóntatója' 's Tanácsossának nevezte-ki 1557-ben. — 1558-ban Mária a' szerencsétlen Lajos Király özvegye' halotti dicsérő beszédét tartotta. A' tudós Weránczy Antal, munkássága jutalmául az Egri Püspökséget nyeré, helyét a' Pécsi Püspökségben tellyesen kipótolta Ferdinánd Draskovicscsal, melly méltóságában IV-ik Piusz Pápa, Julius' 17-én 1560-ban megerősíté, Ferdinánd hálául pedig azt rendelé: hogy míg a' a' most nyert Püspöki székbén lész; mindaddig a' Po'sonyi 's Jászói Prépostságokat is bírhatta 's használhatta. Bölcsen átlátta György felmagasztaltatása' fenségét, átlátta azon terheket, mellyek a' Püspöki vállat nyomják, ha erejét egyszer'smind a' polgári kormány is kívánja, — de ő, ki ezen örvényes tenger' zátonyait ösmerte; megtanulta már, ügyes evezéssel elkerülni.

Ha már Pásztori levele, melyet Megyéje híveihez Apostoli buzgósággal és lélekkel tele, bocsátott, nagy reményeket gerjesztett felőle, tellyesíteni sietett ezeket Lerinuszi Vincze V-ik századbéli Írónak Intő-munkája Magyarra fordításával, melyet Maximilián Főherczegnek ajánlott 1561-ben, Hoffhalter Raphael Nyomtató-műhelyében. Kevéssel ezután Lactantiuszt adá Nemzetének, kinek nyelve most halálos kórságba sínlődni indult.

1562-ben Piusz Pápa a Tridentomi Egyházi Zsinatot folytatni kívánván, az egész Keresztyén világot mozgásba hozta. Oláh Miklós Magyar Zsinatot tartott, mellyben Wránczy Antal megköszönvén választatását, helyette Januáriusz 1-sőjén Ferdinánd mint Magyar-Király képviselőjének választá Györgyünket. — A Magyar Anyaszentegyház' képviselőji, a' mívelt lelkű, 's nagy tudományú Dudics András, Kinizsi és Kolo'sváry János Csanádi Püspök valának. — Mi nagy volt Ferdinánd' bizodalma Draskovics tehetségeihez, onnét is megbizonyosodik; hogy Bruss Antal Prágai Érsek és Thun 'Sigmund Felső-Ausztriai Helytartónak meghagyá: magokat mindenben Draskovicshoz tartanak, 's a' szükséges tudósítások' szerkeztetését is reá bíznák. — Januáriusz' 18-án, ugyan azon nap, mellyen a' Concilium megnyitott, érkezett meg Matthisy István Pécsi-Kanonokkal és Titoknokjával Trientben, a' hol 10 holdnapig és 16 napig mulatott. Költségére 6800 Rforint volt rendelve. Januariusz' 31-én Bruss Antalt és Draskovics Györgyöt, öt Püspök és a'

Cardinál-Legátusz' egész udvari tisztsége, nagy pompával fogadta. Februariusz 24-kén Hatalmazó-levelet bemutatta 's idvezlő beszédét tartotta. Mártziusz' 4-én tartott Gyülekezetben Draskovics és Bruss a' Dissidensek' meghívását a' Conciliumra 's a' Német Egyház' megzabolázását sürgették; 's a' Pápai Követek' ellenére, Seripandus Cardinál' oltalma alatt, a' Püspököknek Megyék székelyén való tartózkodását Herculesz Gonzaga Cardinál ellen, bátran és mérsézen vitatták. Aprilisz' 18-kán Draskovics ismét új dicsősséget aratott a' jó 's igaz pályáján, Bernárdi János Ajaccioi Püspök ellen, ki szükségtelennek tartotta azt; hogy a' Püspökök nyájok' körébe müllassanak, állandóan szóllott György, 's vele minden derék, 's igaz való Apostoli lélekkel megtelt kebel, melly az egész 'Keresztyénség' javát mélyebben ápolgatta, 's annyira vitte a' Pécsi Megyés a' dolgot; hogy Aprilisz 20-án a' Zsinat' Előülője, a' kérdés eránt Synodalis Decretum szerkeztetést rendelt.

Juniusz 6-án felvétellett azon fontos kérdés, a' mellynek elintézése végett Ferdinánd követjeit küldé, — ezekkel egy fedél alatt mozdíták-elő Fejedelmök' kérelmét a' Francia Püspökök. — Bényújtá a' Cardinál-Követeknek Fejedelmének Ferdinándnak 27 Czikkelybe foglalt kívánságait.

Draskovics ezen Zsinat' történeteit feljegyzé a' maradéknak, de fájdalom, a' munka maiglan valami zugolyban várja feltámadása' hajnalát 's halhatatlánítását a' sajtó által.

Még Tridentomban mulatott, midőn Ferdinánd őt a' Zágrábi Püspökséggel jutalmazta. Apostoli lélekkel kormányozta ő Megyéjét, mellyet gyakorta meglátogatott, a' néphez nemcsak Székes-Templomában; hanem falukban is tartott buzgó beszédeket, oktatásokat, 's hogy a' jónak gyümölcsöző magva maradjon, oskolákat emelt, mellyekbe saját nevédeként rendelé Tanítóknak, 's Atyai gondoskodását a' Báni.-méltóság sem kissebbítette, sőt a' jó' mindenható lelkétől elragadva, két Zsinatot tartott, az utólsót már Kalocsai Érseki czímmel, végzéseit saját költségein kinyomtatatta 's az egész Országba szerte küldötte. Egyházi foglalatosságát temérdeksege, elnem vonta őt Báni hivataljától, mellynél fogva társával, Frangepánnal a' Tartomány' zavart állapotját rendbe hozni iparkodott, 's a' határ-széleket olly karba helyhezé; hogy ezek képesek valának a' Török' bérohanásait elfogadni, hanem munkálódásának virágzatjában Bán-társától Frangepántól, éppen midőn karjára legnagyobb szüksége lett volna, megfosztá a' halál. Gubecz Mátyás, a' szomszédvári Horváth parasztnépet fellázasztja 1572-ben Tahy Ferencz ellen, magát Királynak kiáltatja 's pillantati uralkodását gyilkolással kezdi, — hamar sereget gyűjt György, 's a' pártosok ellen Keglevics Mátét 's Alapy Gáspárt küldi, maga pedig nyomba szaguld ezek után a' nyugtalan dülő' megzabolázására, kit, nem sokára gyülevész népét szerte vervén, elfogott 's Pünkösdi Királyságának 's életének végét szabott. Ugyan ez esztendőben felszóllítá őt Bocskay

a' részvétre, támadásában ; de György, levelét a' Császárhoz küldé.

A' Török-hatalom veszéllyel fenyegette Horváth-országot, azomban Selim' váratlan halála Stambulba vonta ezt, 's kevésre a' Keresztyénség' nagy vesztére, sikeresen használta a' mindenütt csak Szigetnél nem, győzedelmes Soliman. Draskovics megünvén a' veszélyes fegyverforgatást, hogy Egyházi foglalatosságait buzgóbban végezhesse, Báni méltóságától való felszabadíttatását sürgette, de haszontalan, mert a' Király tanácsosnak tartotta, a' lelket és erőt ott hagyni, hol ez legszükségesebb vala, 's György kiyánságát csak 1578-ban Rudolf alatt 12 év múlva érte-el, de nem hogy ez által minden polgári foglalatosságoktól felszabadúljon, hanem hogy ezekkel még inkább terhelteék, mert a' Győri Püspöki-Szék mellett, egyszer'smind az Ország' Cancellárjává is rendeltetett. Érzékeny volt a' búcsú, mellyet Zágrábi híveitől vön, hanem sem ezeknek kérelme, sem a' Király felszóllítása nem volt elég hatalmas arra, hogy ezen Püspökség' kórmányát is megtartotta volna hív követője az Egyházi törvényeknek. Mindjárt átköltözése első évében Szombathelytt Zsinatot tartott, a' melly Ausztriából Jezsuitákat, kiket még Magyar-ország nem bírt, hívott-meg, 's meg is tartotta őket itt Tanítóknak.

Bakács Tamás halála óta, nem bírt a' Magyar Sz. Egyház Cardinálist, megkérte azért Rudolf XIII-dik Gergely Pápát, hogy ezen méltóságra emelné Draskovicsot, 's a' Sz. Atya annál hajlandóbb volt

az érdemes Püspök felmagasztalására; mennél inkább általláta, hogy ezzel a' Sz. Egyházi díszre nevededik. De Gergelyt szándéka tellyesítésében a' halál akadályoztatta, V. dik Sziksztus Pápa azomban tellyesíté, 's Deczemb. 18-án 1585-ben a' Szent Agoston Rendén lévő Szerzetesek' Templomában a' Bécsi Érsek' kezéből vevé a' vörös kalapot. — Febr. 13-án 1586, fényes vendégség tartatott, mellynél Erneszt, Mátyás és Maximilián Királyi Fő-Herczegek is jelen valának. Itt reá birta Draskovics a' Fő-Herczegeket, azon gondolatra; hogy Rudolfot kérnék reá, engedné a' Thúrótzi Prépostságot a' Jezsuitáknak, a' mi Májusz 19-én meg-is történt. A' Cardinálisi fényes méltósághoz a' királyi Helytartói hivatal és Kalocsai-Érsek czíme is járúlt. A' következő évvel Sziksztus Pápa fontos tanácskozások miatt Rómába hívta Draskovicsot, ez buzgóan készült a' nagy útra, hanem 1587-ben Januar. 31-én pályáját elvégezte élete' 72-ik évében. — Ő szerze-meg Nemzetségének a' Grófi méltóságot 's a' Trakostyányi czímt, — mellyek' megfontolásánál minden Draskovics követésére lelkesülhet. — Eltakarítatott a' Győri Anya-templomban.

KOVACSÓCZY.

1.

Magyar-Ország' különös természetű Vizeiről.

Nem csak a' nagy tettek, de a' Honnyi-földnek jeles természeti ritkaságai-is egyaránt híressé, 's dicsőségesse teszik a' Nemzeteket. Fogyatkozott ebben édes Hazánk, a' mint annak tudományos történeti bizonyítják, szinte a' XVI. századig, a' midőn az *Auri sacra fames* üzése által már sok századok előtt bejött a) és

- a) A' Magyar-országi Bánya-mívelés régibb a' Magyarok bejövetelénél, noha bizonyos az, hogy a' Kün- és Kazár-Nemzetek Ásiában mind arany-mívelő, és arany-szerekkel gazdagon élő Nemzetek valának, a' mint ezt Pallas Orosz-Országban tett útazásában aló-adja. De sem a' Magyarok ideje előtt volt Bánya-mívelésről, sem pedig már az ő országlások alatt űzött Bányászati szorgalom történeteiről mindedig egy Munka se jött közre, annyira; hogy noha *Selmeczen* dicső emlékezetű Maria Theresia által több Professorok alatt egy Bányász-Académia fundáltatott-is, még-is a' ki a' Bányák' történetéről 's állapotjáról többet, mintsem azt, a' mi II. Maximiliántól először kiadatott, 's a' többi Fejedelmek által gyarapított *Berg-Ordnungban* foglaltatik, akar tudni; annak valóban csak a' külső Országi, de kivált *Nász és Slésiai Szerzők* könyveiből szükséges nagy munkával mind azt, a' mi a' Felső- és Alsó-(Banátusi) Magyar és Erdély-Országi Bányákról nyomtatásba kijött, feljegyezni. Holott valamennyi Banya-Városok, de kivált *Selmecz, Körmöcz, Uj-Banya, Nagy-Banya* 's a' többiek' Leveles-tárai tele vagynak mái napig legrégebb eredeti Oklevelekkel, mellyekkel ezen jeles *Nemzeti*

behívott külső Nemzetbeliek a' Bányász-mesterségben foglalatostkodván, Hazánknak természeti jelességeit-is munkáik által hirlelték, és közre bocsájtották. Elsőknek találtam *Reichersdorf Chorographia Transylvaniae et Moldaviae* Wien 1550. Negyed rétbén *b*) — és Wernher György a' Kassai, vagy akkoron Szepesi Kamara Praefectussának ilyen czimű: *De admirandis Hungariae Aquis*. Vien. 1551. ismét 4 d. rétbén *c*) nyomtatott Könyveiket. — Nem czélja Értekezésnek, sem Bibliographiai ismertetet előadni a' Szerzőknek, kik azolta három Századok folyta alatt ezen pályán eleredvén, Hazánk Természeti-Historiájában érdemök szerént említettnek; annál kevésbbé a' Honnyi-földünkön eredt forrásoknak, vagy csurgó patakoknak, mellyek csudálatos, és különös természettel bírnak, leírását közleni; hanem inkább

szorgalom és Gazdaság Történetét voltaképen felvilágosítani lehetne; — ámbátor magának a' Felsőes Udvarnak legnagyobb kárával, ez előtt egynehány esztendőkkel a' leg-gazdagabb és több szobákat betöltő nevezetes, még szinte a' XII Századtól eredett Oklevelekkel tellyes Archivuma a' Kőrmöczi Pénzverő-műhelynek, tűz által elemészte-tett. — A' Selmeczi Academia ugyan hirtelen nevezetessé lön a' Külföldön *Delius* és *Born* nyomtatott Munkáji, — *Hellnek* vizet szívó Gépelye által; de ezeknek halálokkal nem-csak a' Külföldön enyészett dicsősége, hanem Hazánk Tudóssai előtt-is mostani foglalatossága annyira ismeretlen, hogy már inkább gazdaságbeli Camerális, mint tudományos Köz-Intézetnek tartatik.

- b*) Kijött ezen Munkácska későbbén többször 1595 Coloniában Broniornak Tatár-ország' leírásával in Fol. — Possevin Moscoviájával, — Bongarsius és Schwandtner Gyűjteményében. *Scriptores Rerum Hungaricarum* in Fol. —
- c*) Utóbb ismét kinyomtatott Coloniában 1595. Fol. Herberstein Moscoviai útazásával. — Possevin Moscoviájával. — *Respublica R. Hung. Könyvetskében* az 56 — 95 lapokon, és mind Bongars, mind Schwardtner *Script. Rer. Hung. Gyűjteményében*.

ezen tárgynak tökéletes kidolgozására, Hazánk' jeles Physicussait és a' Természeti-tudományok' gyakorlóit, egy ismételten; de a' mi Hazánk jelességeire nézve olly ritka Poétával megismertetni, ki a' csudálatos természetű Magyar vizeket, helyes Német versekben még a' XVI. században széles világgal megismertette.

Joh. Rudolph Rübmann, vagy Felső Magyarország Bánya-várossainak Polgára lehetett, vagy ha nem, bizonyosan Hazánkban netalán a' Segéd-seregek között több időket töltött, mint-hogy ő előtte a' most-is sokaknál ismeretlen *Tar* ígének értelme tudva volt. — Azomban nem csak Nemzetsége, de lakhelye és foglalatossága-is előlünk annyira elrejtetett; hogy még a' Bibliographusoknál-is lehetetlen (ezen Silésiai-nak ítélt Költőt) feltalálni. — Munkája illy czím alatt jött közre: *Poëtisches Gastmahl*, hol Wernher Györgyöt, mint *königlichen Rath, und Landvoigten von Saren*, Sáros Vármegyei Fő-Iszpányt akara mondani, említi. A' jeles Magyarország vizeket pedig imígy énekli:

Erstlich wo die Wasser zu Steine werden:

In Ungarn da Wagus entsteht,
 Da Carpathus höchst Gibel hat,
 Mit steeten Schnee bedeckt allezeit
 Darauf steets Gewölck in Spitzen leit,
 Das rauh G'birg allda genannt
 Am Nahmen Tatars (Tátra) bekannt;

Die Ungarn nennen ihn *Tarczal* *)
 Heist abgeschoren, bos kahl;
 Weil Carpathus am selben Platz,
 Im höchsten Haupt ist bloss und glatz.
 Und lauter Felsen dabey nah
 Ihr Ursprung hat, die *Weyxel* jah.
Zepusium das Dorf daran
 Da solcher Wasser viel entstahn.
 Die *Lau* und sehr an Wasser reich
 Der *Rauschbrun* einen Weyher gleich.
 Wenn Holtz darein geworfen wird,
 Das bald, ein Rind, wie Stein gebiert.
Corricius auch hie ist gelegen,
 Berühmt von seinen Höhlen wegen
 Darinn das Wasser wird zu Stein,
 Im Berg wächst der Saffran gemein.

Steine werden zu Wasser.

Vom Schloss Zepusien nicht weit
 Daran Sanct Martins Kirchen leit,
 Ein Wasser mit Getöss entspringt
 Welches mit Murmeln stark herfürdringt.
 Wo es fleusst hin wird es zu Stein,
 Gebiert denselben, gross und klein,
 Und welche da die Erd bedeckt,
 Wenn steter Regen wird erweckt;
 So werdens zu Wasser doch dergestalt,
 Das man's für Kalch zu Mauerwerk b'halt.
 Was ob der Erden wächst gemein,
 Von diesem Wasser sind Sandstein,
 Damit man Häuser baut, mit Pracht.
 Drum spricht man das man Häuser macht
 Aus Wasser, und darinnen wohn'
 Wie klärlich wird gezeigt davon.

*) *Tar* valóban nállunk most-is egygy értelembe vevődik a' kopárral, vagy kopasszal, 's azért méltán nevezék Eleink a' *Tátra*-hegyet *Tarczalnak*, nem-külömben mint a' Tokaji-hegyet - is *Tartzalnak*, úgy Sáros Vármegyében Berzevicheiek' elejétől épített Várat *Tarkónek*, melly azon kopár kősziklán rakatott.

Wässer die durch Eisen fressen.

Auch dessen soll ich nicht vergessen,
 Solch Wässer, die in Eisen fressen
 Sind bey Zepusio voran,
 Welchs Thier es trinkt, muss sterben dran.
 In vier und zwanzig Stunden zwar
 Ein Hufeisen verzehrt wird gar.

Eisen wird zu Kupfer.

Und giebt ein dicken Wust und Rat,
 Aus dem gut Kupfer bald entsteht,
 Welches im Brenn-Ofen gereinigt wird,
 Der Berg auch da *Calcant* gebiert.
 Das ist natürlich Vitriol,
 Schumachers-Schwartz man 's nennen soll.

Regen wird zu Vitriol.

Der Regen in den Berg inschleufft
 Und unten wieder herfür treufft,
 Und wird zu Vitriol behend,
 Welchs von Griechen wird *Calcanth* genennt.
 Mir zweifelt nicht des Wassers Krafft
 Wird ihm von Ertz-feuerstein verschafft,
 Welchen man nennet *Marchezith*
 Der in verborgnen Adern ligt.

Tödlich Wasser.

Ferner am sarmatischen Birgck
 Im Landvoigtey *) Zepusien-Circk,

*) Nálunk már szélesen elterjedett Német-Nyelv gyarapítására csak-ugyan méltóképpen ellehetne hagyni az *Obergespan* nevet, melly csak felében Német, felében Magyar, 's helyette *Landvoigtot* venni fel, melly a' Fő-Ispányi hivatal eredetével, és Tisztivel voltaképpen megegyez.

Etliche Brunnen daselbst man find
 Die Vieh und Vöglein tödlich sind.
 Viel Wolfskraut wächst in selben Kreisse
 Welches lauter Gifft ist, wie man weiss.

Wasser, das im Sommer ein Eyss wird.

Vom Schloss Zepusien nicht weit
 In eines Berges Höhlen allezeit,
 Ein Wasser fleusst im Winter zwar,
 Welches im Sommer gefrieret gar;
 Davon das Eyss man brauchen thut,
 Den Trank zu kühlen ist es gut.

Ein Brunnen nimmt zu und ab, wie der Mond.

Und unter jenem Brunnen zwar
 Das Wasser ist so tödlich gar.
 Ist einer an dem solcher Art
 Bisher klarlich gesehen ward;
 Das wie da scheint, und wächst der Mond;
 Es auch gleich ab- und zu hat gnomm.
 Und wenn ist es in Neumon Gestalt,
 Der Brunn gar nah kein Wasser halt.

Számtalan Bibliothékák, és eladandó Könyvek laistromaiban hijába keresvén a' Szerzót, — több mint húsz esztendei fáradságom után, a' nélkül, hogy az eredeti munkát láthattam, a' nélkül, hogy ezen tárgyat egészen előadhattam; — a' nélkül hogy a' Szerzót illőképen megismerhettem: kéntelen valék ezen minden tudós Hazafi előtt becses XVI. századbeli Német töredéket *d)*, az örökké tartandó

d) A' Töredéket találta az Értekező olly munkában, hol seha-sem kereste volna, t. i, Wolfgangi Hildebrands Kunst

feledékenységtől 's enyészettől megmenteni, hogy vele a Magyar Természeti-tudomány Bibliographiája nemű-neműképen szaporodhasson, 's példájával Tudósainkat Magyar - ország különös természetű vizeinek tudós és tökéletes leírására, mellyben szükölködünk, gerjeszthessem.

J***

2.

Beleszóllás, a' Színjátékok eránt folytatott vetekedésbe.

A' Játékszín' használatos volta világosabb, sem-mint azt, vagy még bővebben bėbizonyítani kellene, vagy kétségbe hozni lehetne. Egy maga a' minden Európai mívelt népek' példája, untig elégséges a' gondolkodó embert a' felől végképen meggyőzni. És megvan győződve feőle a' gondolkodni tudó rész hazánkban-is; de nincsen és nem egy könnyen lészen a' számosabb része Hazánkfiainak, melly t. i. nem tanult gondolkodni, és széles értelemben véve *Községnek* nevezhető: Am vigyázzon reá akárki, mi-

und Wunderbuch Frankf. am Mayn. in Henn. grossen Buchhandlung 1704. 4d. rétb. 211 — 214 lapjain. De mivel az egész munkát-is ismerni óhajtja, minden Olvasóíhoz eszedzik annak felkeresése, 's feltaláltván, bejelentése iránt.

dőn Hazafira akad, ki a' felállítandó magyar Játékszínek mellett buzgódik, — az ritkán fog lenni míveletlen eszű és törzsökös tiszta Magyar, hanem mindenkor vagy külföldi nemzettel atyafias, vagy tudományosan mívelt lelkű, vagy affectált buzgóságú Hazafi. Tiszta Magyar-község, fő characteri vonása lévén neki minden dolgaiban a' bizonyos innepiség, lassúság, megletség és komolyság, — sem embert, sem tettet, mellyen könnyelműség és változékonyság tünik szemébe, nem kedvelhet. Élénk mímelésekkel, tagok' mozgásival, arcznak jelentményes elvonulásival még prédikáló Papja sem kap fel előtte; annál inkább megveti az a'féléket a' Színjatszóban, vagy szintén magát a' Színjatszót az a'félékért. Mivel a' Színjatszó gyakorta hordozóskodik és nincsen neki húzomos maradása sehol; ez eránt megvetése legfőbb mértékre hág, úgyhogy előtte ez csak ország-kerülő, semmivel bíró, kinek hátán háza, kebelében kenyere. Már azután a' mint becsüli a' Színjatszónak személyét, csak úgy becsüli annak mívészségét-is, az-az: semmire-sem.

Annak valóságos fő okát tehát, hogy Hazánkban a' Színjáték olly nehezen tud lábra kapni, úgy vélném, nem-csak a' külső mostoha környülállásokban és bal-véleményekben; hanem magában a' Nemzet' characterében kell keresni, mellynél-fogva a' *Magyar nem poétai Nemzet*. Egyedül ez az állítás ad kulcsot mind azon jelenményekre, mellyek a' Literatura emelkedésében, legkivált e' mi időnkben nagyon szembetűnőleg kinyilvánosodnak, és most imitt következnek:

1) A' Magyar-nemzet, — mint eredeti és vegyületlen, — *Színjátékokra nem hajlandó*. A' melly

Nemzet ezekre hajlandó, az, már akkor mutatta illy hajlandóságának jeleit, midőn még nála a Színek és Játékok nem voltak művészi módon rendbe szedve és organizálva. A' praxis mindenben előbb létezett mint theoria; és a' mit theoriává akarunk tenni, annak már praxisban, — bár-ha homályosan-is, — feltaláltatnia kell. Német-, Francia- és Olasz-országban a' legsetebb századokban-is múlatozott a' Nép valamiféle sovány Színjátékokkal, mellyeket azután csak később idők hoztak szép rendbe. Tudniillik e'féle múlatozás azon népeknél, poétai karakterökből kifolyó szükséges megkívántás volt; mellyet ország-szerte béveendő múlatozási intézetté tenni, semmi vesződséggel-sem járt. — A' Magyar-községről illyesre hajlandóságnak, valamint eleitől-fogva nem vólt nyoma, úgy máig sintsen, ezután pedig még kevésbé reménylhető.

2.) Nemzetünknek nincsenek *Nép-innepei*: Búcsút, Szentség-napot vagy Patrónusét annak nem mondhatni, még előbb a' hegy-innepet (aranyos Hétfőt), és az aratást bevégző napot, mellyen az alföldi aratók a' kalász koszorút dal-zengés között viszik uraságjuk' udvarára. De ez utóbbi szokás-is leginkább csak Tótokkal vegyült vagy szomszédos köz-népnél tapasztal-tatik. Egyébb jeles napjait és innepies szoká-sait, minéműek a' szüret, tor, lakodalom, sirató (menyaszszonyi háznál tartatni szokott kisebb vendégség, p. o. Veszprém Vármegyében), áldomás, Bíró-választás, 's t. e'f. — a' Magyar csak üres zajogással, minden szép symbolicus cselekmények nélkül tölti. Olly nép-innepekre, minöket Németek, Francziák, Schveitzerek, Anglusok és más több Nemzetek

előmutathatnak, nálunk Magyaroknál-nem találani. Mert p. o. a' Bihari hegy - allján eszten-dőnként Szent Péter - Innepén tartani szokott leány-vásár, nem Magyar; hanem Oláh nép-innep. *) A' Szokolczai mészárosok között-is az öreg legény - választás már tótos szokás.**)

A' Vármegyék' Tiszt-újjítási Innepét pedig, a' ki a' sok helyt véle járó vad Scénákat figyelem-mel nézte, (bátor analogumát az Anglus Nem-zetnél tudja-is,) szégyenlheti hogy nemzeti szokásunk, és vissza kívánná taszítani örök-re Árpád' idejébe.

3.) Köznépi *elmés játékok'* nyomaira sem akadunk. Ifjúságunk között imitt-amott gyakoroltatik a' Püskösti Királynéság, Balás és Gergely-járás, türkölödsdi és Leventás; de ezek-is, mint a' mente és párta múltó félben vagynak; nem-is mindenütt bévett és esméreres Játékok. Magyaroknak, egész Nemzetet, öregét, apraját in-teresszaló olly népjátékai nincsenek, mint Francziának a' bal király-választás; Anglusnak az öklözés, felfogadás; Schweitzernek a' vad-kecskékkal küzdés, 's a' t. A' minemű múltato-zásaik vagynak, azokban-sem találni valami poétait. Húsvétkor az egymást vízzel-öntözés-ben, Apró-szentek' napján a' korbácsolásban, Farsang végén a' tuskó-húzásban, fonó-házaknál a' disztelen leány repítésben valyon kitalálna szépet és szeretendőt?

4.) *Nevezetes történet dolgokat hirdető régi em-lékjelek és oszlopok*, (minő legujabban Zemplén Vármegyében állítatott) Hazánkban nem talál-koznak. Bitófánál, határdomboknál, vadásza-

*) Acta Musei Nat. Hung. Budae 1818. 4. p. 229.

***) Tud. Gyűjt. 1822. VII. 119.

tot tilalmazó karóknál egyéb nemzeti emlékjelet az Országunkon áltűtazó nem igen lát.

5.) A' Magyar-nemzet, aszszonyaival-is napkeletiesen bánván, az-az rajtok uralkodván, — nála nem adja magát kézre tárgy a' *romános szerelmekre* 's ezeknek énekben, muzsikában, versekben leendő előadására. Szerelemben fejlődnek a' legfelségesebb characterek. 'S talán itt egyik oka annak, hogy a' Magyar-történetekben (mennyire azokat más Nemzetekéivel legalább én össze-hasonlíthattam) a' Drámákul szolgálható jeles characterek és scénák nem találkoznak olly számosan mint a' régi Görögök és Rómaiak', vagy az újabb Nemzetek' történetes könyveikben.

6.) Természeténél-fogva a' Magyar-község *muzsikái táalentomra* sem hajlandó. Mert, hogy Czigányaink muzsika-barátok; azt talán csak nem fogjuk tulajdonítani a' Magyaroknak.

7.) A' mi végre legfőbb, a' Magyar-község még magát a' *poëst sem kedveli*. A' költeményben ő nem talál egyebet hazugságnál. Esmérek több Úri személyeket, kiket a' legszebb versek sem interesszálnak, sőt Irójára-is nem kisebb megvetéssel néznek, mint valami karakteretlen Komédiásra. A' régi időkből Bárdusokat, az újabbakból Improvizátorokat nem nevezhetünk; nem sok lelkes, eredeti nép-mondákat, regéket, nép-danákat-is. Avagy Argirus, Stillfrid, Markalf, Klimius Miklós, Hármas História, Farkas Antal erkölcsi Iskolája, és a' Komáromban termő, 's falun Kofák által árultatni szokott Istóriák legyenek-e azok? Ezekből áll t. i. a' Magyar Köz-nép' mulatságos Könyvtára, és ha már ez-is legalább eredeti volna! A' He-

likoni kedvtöltésben *) igen szívesen sürgette-
 tik a' Magyar danák' és regék' özsze-szedetése.
 Ugy-de hol léteznek e'félélből az özsze-szedés-
 re méltók? Melly regéket újabb Iróink közöl-
 nek, azok' eredeti voltáról többnyire kételked-
 hetünk; és, én részemről, kívánnék-is arra a'
 vidékre vagy azon Magyar lakosokhoz útasítat-
 ni, kiknek szájában élve tenyészik firól-fira,
 az-az Írótól előmbe adott rege. A' Magyar-
 n-
 köznép-danái épen merő soványság. Van kö-
 zülök birtokomban a' hazának külömbféle vi-
 dékein özsze-írt és válogatott Gyűjtemény; de,
 mondhatom, — többnyire nyúl-faroknyi rövid-
 ségökön kívül, — olly kevés özsze-függés,
 szellem, élénkség, érzés és poésis találkozik
 bennök, hogy Kiadó-jok lenni mindedig elé
 nem vágytam.

Ollyan lévén tehát az eredeti Magyar, hogy
 már karakterénél és vele született hajlandósá-
 gánál-fogva ő csak prosaicus nemzet, és min-
 dentől, a' mi poétai ízen tart, idegenkedik;
 alig fogja a' Színjátékot ezután-is valaha egész
 szívvel, lélekkel megkedvellni, — hanemha a'
 nyugoti mívelt új Nemzetekkel való további kö-
 zösködése által annyira csinosúl, mívelődik,
 símíttatik; hogy az e'féle ízlésre-is megéri-
 k, vagy inkább nemzetiségéből kimosdik. És val-
 jon a' Játékszín elmúlhatatlan hozzá valója-e
 a' míveltségnek? Nem juthatna-e el Nemzetünk
 egész kifejlődéséhez a' nélkül-is? Ha egyes mí-
 velt lelkű embereket gondolhatni a' nélkül,
 hogy a' Játékszín-
 óhajtották, vagy az által
 eszöket szívöket pallérozták volna; miért ne
 képzelhetnénk egy egész Nemzetet? Első Lajos'

*) 1. Kötet 80 lap.

és Mátyás' idő-korokban, Magyar Nemzetünk a tudományos műveltségnek már elég magas lépcsőjén állott, és nem kellett neki Játékszín, nem-is ohajtotta, nem sínlette, nem sürgette. Ő neki egy nemzeti Akadémia fogna lenni műveltetésének ügyében most-is mindenre minden. Lenne az organuma a valódi tudományok terjesztésének; mellyekre pedig Nemzetünket elég hajlandónak látjuk. Nem-is vár ő ezekre sem unszólást, sem erőltetést, mint a Játékszín megkedvelésére; hanem ön magától ohajtja. Gazdálkodásra, hadi virtusokra és egyéb reális igyekezetekre, indul ösztön nélkül. A Magyar-nak, ha ugyan őt nemzetiségében meghagyni akarjuk, vagy tisztán napkeletinek, vagy a keleti és nyugoti között valami középnek kell maradnia. Nem minden a nyugoti Nemzeteknek való, díszik a mienknek-is. A Játékszín, név szerint az e félékhez számlálendő, úgymint a melly sem Törökök, sem Arabsok (kik pedig már valamikor a tudományos műveltséget bámulandó nagyra vitték), sem Persák és velünk atyafias egyéb Nemzetek között mindekkorig fel-nem találtatott. Nem egy könnyen fog illy Intézet megfundáltatni Hazánkban-is. Példa erre a Pesti Theátrum' vizsontagságai. — Azomban adja a jó Isten, hogy hamis prófétai lélek szollt légyen ki itt belőlem. Mert ugyan-is mind ezeket velem épen nem valami honnöm eránt viseltető ellenséges indulat iratja; minemű ha bennem rejteznék, írásimmal-sem kívánnék Hazámnak kedveskedni; hanem (a nekünk Tudósoknak saját ellenmondási lelken kívül,) azért íram ezeket, hogy részint azon állításomat, mellynél fogva a Magyar Nemzetet nem poétainak tartom, valaki nyomosan megczáfol-

ván, annak ideáját verné-ki fejemből örökre; részint pedig azért, hogy — ha állításom való-
nak meghagyatik: — a' Játékszínek' ügye mel-
lett való buzgólkodásban, minden illető Felek
azt szemök előtt tartani soha ne felejtsék.

A' versbeli szép előadásban gyönyörködők'
számára még itt hadd foglaljon helyet az a' je-
les Óda, mellyet Abonyban lakozó Tek. Vida
László Urhoz, a' Pesti-Játékszín' egykori Di-
rectorához 1813. Szemere Pál írt. Megjelentt a'
szép Óda nyomtatásban, Prof. Halitzkynak né-
met fordításával együtt, negyed rétbén Pesten,
csak pusztán egy maga néhány lapokon. Ha
van vers, melly a' Játékszín használatos voltát
élénken rajzolja, tehát ez az. 'S minthogy csak
eggyes levélkéken jelenvén-meg, kevés kezek-
ben-is forog, feledékenységbe-is mehet; meg-
érdemli, hogy ezen Folyó-írásban, mint állan-
dóbb és bátorságosabb helyen, azylumát talál-
ván, örök emlékezetül egész kiterjedtségében
feljegyeztessék:

Míg Más, szép Hitvesét rengetve karjában,
A' szerelem' bájos kelyhét üritgeti,
És vissza ifjúdván fiú játékában
A' rózsakort újra nyarában élheti;

Addig Te elmaradt kedvesed 's fiadtól,
Te, kinek reményit a' Halál elnyelé,
Örömidtől megszűsz, tova ten magadtól
Ily panaszszal indúlsz a' jövendő felé:

„ Nincs, kivel lehetne e' nagy útat tennem,
„ Ki csüggedésemben segéd-kart nyujtana,

„ Kire támaszkodnám, ki fogódznék bennem
 „ És együtt pihenne, együtt bolyongana.

„ Majd ha az időnek ónsúlyai nyomnak,
 „ 'S vándor-botját kezem fáradtan emeli:
 „ Leszen-e, ki terhét feloldván vállomnak
 „ Lelkemet a' tulsó partra áltöleli?

„ Látom leszáll a' Nap, ez a' jótét atyja;
 „ Az egész természet mély gyászba rejtezik,
 „ Az esti lengeteg ötet sóhajgtatja,
 „ 'S kiholtát a' mező virági könnyezik:

„ Engem, mikor a' szép földet és az eget
 „ Elzárja előlem az örök éj gyomra,
 „ Ki sirat-meg forrón? áldva ki emleget?
 „ Ki ültet cziprus-fát szendergő poromra?

„ Nem! a' magtalannak tünemény világa,
 „ A' hol ő bujdosott csak egy vadon homok,
 „ Mellyből a' nyomorult mihelyest kihága
 „ Enyészten enyésznek ösvényin a' nyomok.

„ Éljek Nemzetemért? ez fő polgár míve,
 „ Ki hírének arany oszlopot-is tehet,
 „ Kinek csak könnye van és lángoló szíve,
 „ Hazájáért annak csak halnia lehet”.

Vajha így tünődnék sok nagy Előkelő,
 'S ekképen rettegné nevének homályját,
 Míg a' köz virágzást nem segíti-elő,
 'S magának ragyogva, futja a' nap-pályát;

Ki könnyen tavaszra nyíthatván a' telet,
 Hidegen mint a' hold fénylik-le sugára,

Még-is reményje van, hogy a' hív tisztelet
Márványt fog emelni, ha kidől, halmára.

Hasztalan! élteben elveszett a' Hiu.
Dicsőséget arat, ki érdemet vetett:
Ő elfeledtetést, Te nemes Férjfiu,
Hazafi tetteiben nyersz örök életet.

RÁDAY védlette nemzeti Színünket,
Mellyet az agg örvény már csak-nem bésodra;
Azt, hogy óvd szokásink', ruhánk és nyelvünket,
VESELÉNYI után vevéd korinányodra.

'S ím az unalomnak temérdek rabjai
A' gondtól enyhülni Te hozzád sietnek,
Megnyílnak előttök hajlékod' ajtai
'S tágul vasilincse rajtok az életnek.

Itt a' Szenvedőnek menedéke 's honja,
Itt az elnyomatott leány minden terhet;
A' kinek szárnyait a' föld alá vonja,
Itt repülésének szabad eget nyerhet.

Itten minden Kar, Rang, Vallás és nemzeti
Képezheti lelkét- múltván józanúl;
Az, kihez nem szállhat a' tanács 's holt betű,
E' Világ tükréből foganattal tanul.

Te előteremtve a' régi hőseket
Életet varázsolsz néma tetteikbe;
Te megtestesíted a' jó erkölcsöket
És azok a' Nézőt szent tűzzel töltik-be.

Ekkor edződik még az érzékenykedő,
A' kőszikla-kebel először itt vérez,

Évetti ostorát a' kegyetlenkedő,
'S a' tigrisi boszú szelídebben érez.

'S midőn mindenkinek a' Szép 's Jó vezére
És melyjét a' virtus fedezi, mint paizs:
A' tetéségnék-is elviszed völgyére,
Figyelmesé tévén még a' roszszakra-is.

Hogy lássa a' gonoszt, a' föld' szörnyetegét,
Kit megvesztegetett a' bűnök maszlagja,
Lássa a' törpéket 's a' hiúk' seregét,
És gyűlölje amazt, ezeket kaczagja.

Ha van, ki nem segít a' sűlyedő Hazán,
Királjáért kinek nem buzog a' vére,
Ha van bíró, a' ki nem fontol igazán,
'S gazdag, ki nem ügyel szegény' sérelmére;

Ha van, ki mostoha édes gyermekéhez;
Magzat, ki szüléit szentül nem tiszteli;
Ha van testvér, a' ki hideg testvéréhez
'S rokon, ki rokonát ál-szívvel öleli;

Ha van házasok közt egymást gyűlölhető,
Ha ki-fogadását megtöri merészen,
Ha van hűtlen barát 's csapodár szerető;
És ha van nem-ember; nálad ember léssen!

Örvendj! a' láncz, mellyel magát egyesíti
Az élőkhöz a' holt, neked el-nem szakadt:
A' ki Nemzetének erkölcsét szebbíti,
Az hágy maga után háláló fiakat.

VERIDICUS.

3.

Erdély' Hisztoriájához tartozó Emlék - írások.

(Folytatás.)

I.

Az Országban lévő három Nemzetnek és Magyar - Országának ez Országhoz tartozó részeinek Artikulussai, mellyeket' Sigmond Fejedelem, post eius in Regnum regressum, ez Országbéli minden rendek kívánsághára acceptált, keze írásával, peczétivel, és Juramento Thordæ coram Dnis Regnicolis solenit. pstito, confirmalni, és megh tartani fogadot. (1598.)

Az Flgd kegl's resolutióiat, mellyet tött Flgd az mi kívánságunkra, kit feő Uraink, és attiank-fiai által ez elmúlt napokban, Flgdhez küldöttünk volt, megh értök, és Flgdtül alázatosson vöttük, mellyben hogy Flgd az mi méltó kívánságunkat megh halgatta, és szüviben bé vötte, Flgdk hüsígessen megh igiekezük szolgálni. Az mennyibül penigh Fgdet tovább kell faraztanunk, köniörgünk Flgdk alázatosson, hoga ebbül Flgd meg ne bántassék, sőt kívánságunkat kegl'messen approbállia, és keze írásával peczétivel roborálván Juramento etiam megh erőssicze, mellyel ekképen következnek:

Hogy Flgd minden rendbelieket, az eő hitókben Religióiókban megh tarczon illibate.

Hogy primo quoque tempore hazánkczendes állapotára megh maradására tanáczival, és ez Országának értelmivel valamit legh jobbat talál Flgd, azmint igérte is magát, minden igikezetivel azon légien, hofi azt czelekedgie Flgd.

Hogy senkit törvényiben, se Nemest, se Nemtelent törvénytelen Flgd megne bándzon, se szemillyiben, se jóságában, se marháiban, és bántani másnak ne hadgion. —

Hogy Flgd mindekk igaz törvényt szolgáltat, az szent András Király Decretomának igaz Continentiaia szerint.

Hogy ez Országának minden Arlssait, mellyet Flgd igasságával Országának pro tempore véghigh roborál megh tarcza, és egyebekkelis megh tartassa, mind ez előtte valokat, in ea parte et Arlis, in qua et quibus nem cassaltak per contrarium Constitutionem, mind penigh az Jövendőket.

Hogy Flgd az Jesuitakat tarcza csak Kolo'svárat, noha sok okokbul kívántuk volna Flgdtül, hofi ne legienek Kolo'svárat, és Monostoron, ezenkívül Fejérvárat ne tarcza főképpen Flgd.

Hogy ez üdő alat, ha vagy szavával valaki, vagi czelekedetivel megh bántotta volna, mint illien történet, és hallatlan Casusban, Flgd mindenekk megh boczásson, és tellyes életiben senkit se szemillyiben, se marháiban, se jóságában Flgd megh ne bándzon, se mással megh ne bántasson.

Hofi minden Nemes embernek privilegiumát, Donatioiát, Inscriptioiát helyyin és ereiben hadgion Flgd, salvo jure alieno.

Az Váradi attiank-fiai az mit Flgd távol létében czelekettek, abbul Flgd őket megh ne bándza, seőt tellies életiben le teött dologh ligien, és abban az állapotban, mellyben most vadk Flgd keglssen megh tarcza. Ezt hozzá tévén, hofi az Catholicusok min-

den Czeremoniaiával Szölössön, és az Szölössi há-
tárban, mindenképpen libere, et omnimodam, ple-
nariam habeant facultatem appetendi, exercendi, ad-
ministrandi Religionem Catholicam, Váradon penigh
ha valaki beteges megh halando Catholicus ember vol-
na, az Varadiak között, ki az Giontatást és Communi-
cálást kívánna, és Szölösrül Papot hivatna; az ollian
pap Varadra bé mehessen de simplici suo habitu
amictus, minden Czeremonia nélkül Kereszt, Causa,
Czengetés, vagi akar miczoda publica, et manifesta
demonstratio nélkül, az betegnek házához, és ott
megh giontathassa, communicáltathassa. Ha penigh
az giontatás, communicálás Mise nélkül megh nem le-
hetne, tehát ibidem az betegnek házánál Miset-is mond-
hasson. Ha penigh az ollyannak halála lenne, tehát
azt tiztessigessen temetethessék, sine tamen Cere-
monjis, az ki akarja késérni, vagi Catholicus, vagy
Evangelicus, szabad ligien késérni; kirül senkit az
Evangelicus papi Predicator ne tilczon, és az ollian
ki késért halottat, az Szölösi Papok határookban ki
várván, azt osztán minden Czeremoniajokkal el vihes-
sék szabadon, és el temethessék.

Giülésünkben és Tanácsban Flgd az réghi bol-
dogh emlekezetü Fejedelmek ideiben valo rendtar-
tás szerint, mindenekk libera voxot engedgien, és az
szerint senkinek bántása ne ligien, se feniegetise, ha
ki böczületessen lelki ismeretit megh akarván menteni
voxat ki mondgia.

Kitül Isten oltalmazzon, és Flgdet sokkaigh megh
tarczia, mint hogy halandok vagiunk, életiben ez után
minket senkinek ne kötelezzen, hanem libera Ele-
ctionk megh maradion.

Idegen Nemzetet Flgd semminémü tiztre ez or-
zaghi dolognak Gubernálásában ne válaszszon, az
fegyverházbéli szolgakon, és hazánk közönsiges ja-
vára valo Mester embereken kívül.

Mivel hogy Flgdt közönsiges jó, és szabad akaratunk szerint, nullo persuadente, hazánk közönsiges jóváért választottuk, és fogattuk, Flgd azt ne kívánna tüllünk, hagi Országul hittet legiünk kötelesek Flgdk, azonkivül, kit ennek előtte-is az boldogh emlékeztetü Fejedelmek kötelessek voltunk, Flgd az mintréségünkel contentus ligien.

Hogy ez ell mult időkbén, az minémü helyeken az Flgd Birodalmában az Romay Religiót, ereöszak szerint bé vitték, azokrül az helyekrül, mellyet Flgdk megh nevezünk, tollaltassék az Religio az két feö ember által, mellyek edgyike Evangelicus, az második Catholicus ligien, inquiráltassék sine metu az Communitás, mellyik féll többen ligien azoknak maradgion megh Religióiok.

Hogy Jozágot Flgd olly helyre ne conferallion, honnét Fiscusra ne szállhasson, hagi Flgd se magának, se ennek utánna való Fejedelmeknek kárt ne tégien, és hazáiának fogiatkozást.

II.

Juramentum Serenissimi Principis Sigismundi.

En Sigmond Erdelly Országának, Moldovának, Havasalföldinek és az Szent Imperiumnak Fejedelme, Magyar-Ország részeneinek Ura, az Arany gyapiunak szentelt vitéze, és Székellyeknek Ispánnya, Eskeszem Attyának, Fiunak, és Szent Lélekk, tellyes szent Haromságnak, egy bizony Istennek, hogy én ez megmondott Birodalmimban, minden Rendeket, Statusokat és Nemzecsigeeket, az eö Törviniekbén, Szabadságokban, és Religioiokban, az Arlsok tartása szerint, és réghi jó szokásokban meg tartok. Szent András Király Decretumát, es Magyar-Orzágnak ki irt Decretumát observalom, megh tartom, és igasságot szolgál-

tatok, és minden Fejedelmek végzésit, Donatioit, inscriptioit, az magamétis salvo Jure alieno ez mostani előmben irt Arlsokat, végzéseket per omnia megh tartom, és meghis tartatok; Es mindeneket valamiket az közönsiges Jora, és az birodalombéli Statusokk hasznára, nevekedisire mivelhetek, az én tehetségem szerint azon lézsek, törvéntelen senkit megh nem bánatok. Isten engemet úgy segéllyen!

III.

*Az Juramentomnak paráia, kivel Romay Czászár-
nak Országul megheskűvénk. 1598.*

En N. Eskezem az élő Istennek hogy az én Kegls Uramnak, Fejedelmeknek, Czászárornak II-dik Rudolphusnak az Szent Romay birodalomnak Czászárának, és Magyar-Országnek Koronás Királynának, kik legitime succedálnak minden üdőben, igaz és hiü lézsek, és mindenben eő Flge paranczolattiahoz tartom magamat; Ellensighinek ellensige, és barattianak barattia lézsek, és ellene sem titkon, sem nyilván, se czelekedetemmél, se tanáczommal nem járok, hanem tehetségem szerint minden ellene valo dolgokk ellene állok, és valaminémü rendet és formát ez mi Országunkk Erdelynek, és Magyar-Orzágh részeinek Gubernálásában, vagi per absolutum Principatum, vagi per Gubernatorem Országunkban rendel, mindekben az eő Flge rendelisit acceptálok, fejem fen allásaigh hiven megh állom, és mindenekben az eő Flge akarattiahoz és közöttünk valo rendelisihez tartom magamat. Isten engemet úgy segéllyen!

IV.

Förök Császárnak 1612-dik esztendőben költ levele, Báthori Gábor Fejedelem letételéről.

Hatalmasságunk Erdély Országának lakosi, főrenden lévő Bégjei, urak, fő és nemes renden lévő status mind közönségesen! Köszönetünk után adjuk ~~értéte~~kre: a' mi nagy emlékezetű Császári eleink, a' kik már a' ditsőséges Paraditsomban örvendeznek, ez egész világon lévő akár mi névvel nevezendő népeket, mellyek a' mi boldog emlékezetű eleinknek kezei és szárnyai alá hajtották fejeket, nagy Császári kegyelmességgel megoltalmaztak; mellyet az egész világ tud.

Mi is már, Isten kegyelmességéből azoknak nyomdokát követvén, mindeneket, a' kik akarják venni a' mi Császári kegyelmességünket, minden ellenségtől megoltalmazunk; semmi-némű szabadságjokban, törvényekben meg nem háborgatjuk és háborgattatjuk. Tudjátok azért jól ti is, Erdély-Országnak lakosi közönségesen, hogy miolta a' mi ditsőséges eleinknek keze, hatalma és szárnyai alá hajlottatok, sem azoktól sem mi tőlünk bánthatástok nem vólt, sem törvényetek ellen nem tselekedtünk, sem magatoknak személyetekben, sem semmi-némű rendetekben, szabadságtokban meg nem háborgattatunk. Mindenképpen hatalmas szárnyunk alatt tsendességben nyugodtatok, a' mi eleink idejében és a' mi időnkben, ellenünk tett vétkeketek megengedvén, gratia adatott; és tsak a' mi hatalmunk és birodalmunkban ennekelőtte mitsoda gonoszt tselekedtetek, jól tudjátok: már azokról tovább meg nem emlékezünk, és azokért rajtatok bosszút nem állunk, noha bosszút állhatnánk azokért. Ennekelőtte a' mi megesküdt ellenségünkkel megeggyezvén, magunkra,

Országunkra rá jöttetek, sok városinkat, faluinkat, várainkat elvettétek, mellynek most is híre vagy on e világon. Hogyha a' szegénységet, és jóbbágyinkat nem tekintvén, nem szántunk volna, minden erőnkkel felkelvén, magatokat kitsintől fogva nagyig leváogatván, az Országot porrá és hamuvá tehattuk volna. De a' mi fegyverünken kívül is a' magatok keresztyén nevét viselő szomszéd-felekezetektől minémü fegyver-zörgést, tsapást szenvedtetek, e' világ tudja: Isten azok által is megvert titeket. — Így lévén a' dolog, mégis a' mi magunk' természeti kegyelmességünkből a' ti mi hozánk küldött Követeteknek keserves panaszát meghalgtatván 's méltó tekintetbe vévén, megkeseredett sorsotokat, hogy a' mi kegyelmességünkből lett Fejetek és Fejedelmetek mitsoda insolentiákat tett rajtatok, és mitsoda könyörületlenséget tselekedett, azt megtapasztaltuk. Kiváltképpen nem csak törvényetekben 's régi szokástokban rontott-meg; hanem mind magatok' személyében megbántott, mind pedig javatoktól, kintsetektől törvénytelenül megfosztott 's prédált: mi ezeket nem tsak magatoktól, hanem a' mi Begler-Bégjeinktől hallottuk. — Azon kívül a' mi szomszéd joakaróinkat 's hiveinket felzendítvén, kikkel néküink igaz frigyünk vólt, azokat felháborította ellenünk; azal sem elégedvén-meg, a' magunk saját Országinkat és azoknak népeit, Havasalföldi és Moldovai hiveinket, jóbbágyinkat elpusztította, elprédálta. Mi ezeket megértvén, sokszor Követinket küldöttük, és levelünkkel intettük, hogy a' szomszéd országbéliekkel jól alkudjék, a' frigyét ne bontogassa: de látván, hogy a' mi levelünk és intő parantsolatunk semmit nem használ; sőt inkább napról-napra ellenünk való dolgokat követ-el, az Ország szegénységét pusztítja inkább, mint sem oltalmazná, kihezképpest mi mind Isten, mind világ előtt protestáltunk sok izben hogy veszedelmeteknek okai ne légyünk, —

Imé azért hozánk küldött magatok Atyjátokfiát Gétzi András követeteket vissza botsátottuk hozátok, és melléje Csauzunkat rendeltük, kitől Országotokba botot, zászlót küldöttünk. Parantsoljuk azért néktek Országostól, hogy ezen fényes parantsolatunkkal oda érkezvén, a' magatok törvénye és szokástok szerint, az Orzágnak nagy rendei közül magatoknak más elöt-
 tettekjárót, Fejedelmet választván, tegyetek, a' ki a' mi Császári parantsolatunknak engedelmeskedjék, és igazán szolgáljon, és titeket is semmi-némű törvénye-
 tekben, szabadságtokban meg ne háborgasson, jova-
 tokban meg ne károsítson; sőt mindenekben megoltal-
 mazzon benneteket. Mi is ahozképpest a' régi termé-
 szeti kegyelmességünk szerint benneteket gratiánkba
 vészünk, és ellenségtektől benneteket megoltalma-
 zunk, szárnyunk alá vészünk, és eddig való vétke-
 ket és gonosz tselekedeteket szemetekre nem hány-
 juk. De mindazáltal többször ellenünk pártot ne üsse-
 tek, hűségteket hozánk megtartsátok: mert ha több-
 ször effélét követtek, nyugodjatok-meg abban, hogy
 az Istent hívom bizonyságúl, hogy magatokat kitsintől
 fogva nagyig fegyverre hanyatlak, Országotokat porrá
 tétetem, semmi gratia nem adatik, és minden vesze-
 delmeteknek okai magatok lésztek: a' kik utánatok
 megmaradnak, átkoznak benneteket e' világ előtt. —
 Azért ugy gondolkozzatok felőle. Konstántzinápoly-
 ban, Mahumeth Proféta' halála után 1021. eszten-
 dőben.

SULTAN AHMET m. k.

V.

I-ső *Apafy Mihály levelet Nalázi Istvánhoz.*

Instructio Generoso Stephano Nalázi, ad Supremum
 Vezarium expedito, data Anno 1664. die 28. Januarii.

Isten ő Kegyelmét *Nándor-Fejérvárra* vivén az
 Fő-vezér ő Nagyságához, legelsőben köszönje - meg
 hozzánk való jó akaratját, annakutánna találja - meg
 ilyen dolgok felől:

1. Ő Kegyelménél legyen a' *Tefternek* páriája,
 mellyben fen vagynak írva az *Jenőhöz* foglalt falúk,
 azok közül mennyi falúk legyenek, az mellyek, mikor
Jenőt annak előtte az *Török* birta, oda valók nem
 vóltának, maga tudja: azon kell könyörögni, hogy
 azok mostan is az hodolás alól felszabaditassanak.
 Erre nem kistsin *fundamentomot* mutatá az Fő-vezér-
 nek minapiban nekünk küldött levele, kinek is fordítá-
 tását ő Kegyelme magával vigye el, abban azt írja,
 hogy negyven falú vólna *Jenőhöz*; az *Tefterben* pedig
 hatvan-kettőt irtak. Ugy hiszük szintén, az negyvenen
 feljül lévő huszonkét falú foglaltatott most el.

2. Meg kell jelenteni azt is: Fővezér ő Nagysága
 parantsolatja szerint mi tellyes tehetségünkkel igyeke-
 zünk Magyar - országnak béhodoltatására, tsak hogy
 kívántatik, az Fővezér ő Nagysága Hatalmas Császárunktól
 szerezzen levelet, mellyet küldjen kezünkbe,
 ilyen *continentiával* valót, hogy valakik általunk ha-
 talmas Császárunk kegyelmességihez folyamodnak,
 sem személyekben, sem javakban meg nem károsítat-
 nak, és minden szabadságokban megtartatnak, hogy
 így az az levél kezünknel lévén, bizvás biztathassuk
 mi is őket: mert ez nélkül kevés hitele lehet töreke-
 désünknek, de az meglévén, nagy reménységünk va-
 gyon, hogy hatalmas Császárunknak hasznosan szol-

gálhatunk. Sok helyekről már válaszuk is jött, melly csak mutat erre az levélre.

3. Megjelentheti ő Kegyelme azt-is: ilyen nagy dolognak véghezvitele sok költség nélkül lehetetlen legyen, im csak mostanis. a' Székelyhidban lévő Német *Praksidiumnak* eggy-néhány ezer tallért kell adnunk ajándékon, az Várnak feladásáért. Ha azért a' fényes *Porta* az adó dolgában valami engedelmességgel nem lesz, mind az adónak megadására, 's mind az ilyen költségeknek véghez vitelére lehetetlenség, elérkezessünk: az ilyen akadályok miatt nem szolgálhatunk hatalmas Császárunknak, a' mint akarnók; mindazáltal mi mindenekben az Fővezér ő Nagysága jó akaratjára hadtuk magunkat; valamint tőlünk kitelhetik, hivatalunkban eljárunk.

4. Az *Váradhoz* foglaltatott hódoltságról való *Testert* is sollicitálja ő Kegyelme, melly ki is adatik, az mint *Panajot* Uram írta nekünk; mindazonáltal az *Ali Passa* hit levelének *continentiájára* emlékeztetvén ez dologban az Fővezér, mellyet ő Kegyelme maga jól tud. Irunk mi is mind az Fővezérnek és *Tihájának*, mind *Panajot* Uramnak ez szerént.

Apafi u. k.

(P.H.)

VI.

Aldja-meg Isten Kegyelmedet minden jókkal,
édes Nalátzi Uram!

Kegyelmed levelét vettük, írását értjük, hogy olyan hire jött volna Kegyelmednek, hogy a' Vezér Nándor - Fejérvárról elment volna; nem lehetetlen,

mindazonáltal a' dolgok úgy kívánván, a' hol fogja létét hallani, siessen, mi költséget is küldtünk Kegyelmednek. Az mi nézi az itt való állapotokat, Istennek neve ditsértessék! jól folynak: a' *Kolo'svári* Németekkel megalkudtunk 5472 Tallérokban, hozzánk is követeket küldtenek vala, mi magunk is nem késünk az oda való menetellel semmit. Magok a' Németek biztatnak *Szathmárnak* feladásával is; nem régen jött jóakaróinknak is levelek onnét kívül, az kik szüntelen ujszolnak a' megindulással. Ők immár készen vagynak, *Patakot*; *Onodot*, *Kállót* — feladják; Azt írják: *Munkátson* is akkor *laboráltak*; itt immár készen vagyon a' dolog, csak ott adná Isten, vihetné végben Kegyelmed az dolgát. Isten hozza Kegyelmedet jó egészségben.

Nagy-Sinken 12-a Febr. Anno 1664.

Apafi Mihály u. p.

(Tit.)

Nalázi Istvánnak, meghitt Hivünknek adassék.

VII.

*Michaël Apafi Dei gratia Princeps Transylvaniae,
Partium regni Hungariae Dominus & Siculorum Comes etc.*

Spectabilis et Generose, fidelis, nobisque syncere dilecte, salutem et gratiam nostram!

Eddig Kegyelmedet nem tudósíthattuk akadályos dolgaink miatt. Minapi Kegyelmed kívánsága szerént a' végbéli dolgokról írhatjuk Kegyelmednek: hogy noha mi az *oda* bé való állapotokat mostan mi karban lé-

gyenek, nem tudjuk, és ahoz képpest bajos is *determinálnunk* felüllek; mindazonáltal (noha mi jobb karba való állittatását kívánnók a' végekbéli dolgoknak) de ha külömben nem lehet, akár tsák a' *Contractus* szerint állhatnának-meg az végbéli dolgok. Mellyre hogyha Kegyelmed lépni-kéntelenítettik: *declárálja* Kegyelmed azt is, hogy annak a' *Contractus*nak végben menetele után is annak a' darab földnek adóját soha egygy karban nem hadják, és egyéb aránt is semmiben magokat a' *Contractus*hoz nem tartották 's nem tartják a' *Váradia*k; hanem elviselhetetlen terhe viseléssel sanyargatják a' szegénységet úgy annyira, hogy ma is sok faluk pusztán állanak; sőt naponként rabolják és hová-tovább pusztítják azon darab földet. Erdélyre is újjabb-újjabb fenyegetődző leveleket küldenek bé, mellyek közül a' közelebb való alkalmatosságbelieket Kegyelmed kezéhez is bé küldöttük, *pro informatione*. Kegyelmed bennünket gyakorta tudósítsion, minden *occurentiákról*. Az Magyar-országbéli hadak a' Tiszán által jöttek: egyébaránt minémü levelek jöttek közzülök, Kegyelmed kezéhez küldöttük, azokból egész *informatiot* vehet Kegyelmed, alkalmaztathatja ahozképpest dolgait, ha előfordúlnának. Cui sic facturo gratiose propensi manemus. Datum in Civitate nostra Alba-Julia, Die 9-a Mensis Decembris, 1678.

Apasz u. p.

(Tit.)

Spectabili et Generoso Stephano Nalázi de eadem, Consiliario nostro intimo, Comitatum Hunyad et de Zaránd Comiti, Aulaeque nostrae Magistro, et arcis Devaiensis Capitanec, ad praesens tempus ad Fulgidam portam Ottomanicam Ablegato nostro; ubique Supremo, Fidei, nobisque syncere dilecto.

VIII.

*Michaël Apafi, Dei gratia Princeps Transylvaniae,
partium Regni Hungariae Dominus, et Siculo-
rum Comes etc.*

**Spectabilis ac Generosé, fidelis, Nobis
syncere dilecte, salutem et gratiam nostram!**

Hogy későnvaló indulásunkkal a' fényes Portának ne-
hézségét magunkra, és a' Hazára ne vonjuk, szükséges-
nek íteltük az idegeny Hadaknak az Országból való kita-
karodása után, mennél hamarabb lehet, meginduljunk;
de az Hadakat hová's melly napra gyűjtessük össze,
Kegyelmetek' tetszésiből akarjuk tselekedni; hogy azért
arról *discurrálhassunk* és végezhezzünk, Kegyelmed-
nek kegyelmesen parantsoljuk: *ad diem 10. proxime
affuturi mensis Junii* mi Udvarunkba *Radnothon* (jó
karban hagyván dolgait) *compareáljon*. Et secus non
facturus. Datum in Castro nostro Ebesfalviensi, die
26-a Maji, 1683.

Apafi m. pr.

IX.

**Áldja-meg Isten Kegyelmedet minden testi
és lelki áldásával!**

Kegyelmed nékem küldött levelit betsülettel vet-
tem: hogy Feleségem és a' Gyermekek egészsége felől
tudósított, azt is kedvesen értettem. Istennek hálá!
most én is türhető egészségben vagyok. Mitsoda hírek
légyenek, *Fogarasi*, *Bécs* alól jövén most, Kegyel-
mednek megmondhatja. Én is inkább innám kegyel-

meddel edgyütt a' Meggyes bort, hogy nem itt a' sok port. Adja Isten, láthassam jó egészségben Kegyelmedet!

Visegrádi táborból, 3-a Augusti, 1683.

Kegyelmednek minden jókat kíván Istentől,

Apafi Mihály m. k.

X.

Az Erdélyi Szász - Papoknak azon kötelességéről, melly szerint tartoztak a' tábori szereket hordoztatni.

Az 1558-béli Országos Gyűlés' végezésénél fogva a' régibb időkben a' Szász Papok' kötelessége volt az ágyúk', puskapör', golyobisok', 's más egyéb hadi szereknek a' tábor után való hordoztatása. A' mi pedig nem kevés bajjal járt; úgyhogy p. o. *Zápolya János Sigmund* 1566-ban, Magyar-Országra kiütni szándékozván, a' végre a' szükséges költségen kívül 100. szekeret; 598 lovat, ezekhez kotsisokat 's a' t. kívánt a' Papságtól*).

Első Rákótzai György szabadította-fel a' Szász Papságot ezen terhek alól, a' mint bizonyítja a' Szászvárosi Ref. Papok' laistroma, mellyet *Bod Péter*' kérésire az Ekklé'sia' *Protocollumából* irt-meg *Berzétei Jósef*, *Tordosi Ref. Pap.*

„Ez (*Dé'si István*) után *succedált* 1629-ben *Nádudvari Gergely*, a' ki hasonlóképpen nagy tekintetű ember volt a' Fejedelem I. Rákótzai György előtt. Ez nyerte-meg 1636-ban a' Fejedelemtől, hogy a' Szász-Papok ezután tábori szekereket 's lovakat ne tartozzanak adni.”

*) *Jos. Benkó Milkovia Tom. I. pag. 333 — 5.*

XI.

Gróf Apor István Thesaurarius' levele a' Szászvárosi Tanátshoz. Kolo'svár, Maj. 9-kén, 1696.

Szolgálok és Istentől Kglmednek minden jókat kívánok!

Ugi ertem amaz boldog emlékezetű 's az emberek közöt halhatatlan híró Báthori István, a' kenyér mezején a' Pogányság ellen ditsőséges harczának diadalmának örök monumentumára epitet Kapolna egész ruinában vagion, holot penig vi Privilegii azon kapolnát eleitől fogván Kmkk kellet restauráltatni, ugi énis mint eő Felseginek Erdélyi Királyi Thesaurariussa ex officio intem, kérem, sőt autoritate mihi benignissime concessa parancsolomis Kgkk, hogi minden haladek nélkül a' praemittált Kapolnát restauraltatván bé-zsendelyeztesse, ugi hogi a' mikor rövid napon az eő Felsege Hadaj arra felé le mennek készen talallyak, külömben ha Ktek negligallya, magokk tulajdonitsa vakmerősegekk büntetésit. Isten Kmeteket éltesse jo egessegben. Kolo'svár 9 Máji 1696.

Kegielmetek

szolgáló jó akarója

Gr. Apor István m. s. k.

(Tit.)

Prudentibus, ac Circumspectis Judici Regio, Sedis et Oppidi Szászváros, Dnis et Amicis Benevolis.

4.

A' Fejedelem-választás Karinthiában.*(Merrito Megiserus Karinthiai Év-könyveinek II. Fejezetéből.)*

A' Római-birodalom' el-enyészése után Karinthia csak hamar Bavariához kapcsoltatott, és Thassiló' fiát Throdot abban Fejedelemmé tette. Ezen Ifjút, mint lázitót Nagy Károly klastromba taszította, és a' Karinthiaiaknak Herczegül egy frank Grófot, Ingwont rendelt, 788-dik esztendőben. Karinthiában noha már ekkor Virgilius Salzburgi Püspök és Karinthiai Apostol által a' Keresztyén - vallás hirdettetett: mindazáltal az Evangéliom' világa még ez időben csak igen homályosan égett. A' polgárok és parasztok ugyan vallották az egy igaz élő Istent szívvel szájjal; de azonban a' Lovagok és Nemesek között a' legmélyebb bálvány-imádás uralkodott. Ezek olly szín-okkal palástolták nyakaskodásokat, hogy az új tudomány elég jó volna ugyan, de Lovagokhoz és előkelő rangú Személyekhez nem illenek; mivel a' Keresztyén - hit békés vesztéglő életet, alázatosságot, 's t. e'f. kíván, mellyek mind nem volnának Lovagi tulajdonok.

Illy környülmények közt Ingwon Herczegnek az a' gondolat ötlék elméjébe, hogy Nemeseknek ebbéli pogány bal-vélekedésöket va-

Iami különös módon fogja meg-szégyeníteni. Szerzett egy pompás nagy vendégséget, mellyre nemes, paraszt, minden rangi külömbiség nélkül, eggyeránt meghívattatott. Megjelenvén és már együtt lévén a' vendégeknak telyes serege, a' Keresztyén-parasztokat mind eggyül-eggyig, a' maga tulajdon asztalához és személyéhez legközelebbre ültette; őket drága étkekkel és borokkal meg-is vendéglte. A' pogány Lovag-seregnek pedig az ebédlő előtt kinn álló, biczegő asztaloknál, fekete kenyérral, fél-rot-hadt hússal és fanyar borokkal kellett be-érni. Midőn azután a' Nemesek, e'féle meggyaláztatások felett elbámúlva és boszorkodva, ennek okát tudakozták, következő választ nyertek:

„ama parasztok és hitvány, alávaló emberek,
 „lelkeiket a' szent Keresztségben megmosták;
 „ti pedig még a' bálványozási útálatosságtól
 „büdösek vagytok, és így hozzám közel nem-
 „is jöhettek.”

Több foganatja lett ennek, mint Arno, Salzburgi Püspök' minden előbbi prédikáziójának. A' Lovagok csoportosan tódultak a' Keresztelő-kőhez. Történt ez U. sz. u. 790. esztendőben. Örök emlékezetére e' dolognak, Ingwon Herczeg azt a' rendelést tette, hogy ennekutána Karinthiában minden Ország-fejedelem, paraszt által tétessék-meg és iktattassék-be méltóságába.

Ez az inepies cselekmény következő móddal vitetett végbe. Egy Glatzendorfi paraszthadának *) volt mások felett az a' privilegiuma, hogy a' Fejedelemnek az Investiturat megad-

*) Had, familia' értelmében; mint e' szóval a' Hazában sok helyen élnek.

hassa. Hihető azért, mivel az tért a' Keresztyénvallásra legelőször. Mi több: e' had' maradákaít Glatzendorfi Herczegeknek nevezték - el. Ha már új Fejedelem került az uralkodásra, eljött olyankor egy illy paraszt, és Kärnburgnál (Klagenfurttól egy mért-földnyire) a' szabad mezón leült egy gömbölyű márvány-kőre, mellyen az Ország' czimere láttatott kivágva. A' kő körül-foglaltatott korlátokkal, mellyeken kívül a' föld népe állott. Az új Fejedelem durva paraszt öltözetben járult elő, kezében pásztori bot. Előtte, két kis zászlók között, mentt a' Görcki Gróf, mint fő-palatinai Herczeg Karinthiában. Mellette a' Fejedelemnek mentek két Ország-Urai; és úgy következett az egész Nemesség, a' Karinthiai Herczeg zászlójával. Balja felől a' Fejedelemnek egy fekete szarvasmarhát hajtottak; jobbjá felől egy kiszolgált sovány szántó-lovat vezettek. — A' márvány-kövön ülő paraszt, mihelyt a' Fejedelmet jönni észre-vette, eleibe kiáltott tót nyelven: „ki, csoda az, a' ki olly büszkén felénk pompás, kodik?” Erre megfelelt a' körül-álló népség: „az Ország' Fejedelme jó.” Kérdezé ezután a' paraszt: „szabad ember - e? igaz Bíró - e? elő, mozdítója - e boldogságunknak? Vallója - e a' Keresztyén - hitnek? Védője - e özvegyeknek és árváknak?” „Igen-is! (felele a' község) „az, és az - is fog lenni.” — Akkor a' Fejedelem a' paraszthoz járult, neki kezét nyujtá, és fogadást téve, miként az igazságért nem szégyenlene olly szegénnyé lenni, hogy illyen barmokkal volna kénytelen táplálkozni, minéműek a' szántó-ló és a' marha. Ha ez meglett, kérdé a' paraszt tovább: „hogyan és mi jussal „fog Kegyelmed engem e' székről elbírní?”

mellyre a' Görcei Gróf azonnal így felelt: „meg-
 „fognak onnét vásárolni hatvan féningen; — a'
 „marha és a' ló tied maradhat; — a' tiszti ru-
 „hát, melyet a' Fejedelem a' szür kedvéért le-
 „vetközött, magadhoz veheted; és házad, ud-
 „varod szabad és adótlán legyen örök időkre.”
 Erre a' paraszt a' Fejedelmet gyöngén arczul-
 csapta, mondván: „igaz Bíró légy!” Most fel-
 kelt neki helyt engedni, és a' barmokat magá-
 val elvezette. Fel-hágott már a' Fejedelem a'
 kőre, fordulást tett minden-felé, a' levégbe vá-
 gott mezitelen kardal; a' népnek pedig jó és
 igazságos ítélet-tevést ígért. Ment ezután az oda
 nem messze álló Szent Péter' Templomába,
 hol, az Isteni szolgálat' végezetével, fejedelmi
 ruháját ismét felöltötte, és kis vártatva a' Lo-
 vagokkal asztalt tartott. Ebédelés után által-
 lovagolt az úgy-nevezett Zollfeldre, hol a' Jó-
 szág-osztó - székek állott, napkelet - felé fordúlva
 ülést fogott; mezitlen fővel és feltartott újjak-
 kal az Országnak, szokás szerint, megesküdött,
 és fogadást tett, hogy régi igazságos szabadsá-
 gait védelmezi, 's azok szerint fog uralkodni.
 Ellenben ő is viszont elfogadta az engedelmes-
 ségi ajánlásokat, és jószágokat osztogatott. A'
 Fejedelem megé, háttal öszsze ült ilyenkor
 a' Görcei Gróf, és ő is jószágokat osztogatott,
 mint ezt jussai engedték. A' Karinthiai örökös
 Ország-marschala tartá ezalatt a' Fejedelemnek
 paripáját; az örökös Pohárnok, arany gomb-
 ját; az örökös Étek-fogó az arany-tálat.

Csudás környülmény volt e' dolog körül az,
 hogy azalatt, míg a' Fejedelem a' széken ült és
 esztott, a' Gradneckerek hadának szabadságá-
 ban állott másnak rétvén annyit kaszálni és ta-
 karni, valamennyit az idő alatt kaszállhatott; —

vagy pedig a' birtokos kéntelen volt tőle a' rétet megvásárlani. Még nevezetesebb az, hogy ugyan azon idő alatt a' Portendorfi Nemesek, gyujtogathattak, égethettek szerte-széjjel az Országban, valahol nekik tetszett, és a' hol velök egyességre nem léptek. Kihalván a' Portendorfiak, ezt a' kárhozatos hatalmat (mellynek eredete az elő-világ' homályában fekszik eltemetve,) a' Mordax Bárók nyerték által.

Végbe menvén mindenek, a' Fejedelem, egész kíséretével együtt a' Szálai Szűz Anya' templomába intézte 'menését, hol az innepies cselekmény pompás Isteni szolgálattal bérekesztetett.

Az utolsó Fejedelem, ki mind a' követ mind a' széket megülte, 's utóbb-is ezen czeremoniához tartá magát: Erneszt Herczeg volt Ausztriában, Atyja IV-dik Fridrik Császárnak. 1414-ben lett Fejedelemmé Kárinthiában. Fia már nem tett úgy; neki, mint Római Császárnak, a' dolog disztelennek látszván. De a' Kárinthiai népnek nyugtatványt kellett kiadnia, melly költ Szent Vitus napján, 1444, arról: hogy e' czeremoniának elmúlasztása sem nekik, sem maradékaiknak ártalmokra nem leszen. I-só Maximilián Császár, a' régi szokást viszont helyre akarta állíttatni, de háború miatt akadályoztatott. Ferdinánd Császár másképen gondolkodott; magáról ő-is inkább Nyugtatványt adván. Fia pedig, Károly, Ausztriai Fő-Herczeg, 1564. Zollfelden a' Jóság-osztó - székből valósággal megtette az esküvést; mindazáltal a' többi czeremoniáktól megkéméltetett.

E. I. P.

5.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

Jegyzés: Napoleon Maximái a' folyó-szám alatt; — a' német Kiadó észrevételei egy *, a' magyar Fordítóé két ** alatt olvashatók.

8.

A' Hadiseregnek, éjjel 's nappal, minden szempillantásban olly képen készen kell magát tartani, hogy ő akár millyen megtámadásnak ellentálasson. E' végre tehát szükséges: A' katona mindenkor fegyverét, töltéseit készen, és jó karban tartsa; a' gyalogságnál az ágyúk, a' lovaság, és az útmutatók készen álljanak; a' különbözőféle sereg-osztályok egymás' segedelmökre készen legyenek; a' seregek táborjaikban, a' marsközben, állásokban mindenkor védve maradjanak, és a' csata helyhez alkalmazható tulajdonságokkal bírjanak, úgymint; az oldalaik (Flanque) jóltakarva, az ágyúk hathatós helyheztetésben legyenek, a' honnét azok mindenfelé munkaságban jöheszenek. Ha a' *seregoszlop* (Colonne) marsrendben áll, elővédjeinek, 's oldalőrjeinek kelletik lenni, ezek elől, jobbra, 's balra elegendő távulatban a' *tájtisztán* tartsák, hogy a' sereg' főereje bátorsággal mozgoghasson, kiterjeszkedhessék, és alkalmazható helyheztetést nyerhessen.

* Montecuculi' memoirjai közül egynehány kiszedett pontok, itt említést érdemlenek, hogy ezen maximum tökéletességekre szolgáljanak.

a). Ha már egyszer háborút viselni magunkat elhatároztuk, semmi kétségeskedésre, semmi gyanakodásra nehalgassunk, hanem legyünk abban bizonyosak, hogy a' megtörténhető veszedelmek nem mindenkor történnek-még; mert azokat vagy a' végzés elháríthatja, vagy az elmeség megakadályoztathatja, vagy pedig azt nekünk okozni ellenségünk nem gondoskodott. A' hadviselés' szerencsés következése felől bizonyosá tehetjük magunkat, ha a' Főhadivezérséget egyétlenegynek adjuk-által; mert ha a' hadihatalom elvagyon osztva, akkor a' vélekedések és intézetek-is elvagnak oszolva, 's a' feltétel' végben vitelében így hibázni fog az egyszerűség. Külömben-is a' dolgot mint közöst fogjuk tekinteni, nem mint ollyas valamit, melly egyedül a' mi tulajdonunk; azért nem-is járunk benne olly lelkesen-el.

b). Ha a' haditudomány' minden rendszabásait beteljesítettük; bizonyosak vagyunk, akkor a' dolog' kiementelét az egekre bízhatjuk, és nyugalommal várhatjuk, a' mit azok felőlünk elhatároztanak.

c). A' Főhadivezér, akármilyen nehézségek - is adják magokat elő, feltett plánuma mellett megmaradjon, és vigyázzon magára, ne hogy a' szerencsés következesek őt kevélyé, a' szerencsétlenségek pedig kicsinlelkűvé tegyék; mert a' háborúban a' jó a' rosszszat egymást felváltva igen hamar szokja követni.

d). Ha egy hadisereg erős, és hadra szokott, az ellenségé pedig gyenge, fiatal, vagy a' hosszas nyugalom végett elpuhult katonákból áll; akkor igyekezzünk véle mentől elébb megütközni. De ha az ellenfél' ereje a' miénket felül - mülja, akkor kerüljük-el a' megválasztó ütközeteket; és csak bátorságos táborokba szálljunk, ássuk-el magunkat a' szorosságokban (Defilée) és elégedjünk-meg azzal, ha-hogy az ellenséget előmenetelében feltartóztathatjuk. Ha pedig erőnk az ellenségével e-

gyenlő, úgy nem kelletik ugyan az ütközetet elmellőznünk; hanem azt úgy elrendelnünk szükséges, hogy abból hasznot nyerhessünk. Erre való nézve, az ellenséghez közel kelletik táboroznunk, véle az emeleteken *parallél lineában* marsolnunk, az ő táborára vivő utakat erősegetek elfoglalnunk, és azon szorosságokon, melyeken az ellenségnek által-menni kell, magunkat felállítanunk. Igen sokat nyerünk, ha az ellenséget valamely feltételében megakadályoztathatjuk, ha neki idővesztéséget okozunk, plánumát megsemmisíthetjük, vagy ha annak kimenetelét sikeretlené tehetjük. Ha pedig seregünk az ellenségével épen meg-nem mérkőzhet, vagy nem képes ellene haszonnal munkálkodni, ekkor hadjuk-el a' kinntáborozást, száljunk a' megerősített védelem várakba.

e). Az ütközet' szempillantatában a' Hadivezér legnagyobb figyelmét oldalai' védelmökre fordítsa. A' vidéknek valamely természetes tulajdonsága leginkább alkalmas az oldalvédelemre; de mivel az illyes védelmek el-nem mozdíthatók, egyedül tehát csak akkor használhatók, ha az ellenség megtámadását helyben akarjuk bevárni, ellenben azok a' megtámadó munkálkodásokban nem használhatók. A' Hadivezér, serege' felállítódását olly móddal rendelje-el, hogy az ellenség' megtámadásait, melyeket a' homlokrende, háta, vagy oldalai ellen végbe-vihetne, vissza-verhesse. — Ha seregünk egyik oldala valamely nagy folyó-víz, vagy járatlan mélységhez volna támasztva, úgy a' másik oldalunk' oltalmára egész lovasságunkat oda küldhetjük, így annak nagy száma az ellenségét felülmúlja, és könnyebben bekeríthetjük. — Ha az ellenség' szárnyait valamely erdőséghez támasztotta, úgy oda könnyű lovas- és gyalog sereget kell küldenünk, kik őt az ütközet' hevében oldalt, vagy hátul megtámadhatják. Ha

hogy alkalmatosságunk vagy az ellenség' butyora fel-
dülésára, el-ne múlazzuk, így őt zavarodásba hoz-
hatjuk. — Ha a' mi jobb szárnyunkkal az ellenség' bal
szárnyát megakarjuk verni, akkor a' támadó szárnyun-
kat azáltal, hogy a' legjobb seregünket oda-küldjük,
erősítsük-meg. — Ha az ellenséghez akarunk férni, az
jűtközettől megóvni akart szárnyunkat az alatt, míg a'
másikkal előre nyomulunk, vonjuk vissza, így az
ellenséget rakásra verhetjük. — Ha az hely' tulajdon-
sága engedi az ellenség' megtámadására intézett köze-
ledésünket, titokban tartani szükséges, nehogy ő mó-
dot találjon a' maga védelmére. — Ha az ellenségnél
a' félelem legkisebb jelét észre-vesszük, az-az: ha moz-
dulásai rendtelenséggel és zavarodással történnek,
ekor azt üzöben kell vennünk, a' lovaságot előre moz-
dítanunk, hogy ez az ellenség' ágyú-tárjaira, és bú-
tyoraira rohanhasson.

f). A' marsban előforduló mozgások azon csata-
rend' szabásai szerint legyenek, mellyet már előre ki-
dolgoztunk. A' mars akkor rendes; ha az, az úthoz és
időhöz vagy alkalmaztatva. A' mozgó sereg-oszlop'
szélességét annyira terjeszszük szét, vagy húzzuk ösz-
sze, mennyire a' hely' tágassága, vagy szűke engedi,
és arra figyelmezzünk, hogy az ágyutár az országúton,
de elegendő védelem alatt maradjon.

g). Ha egy folyóvízen az ellenség előtt által aka-
runk menni, úgy az általmenetel' tárgya ellenébe a'
parton *ágyútűzhelyet* (Batterie) kell felállítanunk. Nagy
hasznunkra vagy, ha a' folyó ott egy hajlást téssen,
és azon helyhez közel, hol az általmenetelt végbe-
akarjuk vinni, a' víz átgázolható. Az építendő hid
mértéke szerint, gyalogságot állítunk-fel a' felünkön lé-
vő partra; ez a' túlpartra általtűzel, így a' hídcsinálók
védelem alatt maradnak. De mihelyt a' hid elkészült,

azonnal nem-csak gyalogságot, hanem lovasságot, és ágyúkat-is küldjünk által rajta. A' gyalogság azonnal magát a' *hídvédfőbe* ássa magát (Brückenkopf); igen bölcsen cselekeszünk, ha innetső parton-is földvár által bátorságban tartjuk magunkat, ha p. o. az ellenség megtámadolag viselné magát.

h). A' sereg' elővédjénél megbízott kalauzoknak, és *Pionnier* (útkészítő) századnak kelletik lenni; amazok vezetőül szolgálnak, emezek pedig a' megromlott utakat alkalmasokká teszik.

i). Ha több osztályokban marsolunk, akkor a' Fővezér, mindegyik osztály-vezérnek a' seregek' összezárakozások helyét írásba adja, de ezen helynek az ellenségtől elég messze kelletik esni, hogy az összekapcsolódás előtt az osztályokat az ellenség egygyenként meg-ne támadhassa, meg-ne semmisíthesse; ezen okból az összekapcsolódás' helyét titokban kell tartani.

k). A' hadiseregnek ugyan azon szempillantattól, mellyben az ellenséghez közel-ér, úgy kell külömbféle mozgásait elrendelni, valamint az ütközet maga megkívánja. Ha valami veszedelemtől félünk, szorgalmunkat a' félelmünk' mértékéhez kelletik alkalmaztatnunk. Ha valamely szorúlaton keresztül akarunk menni, akkor az általmenttek a' szorúlaton kívül mind addig megállapodjanak, míg csak az egész sereg keresztül nem mentt.

l). A' hadi-sereg' mozgásának titokban tartására, szükséges éjjel, erdős helyeken, vagy völgyekben marsolnunk, eltakart tájakat keresnünk, népes helyeket, és tűz gyújtást elmellőznünk; az elindúlatra, és a' marsközben megkívántató rendtartásokat tárgyazó parantsolatokat szóval adjuk-ki. Ha marsunk' tárgya, valamely ellenséges-helynek elfoglalása, vagy az ellenfél őreinek meglepő elfogása; akkor elővédünk csak egy puska-lő-

vésnyire megyen az seregosztály előtt, mivel minden lépten arra kell elhatározva lennünk; hogy mindent a' mi csak velünk egybetalálkozik, rakásra verhessünk.

m). Ha pedig valamely ellenség' hatalmában lévő úton keresztül akarunk törni, ekkor tétetni kell magunkat, mintha őt egy helyen akarnánk megtámadni, azonban a' készüllet alatt másott törünk által. Célunkhoz érünk úgy, ha p. o. midőn az ellenség bennünket megpillant egy színlett mozgással vissza-látszánk magunkat vonni, azonban az *ellenmarssal* minekelőtte az ellenség oda érne, az útra törünk. Több Hadvezérek az által-is szabad utat szerzetek, hogy az ellenség előtt olly mozgásokat tettek, mellyek azt szüntelen függőben tartották, az alatt egy más seregosztály eltítkolt marssal az útra tört. Az illy esetekben az ellenség szüntelen a' mi mozgásunkra figyelmeztvén, foglalatosságban tartatik, így az útra tört másik sereg osztálynak alkalmatossága lesz, magát ott beárkolni.

n). A' millyen bátorságban érzi magát lennia' Hadvezér, olly módon üti-fel táborát, olly módokhoz szabja készülleteit. Ha barátságos földön vagon, osztályoként táboroz, hogy a' katonának alkalmatosabb helye lehessen; ellenben közel az ellenségtől csatarendben osztja-el táborát. A' mennyire csak lehet táborát természeti oltalom-tárgyak által bátorságban tartsa, u. m. folyóvíz, nagy hegyek, vagy meredek mélységek által; táborá uralkodó emelet alatt ne legyen, mert így az ellenség' lerohanására kivagyon téve, táborá osztályait természeti akadályok el-ne szakasszák, mert így a' seregek egymást nem segíthetik.

c). Ha hogy egy táborban hosszabb ideig maradni kénytelenítettünk, úgy a' szükséges élelemnek, és más hadi-szereknek kéznél kelletik lenni, vagy azok meg-

szerezése könnyen megtörténhessék, a' táborba béhozni minden baj nélkül lehessen. E' végből a' közlekedés (Communication) lineát menten tartsuk, 's arra figyelmezzünk, hogy hátunk megett valamely ellenséges hely ne légyen. Ha a' hadisereg téli szálláson vagyon, úgy azt felhányt földvárakkal bátorságba helyeztessük, és arról gondoskodjunk, hogy a' szálások valamely kereskedő város', vagy hajókázható folyóvíz' szomszédságában legyenek: így a' megkívántató élelmet megszerezni könnyen lehet, a' sereg-osztályokat egymáshoz közel fekvő helységekbe szállítjuk, így azok egymás segedelmökre könnyebb módot nyernek. A' téli szállásokra vivő utakat apró földvárakkal megerősítsük, oda lovas őröket állítunk, mellyek az ellenséget figyelemmel tartsák.

p). Ha tökéletes reménységünk vagyon a' győzelemhez, ha attól tartanunk lehet, hogy seregünk ütközet nélkül fogyatkozást szenved, vagy ha valamely az ellenségtől körül táborozott hely' segítségére akarunk indulni, vagy ha az ellenségtől kiküldött seregosztályokat felakarjuk tartóztatni; ezen esetekben ütközzünk-meg. Ütközzünk-meg akkor-is, ha látjuk hogy az ellenség valamely hibát ejtett, vagy ha annak vezérjei között viszátkodások történtek.

q). Ha az ellenség az ütközetet kikerülni látszik, reá kényszerithetjük, ha hogy annak valamely nevezetes helyét körül táborozzuk; vagy ha őt, midőn hátrálását egy könnyen végbe nem viheti, véletlenül reá rohanunk, vagy ha midőn magunkat vissza-vonni színelvén azonban hirtelen az eltakárt *ellenmarssal* (Contremarche) őt megtámadjuk.

r). E' következő esetekben kikell kerülnünk az ütközetet: ha a' veszteségből több kárt szenvedünk, mint a' győzelemből nyernénk, ha az ellenfélnél sokkal

gyengébbek vagyunk, ha az ellenség új segítséget minden szempillantásban vár, ha az ellenség' helyheztetése igen alkalmas az ütközetre, ha Hadiyezéreink között történetből vizsgálódások, vagy érthetlenségből hibák történtek.

s). Ha az ütközetet megnyerni akarjuk; a' felfegyverkezetnek mindegyik nemét czélarányosan állítsuk-fél, és csatarendünket intézzük úgy el, hogy mind homlokrendünkel, mint pedig szárnyainkal az ütközetben résztvehessünk; de a' szárnyak az ütközet alatt vagy természeti oltalmak, vagy mesterséges védelmek által takarva maradjanak. Figyelmeznünk kell, hogy a' sereg-osztályok egymást zavarodás nélkül segíthessék, a' hátranyomattatott, vagy megverettetett zászló-allyak akadályt ne okozzanak. Kiváltképen szorgalmasan igyekezzünk elmellőzni, hogy a' seregosztályok közt lévő hézagok nagyok ne-legyenek, mert máskép az ellenség oda tolazkodhatna, vagy ott általtörhetne, és így ezen esetben kéntelenítettünk tartalék (Reserve) seregünket ütközetbe hozni, pedig attól magunkat megfosztani ártalmas. Győzhetünk úgy-is, ha az ütközet alatt a' katonának alkalmatossága a' hátrálásra nincsen, vagy ha az zászló-allyakat olly helyheztetésbe állítjuk, mellyben azok kéntelenek vagy győzni, vagy halni.

t). A' megütközés' elején mindjárt az ellenség' nyakára kell rohanni, így a' katona vérszemet kap, a' veszélyt nem-is tekinti; ha pedig helyes felállítódásban vagyunk, ágyúink-is haszonnal munkálkodhatnak, akkor nem árt az ellenséget, kivált ha gyengébbek vagyunk nálánál, bevárni. Az ütközetnek elszánt akarattal kell megtörténni, az elfáradott, vagy sokat szenvedett seregeknek jókorán segedelmet nyújtani, más pihentek által felváltatni, a' tartalék sereget mentül tovább lehet megkell kémélleni, és mindég olly védelemről gondos-

kodjunk, hogy a' megzavart zászló-allyak menedék-helyet találjanak.

u). Ha pedig kénytelenítettünk egész erőnkkel az ütközetbe keveredni, igyekezzünk csak estve megütöközni; mert így akár mikép esne-is ki a' csata' vége, az éj elválasztja a' verekedőket, a' nélkül, hogy egész erőnkől kifogynánk. Módot-is találhatunk a' szerencsétlen esetben, hátrálásunkat rendesen végbe-vinni a' győző féltől nem üzöttetve magunkat jól-felállítani.

v). Az ütközet alatt a' Fővezérnek olly helyen kell állani, a' honnét ha csak lehet, a' verekedő seregosztályokat szemé előtt tarthassa; ahol valami történt, onnét tudósítást kell neki kapni, hol a' szükség hozza magával oda annak idejében segítséget küldeni; hol az ellenség már tántorodni kezd, a' támadást ott megújítani; ha valamely helyet az ellenfél gondatlanul elhagyott, azt szükséges mindjárt elfoglaltatni, nehogy a' történt hiba helyre-állíttassék. Ha megvagyon verve az ellenség, minekelőtte ő öszszetudná magát szedni, üzőbe kell venni; de ellenben ha a' győzedelemre reménységünk elenyészne, minekelőtte tökéletesen veszedelemben forganánk, jó móddal vissza-kell magunkat vonni.

w). Elmésségét megbizonyítja az olly Hadivezér, a' ki az ütközetre kész seregeket a' készületlenek helyett, a' fenytékhez szokottakat jó modjával használni tudja. Azon légyen, hogy az ellenség meggyengült, vagy elbontakozott osztályaira rohanhasson, azokat megsemmisíteni igyekezzék. A' hátráló ellenség' nyomát soha el-ne veszítse, azt a' szorulatokban, minekelőtte magát csata-rendben állíthatná, széjjel-verje, bontsa.

x). Alkalmatos helyheztetés az, ha a' fegyverkezet' mindegyik neme, szolgálhatja szerént az ütközet alatt munkásságba jöhet, hogy hijjában helyet ne foglaljanak a' haszonvehetetlenek. Sík térségen akkor álíthat-

jük-fel magunkat, ha elegendő lovasságunk vagyon. Akadémikus vidéken, ha gyengék vagyunk; tágos helyen, ha elegendő néppel bírunk; gyenge erővel a' leghegyesebb tájt keressük, ott-is minden-völgyeket árkolással elrekesgessünk.

γ). Ha valamely tartomány' megtámadtatásából hasznót akarunk szerzeni, arra figyelmezzünk, valjon azon tartomány könnyen elfoglalható-e, vagy nem. Ha eltökélttük magunkban azon tartomány' megtámadtatását, annak minden erőből kell megtörténni, leginkább olyas helyen vigyük azt végbe, hol az ellenség legnagyobb kárt szenvedhet.

z). Ha a' háborút haszonnal akarjuk viselni, e' következendő Alaprendszabásoktól soha ne távozzunk; u. m. Ha az ellenség' erejét a' miénk számával és morális erejével felülhaladja, olly ütközeteket tegyünk, mellyek rémülést okozzanak mindjárt a' hadév elején az ellenség földén; seregünket annyi haditestekre osszuk, a' mennyi csak veszedelem nélkül megeshet; a' sereg-nél szoros fenytéket tartsunk; a' segedelmet nyújtó földnépével jól bánjunk, az ellenségeskedőkkel pedig erősen; hátrálásunkat jól oltalmazzuk; magunkat minden helyen megerősítsük; a' Fővezér' helye a' sereg' középpontján légyen, honnét a' rendelések annak idejében a' külömbféle seregekhez juthassanak. A' Fővezér tegye magát a' nagy folyók', utak', csatornák' birtokába, így a' közlekedése annál könnyebb. A' várakat körül-táborlások által, a' tartományokat pedig ütközetek által kellett elfoglalnunk; mivel pusztá képzelődés az, hódításokat ütközetek nélkül tenni. Végtére értenünk kell az elfoglalt tartományokat megtartani, bennük erővel, és szelídséggel bátorságban maradni.

*** Seregoszlopnak mondjuk azt, ha egy sereg több nagyobb, vagy apróbb osztályokra, csapatokra törődik, és*

ezek egymás után a' hely tulajdonságához képest állanak, vagy marsolnak. Mentül kissebb részekre törődik a' homlokrend, annál hosszabb az oszloprend, és annál nehezebben fejthető innét szét, a' mi pedig nagy bajt szokott okozni; mivel az homlokrend később állhat-fel, és a' részek később jöhetnek munkásságba.

A' tájt tisztán tartani annyit tesz, mint mindent a' sereg' mozgása' közében elmellőzni, a' mi csak a' kifejtődést hátráltathatja, úgymint: a' nyugtalanító apróbb ellenséges csapatokat elkergetni, helybeli akadékokat az-az: elromlott hidukat, felvált útakat, kiárasztott csatornákat, az útra rakott fákat, szekereket 's a' t. elmellőzni, a' tájt tisztán tartani, kötelessége az Elővédnek.

9. A' hadisereg' erejét mozgásainak szaporaságából kilehet számlálni; a' gyors mars felemeli a' sereg' morális erejét, és megszorítja a' győzedelemre mutató módokat.

* Montecucali állítása szerint a' sereg' munkálkodásának titokban tartása igen jó, mivel a' Hadivezér' intézeteinek elhírettetésére időt nem enged. Igen hasznos tehát a' vigyázatlan ellenséget váratlanul meglepni, és minekelőtte bennünket észrevenne reárohanni, rakásra verni. De mivel a' nagy sietség a' sereget igen gyengíti, a' késelem pedig a' használható alkalmatosságoktól bennünket megfoszt; azért tehát a' jót a' rosszal minden oldalról mértékbe kell tennünk, és a' célérányosabbat választanunk. — Marschal Villars-is azt állítja, hogy a' háborúban minden attól függ, mikép tudjuk magunkat az ellenség előtt tekintetben tartani, és ha egyszer megrémlett tőlünk az ellenfél; igyekezzünk rettegéseit még megnagyobbítani. Villars példája' tanításával megegyezett hadimozgásai szaporák, merészség, és jó foganatuak voltak. — Fridrik Király ta-

nácsa-is, rövid, de szapora háborút viselni, a' hosszú táborozás a' hadiseregnél megcsökkenti a' fenytéket, az országot népetlenné teszi, a' segítségek' kútfejét kiszárítja.

10. Az olyan hadisereg, a' mellynek igen kevés ágyúi, és lovassága vagyon, mellőzze-el a' nagy ütközeteket; ön-gyengességét marsának gyorsaságával, az ágyúk' hijjánosságát a' mozgások' helyes tulajdonságával, a' lovasság' csekélységét az helyheztetés' választásával igyekezzék kipótolni. Az ilyen szorgos körülállásokban a' katonák' lelkesedését kell felingerleni.

* Franciaországban 1814-ik hadévben ezen Alaprendszabás szerént viselte magát Buonaparte. Ő, ámbár serege a' Moszkai és Leipzigi szerencsétlenségek miatt, 's az Egyesültek' seregének a' Francz-földön tartózkodása által elkedvetlenedett-is; de még-is egy kis korig képes volt jól elintézett mozgásaival a' hijjánosságot helyre-hozni. Champ-auberti, Montmiraili, Montereaui és Rheimsi győzedelmei a' Francia sereg' kedvét ismét felemelték. A' több csatákban szolgált öreg vitézek jó példát adtak a' sok fiatal katonáknak; de Páris' bevétele, és ennek következései Buonapartét kéntelenítették a' fegyvert letenni. Azonban ezen következések inkább a' körülállásoktól, mintsem a' kéntelenségtől okoztattak, mert ha a' Francia Fővezér a' Loiron általmenvén, meggyengült seregét az Alpeni és Pyrenei ármádákkal könnyen összekapcsolhatta; — úgy seregét 100 ezerre szaporíthatván, a' csataszínen újra megjelenhetett volna. Ezen sereg annál inkább elégséges lett volna új győzedelmeket szerzeni; mivel az Egyesültek' seregei Franciaországban, barátságtalan földön voltak, az Olasz, Francia erősségek pedig az Egyesültek hátok megett még el-nem foglalva fennállottak.

****** *De már a' környülállásokban volt a' kéntelenség, a' miért letette Buonaparte a' fegyvert. Ő, ha a' Loiron túl nyert volna-is ütközeteket, a' mi még kérdés; mivel az Alpeni seregnek magához húzásával, a' déli Franczia-országi eggyesült hadítestet is nyakára vonván, a' Pyrenei ármádának az Angol-Spanyol sereggel-is baja lett volna; deteszem azt, hogy győzött volna-is, még-sem kerülhette volna-el a' felette függő végzést. A' nép nagy áldozatokat képes tenni, örömmel-is teszi, de tudni kell neki miért? a' katona-is mint az áldozatokat tevő nép' polgár-társa, szereti tudni miért csatáz? miért hal? Ezen kívánságaikat épen kinem elégítheti az eggyes ember privát Interestzéje, ha bár az mily fellengező légyen is. A' 10-dik szám alatt említett Alaprendszabás szerént, a' háborút nyolcz évek óta viseli már a' mindenben szükölködő Görög-nemzet.*

11. Egymástól távollévő, 's különbözö, egymással kapcsolódásban nem álló arányozatban munkálkodni *olly egy hiba*, mellyből mindég többek-is eredni szoknak. Az elvált seregosztályok jobbra csak egy nap tudják magokat az elválás előtt kapott parancsolatokhoz tartani, más napi munkaságok csupán a' történettől függ. Környülállások szerént vagy nincs ideje a' seregtől elküldött osztálynak a' hozzá intézett parancsolatokat bevárni, vagy ha azok elérkeznek, kéntelen azokkal épen ellenkezőleg magát viselni, e' pedig a' főseregnél *zúrzavart* okozhat. Alaprendszabásul szolgáljon tehát, hogy a' sereg minden osztályait *eggyüt tartsa*, nehogy az ellenség a' részek közé bétörhessen. De ha még-is kéntelenek vagyunk ezen Alaprendszabástól eltávoznunk, akkor az elküldött sereg-osztálynak a' főseregtől függetlenül kellettük munkálkodni, csupán azon tárgyat szükséges meghatározunk, a' hol az egybekapcsolódás jövendőben megtörténjék. Azon meghatározott tárgy felé kell azután az elvált seregosztálynak tartani, és ha csak lehet minden ollyas csatákat, mellyek az osztályt vesélyben hozhatnék, kikerülni.

* *Alvinczy* Főhadivezér' kormánya alatt az Ausztriai Ármáda két hadi-testre oszlott, ezeknek egymástól függetlenül kellett munkálkodni, de úgy, hogy Mantuánál össze-kapcsolódhassanak. Ezen haditest' egyike 45000-el *Alvinczy* alatt maradt; ennek *Montebello* ellen kellett nyomólni, és pedig azon pozízió ellen, mellyet a' Francia-sereg az Ets folyó' partján elfoglalt. A' másik *Provera* Hadivezér alatt az Ets' folytában mozgott, és Mantuának a' körül táborlás alól való felszabadítását vette tárgyául. *Buonaparte* az Ausztriaiak' intézetit megértvén, ha bár azzal egybekapcsolt szándékokat meg nem foghatván-is, sereg osztályainak összehuzására magát elhatározta, és mindenkép igyekezett azokat a' hadimunkaságra készen tartani. Újabb tudósítások szerént csak hamar általlátta a' Francziák' Fővezére, hogy azon *Coronnán* által *Montebellon* túl elnyújtozott ausztriai Sereg-oszlop az Ets folyón *Dolcénél* általmentt, a' *Rivoli* hegylapon *Incanole* felé vívő úton-álló lovassággal, és ágyukkal össze akar zárakozni. De mivel azon hegy-lap *Buonaparte* hatálmában volt, csak hamar az Ausztriaiak' összekapcsolódásoknak magát ellene szegezni eltökéllette. Útnak indította seregét, már reggel 2 órakor a' *Rivoli* hegylapon volt. Így ura lévén azon pontnak, hol az egybekapcsolódás elintéződött, rendeléseinek jó foganatjáról nem kétségeskedett. Az Ausztriaiak' ellene tett rohanásait mind vissza-verte, 7000 katonát elfogott, 12 ágyú, és több zászlók hatalmába estek. Délután 2 órakor a' *Rivoli* ütközetet *Buonaparte* már megnyerte, ekkor hallotta, hogy *Provera* *Anghieránál* Etsen általment, 's útját *Mantua* felé tartja, *Alvinczy*' üzetését Alvezéreire bízván, egy seregosztállyal *Provera*' intézetének megakadályoztatására indult. *Gyors marsolása* képesé tette őt *Provera*' megtámadására, és így a' Man-

tuai őrizet a' felmentő sereggel egybe nem kapcsolódhatott. A' körül táborló francia sereg büszkélkedett abban, hogy a' Rivoli győző kormányja alatt harcolhat a' Mantuából kirohant őrizetet vissza-is verte. Buona-partéval jött seregosztály pedig nem gondolván a' terhes mars' sulyával, dühösen rohant Provera' felmentő seregének homlokrendére, Santo Giorgionál azt hátulról egy más csapat, odalt pedig Augereau megtámadván, minden felől bekerítették, és a' maga feladására kényszerítették.

**** Elküldött (entsendet, detachirt) seregek nevezük az olly haditestet, melly a' főszeregtől a' rendes csataszintől távol más vidékre, valamelly tárgy elérésére, vagy valamelly diverszio véget, elválva, függetlenül munkálkodik. Bátor, és elhatározott seregosztálynak kell az illyennek lenni, az ezt vezérlőnek pedig okos, előrelátó, és hadifortélyos tisztnek. Éjjel-nappal talpon álljon az illy sereg, minden alkalmat, az ellenségnek ártani tudni használjon, munkálkódása' foganatáról, ha-csak lehetséges, tudósítsa a' Fővezért, szabad útját elne veszejtse, hahogy a' szükség kívánja, a' főszereghez zárakozni tudjon. Illyen elküldött sereget nagy ügyességgel vezérelt 1799-ben mint Húszár Kapitány, most nyugalomban élő Örnagy (Major) Báró Buday Ignác (lásd Tud. Gyűjt. 828. X k. 94 l.) minekutánna az ellenséget a' körül táborlott Ferrara' felmentében többször megakadályoztatta, Modenából a' Francziákat kiűzte, Luogi citadelát elfoglalta, Imola, Forli, Cervia, Rimini, Pesaro, és Sinigalia erősségekből az ellenséget kiűzte; San leot, Fárot megvívta; Mondolfoból kitört Francziákat összevagdalta; 2174 embert, 50 ágyút, és 16 mozsarat elfoglalván, 5 hónapi távolléte után a' főszereggel diadalmasan összezárakozott.**

KISS KAROLY.

(Folytatása következik.)

6.

Lehetséges - e egygyetlen-egy legfelsőbb principium a' tudományokban ?

Alig kezdett a' múlt század' végefelé a' Német-országi tanító-székekről hangzani a' Criticismus, már-is mind ellenkezői, mind kedvelői a' roppant systémában, ezt a' nagy hibát sejtették; hogy nem volna annak valódi talpköve vagy alapja, az-az egygyetlen-egy és legfelsőbb principiuma. Az illetén principium alatt többnyire olly mondást vagy ítéletet (propositiót) értettek, mellynek igazságától és foglalatjától (forma et materia) valamennyi, a' tudományos philozóphia' körébe felveendő ítéletek' és értelmek' (notiones) igazságának és foglalatjának függeni kellessék. A' hol illyen principium nincsen, ott nincsen valódi tudományos systéma! — Így hangzott mindenünnen, s így gondolkoznak még ma-is sok jeles philozophikus fejek. Millyen szerencsével küzdötenek légyen az említett hiba' megigazítása és az egygyetlen-egy legfelsőbb principium felállításá körül Reinhold és Fichte, tudva vagyón az olvasó s a' literatúrával megbarátságosodott Közönségnek. Azomban azon vélekedést, melly szerént nincs tudomány egygy ollyas principium nélkül (t. i. a' fent előterjesztett értelemben) könnyen megczáfolhatta volna, csak

egy pillantású vissza - tekintés a' gondolkodás és mennyiség' tudományokra (Logica et Mathesis). Mert ezeknek a' tudományoknak egyike sem elégszik-meg egyetlen-egy legfelsőbb principiummal, se formájokra, se foglalatjokra nézve, a' mit itten bővebben kifejtteni szükségtelen. Igaz ugyan, hogy a' mostani században voltak és vannak olly mély, éles elméjű bölcsék, kik vagy gúnyolódva tekintének a' száraz Logikára, vagy épen ki-is keltek ellene; mivel t. i. a' phantaziának helyt nem akar adni; mi csuda tehát, ha rövid idő múlva talán az ő érdemes és tiszteletre méltó testvérét-is, a' Mathesist, hasonló sors éri? Mert valóban arra jön a' dolog ezekben az extrémumokra hajtó időkben, a' mit Cicero mond de divinat. II. 58. „Sed nescio, quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum.”

De fogjunk a' dologhoz! Hát ugyan-csak nincsen egység, (unitas) összekapcsolás, egyszóval, systema a' tudományban, (az igazságot nem-is említem) ha ez nem nyugszik egyetlen-egy legfelsőbb talpkövön, mint p. o. egy (legalább a' képzeletben) felfordított pyramis vagy torony - oszlop? És micsoda talp-kő ez? Egy sarkalatos ítélet! Látom, mint szomerkodik ezen a' kérőtételen (postulatum) a' megfogás (conceptus) és okoskodás (syllogismus.) Mert ezek-is bizonyos nemei és formái a' gondolkodásnak, benne-is szükséges az egység és össze-kapcsolás, ha minden emberi gondolkodásban változhatatlanúl megkívántatik az egység. Hogy juthatna az ítélet ilyen kirekesztő jushoz? Sőt, ha valami gondolatnak uralkodni kell egy bizonyos tudomány' körében és ösz-

sze-kapcsolni az oda tartozandó sokféleséget (varium); ezen fő méltóságot inkább csak a megfogásnak, vagy-is ideának tulajdoníthatjuk. Mert akármilyen gondolatok sorában csak a legfelsőbb idea olly elementom, melly le-felé minden alább-való megfogásokban és észrevételekben (perceptiones) egészen előfordúl; de megfordítva, az alábbvaló elementomok sokfélesége az uralkodó legfőbb ideából semmimódon ki-nem vonattathatik, hanem másannonan, nyilvánvaló és esmeretes légyen, szükséges. Péld. ok. ezen megfogásból: *Ember*, semmiféle felbontás által ki-nem húzhatom csak Európának-is mindenféle nemzetségeit; de alólról kezdve felfelé, valamennyi individuum, faj és nem, és valamennyi felosztás principium csak gondolható, mind feloszlatik a legfelsőbb megfogásban: *Ember*. 'S épen így támad egy bizonyos rend és logikus egység, mellyben a gondolkodó elme tökéletesen megnyugszik.

De hiszen, hogy egy idea légyen az egyetlen-egy és legfelsőbb principium akármilyen tudományban-is, arról úgy sincs szó, hanem hogy azon principium egy sarkalatos ítélet légyen, az kívántatik-meg! Tegyük tehát fel, hogy valamely tudományban az illetén drága kőre már reá akadtak volna a tudósok és bölcsek; mit hozol-ki belőle akár millyen okoskodás által? Nincsen okoskodás, mellyben nem volna szükséges két előljáró ítélet (praemissae.) (Mert az úgy nevezett egyenes következtésű okoskodások mind közbevetések, a mit csak a megrögzött előítélet és bálvélekedés nem lát által.) No de az a két előljáró ítélet egymástól annyira független, hogy egyik a másikból semmiképen nem érthetődik, sem igazságára, sem

foglalatjára nézve. Légyen p. o. ez egy sarkalatos ítélet: minden állat halandó. Próbálja bár ki-ki elme élet, hogy kihozhatja-e abból ennek igazságát: minden ember állat; ezt, ha-csak másonnan nem, az említett principiumból soha-sem hozza-ki. Így hát mind a két ítélet: minden állat halandó, és minden ember állat, egymástól függetlenül, mindegyike különösen, mint igazság vevődik, valahányszor belőlök ezt akarom megmutatni: hogy az ember is halandó. Ebből nyilván kitetszik, hogy egy feltett legfelsőbb principium mellett még igen, igen sok másféle, a felsőtől független ítélet, mint alsó előljáró kívántatik, hogy csak egy csekély gondolatbeli lántzra vagy sorra szert te-hessünk, melly valóban még meg-nem érdemli a tudománynak dicső nevezetét!

Hogyha már a mondottakat özsze-húzzuk, feleletünk a felvételre kérdésre ebben fog állani:

1.) Hogy a tudománynak systémája nem csupa kihozás és mintegy lefonás, sem egyetlen-egy legfelsőbb ítéletből (Fichte szerént), sem egyetlen-egy legfelsőbb megfogásból vagy ideából (Hegel szerént); mert ez részszerént lehetetlen, részszerént nem nyújt oly sokféleséget, a millyen nélkül meg-nem állhat semmiféle valódi tudomány.

2.) Hogy minden tudomány sokféle, egymástól független igazságokat foglal magában, és hogy az a vélekedés, melly szerént valamenyi, egy bizonyos tudomány körében előforduló ítéletek egy első sarkalatos ítéletnek igazságától függenek, nyilvánosságosan hamis.

3.) És utóljára , hogy az-az egység , mellyre minden tudomány törekedik , 's mellyel az emberi ész megelégszik , egyébben nem áll , hanem csak *egy uralkodó ideában* , honnan mind egy magas hegyről az egész hozzá tartozandó vidéket láthatni. Egyéberánt a' tudomány , vélekedésem szerént , igen hasonlít egy nagy folyóvízhez. A' mi itten a' befolyás és a' vizeknek sokasága , az ottan a' gondolatoknak és esméreteknek sokféleségök és össze-kapcsolások. De valamint nevetséges volna p. o. a' nagy Dunát csak egyetlen-egy forrásból a' Dunaeschingi várban származtatni , épen olly nevetséges akár millyen tudományt igazságára és foglalatjára nézve , egyetlen-egy legfelsőbb principiumból (légyen ez idea , vagy ítélet) mintegy lefonni. Végezetre valamint a' Duna , sok és temérdek testvéreivel együtt csak-ugyan egyetlen-egy ágyat téssen ; úgy minden igazi tudomány , minden tagjaival együtt csak egy orgánikus egészet téssen ; egy felsőbb rangú egységet , t. i. az sokféle gondolatokat és esméreteknek maga alá össze-gyűjtő és élesztő idea szárnyai alatt.

7.

II^{dik} Jó'sef Császár' Itélete a' Rang és Gazdagság felől.

Második Jó'sef Császár a' gazdagságot gyakran az értelem antithezisének (ellen-tételének) szokta nevezni. A' ki tehát tehetős és fő-rangú volt, az ő vizsga tekintése előtt annak ugyan derekasan megkellett állnia, ha tőlle valamit megnyerni akart. Mert az illyentől ő megkívánta (és ezt méltán), hogy a' neki gazdagon hatalmában álló segéd-kútfőket, — mellyeket a' szegénynek talentuma kéntelen nélkülözni, — lelkének annál fogatosb kimivvelésére fordítsa. Az ide szolgáló számos bébizonyítások közzé számlálendő az itten következő levél, mellyet ez a' lelkes és igazságos Monarcha egy rangbeli Aszszonysághoz németül írt:

„*Madame!*“

„Épen nem látom által, miért volna köteles
 „ egy Monarcha, alattvalói közzül valamellyikre hí-
 „ vatalt azért ruházni, mivel az nemes ágyból szü-
 „ letett. Valyon kérelmében Aszszonyságának vagy-
 „ nak-e fontosabb indító okai, mint a' minőket
 „ Aszszonyságának én említettem? Nem mondja e
 „ Aszszonysága, hogy meghalálozott férje érdemek-
 „ kel telyes Generál és nagy-tekintetű házból szár-

„mazott Lovag volt? És ezért Aszszonysága a' maga
 „Familiája' számára, — név szerint második fijának,
 „ki épen most érkezett útazásaiból haza, — az én
 „kegyelmemtől Gyalog - seregeim között egy Com-
 „paniát ígér? Lehet az ember Generál' fia, a' nél-
 „kül hogy legkisebb indulatja volna hadi-tisztség-
 „re; lehet jó házból származott Gavallér, minden
 „egyébb érdem nélkül, minthogy történet' játékából
 „megnemesült. Én Aszszonyságának fiát esmérem;
 „tudom azt-is, mi kívántatik katonához. E' két tárgy'
 „néző - pontjából úgy találok, hogy Aszszonysága
 „fiának hadi emberhez kellő készülete épen nincsen,
 „és hogy sokkal jobban el-van foglalva születési
 „rangjától, mintsem magamnak tőle olly szolgálato-
 „kat ígérhetnék, mellyekkel Hazája valaha büszke
 „lehetne. Azért, Madame, én magát sajnálom,
 „hogy fia sem hadi-tisztnek, sem státus-emberének,
 „sem papi-személynek nem való; röviden véve,
 „hogy ő semmi - sem egyéb mint Nemes, és ez
 „tellyes szívvel lélekkel. Köszönje Aszszonysága
 „kedvező szerencsájének, hogy fiát-is nevezetes jó-
 „szágok' bírásába tehetette, mellyeknél fogva az én
 „egészkegyelmemet nélkülözheti. Reményilem, elég
 „részre-hajlatlan fog Aszszonysága lenni azon okok'
 „bélátására, mellyek engem olly elhatározásra kén-
 „szerítettek, minő talán Aszszonyságának kellemet-
 „len fog lenni, de általam szükségesnek találtatott.
 „Isten maradjon Aszszonyságával! Íram Laxem-
 „burgban, Aug. 4. 1787,

jóakarója

Jó'sef m. s. k.

E. I. P.

8.

KISFALUDY SÁNDORHOZ, BERZSENYIHEZ,
VÖRÖSMARTYHOZ.

Depositis apud hos habitat Concordia telis,
Hos colit in tenero Gratia nata sinu.

Ovidius.

A' KELLEMEK.

1. **T**iteket, és Vitézt *) kit magos fényébe
Az Ég felfogadott, némellyek leczkéznek,
Óh engedjeteK - meg a' kevélységébe
Mesterkélve sikló ellenséges kéznek!
2. Koránt sem utánzóK' szűk utánozása
Vezete titeket Helikon' útjába,
De a' szép Természet' boldog felfogása,
A' láng ész; a' láng szív, tett Lant' birtokába.
3. Még ó is, kis fiúk' elbizótt mestere, **)
Ki a' Görög-lábat rajzolt kézre szedte,
Ki több fás regulát fásan írni mere,
Gyönyörű dallotok' mindég kedvellette.
4. De azért Istenit még nem hangzanának,
Melódiájokkal meg nem igéznének,
Bár mi Görög-lábon folyvást indulnának,
Ha szívet és lelket nem melegítnének.

*) Csokonai Vitéz Mihály.

**) Lásd Papp Ignátz' Magyar Poézisát.

5. A' szellem, melly| tárgyát lobogó szikrával
 Fel fel-melegülve, csendben által-hatja,
 Nem szól soha sehol, a' jó szív' híjjával,
 Ó a' belső béke, 's kellemek' magzatja.
6. A' békét! a' békét! Egek' e' hív lyányát
 Ti jók ezentúl is térden imádjátok,
 Kínúl a' titkos gög' felfútt tudományat,
 A' tépó 's tépetett szíveknek hagyjátok.
7. Ádázos dühökben hadd henteskedjenek
 Egymásba ütözve, a' szilaj vér-vágók,
 Vagy mint a' hóhérok, pallossal ejtsenek,
 Vagy éljenek vadként, marva egymást ragók.
8. Vagy hasonlítsanak a' dongó darázshoz,
 Ki zúgva felreppen ártalmas szúrásra,
 Hol meghúlt, hol meleg édes vér-folyáshoz
 Vágyván közelít'ni, lakadalmozásra.
9. Be szerencsétlenek! és Ti mi okosak!
 Hogy zajos útjokból egészen kiálva,
 Inkább nem akartok, olly tudományosak
 Fényleni, mint futni veszettekké válva.
10. Kellemekis ugyan méz-üröm keverve
 Rózsa-zöld úton (a' midőn kél kénynek)
 Tővisket hullatnak szelídeden merve,
 De soha-se durvák, soha-se kemények.
11. Enyelgő tréfaság, nyájas csipkedések
 Abban a' mit szőnek, abban a' mit szóttek,
 Nem nehézkes gyilkok, nem mérges döfések,
 Nem titkos rágalmak, kedvesek előtttek.
12. Ki nem látszik rajtok, a' tetszőskedésnek
 Piperével rakott hiú gondossága,
 Nem kíván egygyik is tetszeni ékesnek,
 'S így bájol benne a' kecs'-pongyolasága.

13. Nincsenek kinyalva, még is kisimúltak
A' külső öltözet' illendő bájában,
Egygyütt érkeznek-meg, mert egygyütt indultak
A' Nap-isten 's Múzsák' fény-világlásában.
14. Redős leplezetben könnyédeden lépnek
Mi szelid! mi nemes! szerény tekintetök,
Uraknak tetszenek, tetszenek a' Népek,
Meglöp minden élőt fűszeres ihletök.
15. Karon fűzve lépnek, látszik hogy testvérek;
Mind-egygyikben más más a' kéj' vegyítéke;
Azt nem mondja senki nekik ki nem térek,
Angyal jár mellettök, előttök a' béke.
16. A' szelek megszűntek, a' hol megjelennek,
Minden patak cseppje csereg csendesebben,
A' sűrű vadonon ha keresztül mennek,
Csattog a' csalogány sokkal édesebben.
17. Derül a' hol járnak, és léptök' alatta
Bokorként virágok zöld gyepen serdülnek,
Kikelet kíséri, és ki-ki halhatta
Hogy ók nem hervadnak, hogy meg nem vénülnek.
18. Hellászból költözve lengő friss szárnyakon,
Végig ált' repülték a' szomszéd vadságot,
'S megpihenvén nálunk, a' sok szép halmakon
Azt véleék, elhagyták hogy Török-országot.
19. De mint megdöbbentek! a' légnék ürében
Hallván magok körül sok nyilat repesni,
Mellyet ez, és amaz, parancsolt, mérgében,
Ártatlan barátira elpattanva esni.
20. Bár mi sértetlenek, feltekintvén Égre,
Úgy mintha félnének, nyugtább hely't keresnek,
'S azok a' kik vihart hoznak csendességre,
A' harapó nyilat ítélik mérgesnek.

21. Mitsoda? — hát itten (e'képen szóllának)
 A' Béke' fíjai egymás közt esatáznak?
 És a' gyöngy szelidség' híres Vallásának
 Honnyában, szintúgy nincs nyugta semmi háznak?
22. Van — felel egy szó-hang — „csak némelly lantosok,
 ('S nincsen arany lantjok) a' húrt szakadásig
 Ív-feszülve zúzván, mint nyíl'-szállt Dallosok
 Felnyujtózkodnának a' magas Átlásig.
23. De az igaz Dallók, kiket Menny' kegyelme
 Isteni sűgárral égig dicsőített,
 Itt is érzik hogy nem fekszik dűhben elme,
 'S a' Béke-oltárnál letették a' hitet.
24. Bátrak de kegyesek, nem kínozza őket
 A' hír-vágy 's feszesen felkészűltt elmesség,
 Kerűlik meszsziról a' veszekedőket,
 Mert csak-nem ragadós a' sárga epesség.
25. Kivált igasságot 's mértéket kedvelnek,
 Könnyű nem útféli természetességet,
 Mindennapiságot soha-sem emelnek
 Egekig, nem húznak sárba fellengséget.
26. Báj a' mihez nyúlnak, és még sem óhajtnak
 Kelettől Nyúgatig fennten harsogtatni,
 Szerénytelenséggel előre nem hajtnak
 A' sok tömjén fűsthöz magokat szoktatni.
27. Ők nem csupán egymást szeretik, dicsérik,
 A' felekezeti lélek alszik benne,
 A' jót 's gyengét kegygyel, de nem vassal mérik,
 Még azokban is, kik titkon rajtok mennek.
28. Nem hangzatka nálok az érzés — Iehelnek
 Olvadozó vágyat, ha lágy szív kényyre,
 Bő rímen kívül is érzeteket lelnek
 Az elhagyott barát' kegyes védelmére.

29. Mert hazug ecsettel soha-se rajzoltak,
Nem szokták a' festett képet bémázolni,
És a' mit ok nélkül hajdan felpolcztak,
Azt ismét ok nélkül végig lepiszkolni.
30. Becsülik a' régi, a' szent barátságot,
Vad elne-szikrának azt fel-nem áldozzák,
Fekete az a' ki barátjába vágott;
„Ugy é hogy Kegyetek' lelkét nem hordozzák?
31. Kegyetek az önkényt nem nyújtják ölekre,
Külömben Kellemek lenni megszünnének,
'S mivel szemet és fült emelnek Egekre,
Minden szavok 's hangjok tisztán folyó ének.”
32. A' Grátziák ezen szókoñ megnyugvának,
A' testté vált szó-hang nagyon kéré őket,
Hogy el ne mennyenek, hogy itt maradnának,
A' jókért túrnék-el a' veszni téróket.
33. 'S repülvén előttök csapkodó szárnyával,
Derültt Eg keresztül Nap' 's Föld' közepette
Fentebben a' Sasnál mikor száll fijával,
Óket a' Tiszától Dunához vezette.
34. Ott megpihentetvén, kíséré hozzátok,
Hol rendre nálatok ütöttek - fel széket,
Ott áldás volt minden, nem hallatszott átok,
'S hárman hármatoknál leltek menedéket. —

GR. DESEWFFY JÓSEF.

9.

RÉVAY FERENCZ

AL-NÁDOR,

RÉVAY JÓSEF és SIMON NEVENDÉKEIMNEK
példa gyanánt festve.

Nagy embereink', 's hogy ezek számosan vannak, azt mindenki feltalálja ha Hazánk' történeteinek bár melly részét átfutni nem restelli, életök olly kevésbé van kiemelve Honnunk' közös viszontagságaiból; hogy azokat, kik bennök fontos szerepeket játszottak, alig, vagy épen nem ismerjük. Méltó tehát Biographusi tollat fogni 's a' maradéknak egy tündöklő csillagot fenntartani, hogy azt idővel a' homály ne fedné. Súlyos munka, nagy számú Történetíróinkból kik nem gyakran ellenkeznek egymással, egy képek alap-vonásait egy idomos egészbe gyűjteni. Súlyos munka, mert nevezetesebb Nemzetségei hazánk'nak, Levél-táraikat, méltán legnagyobb kincseiket, nem örömet nyitogatják. Ez volna pedig az egygyetlen szer, melly által parlag Diplomatikánk és Genealogiánk derületet nyerhetne, ez által Nemzetünk Nagyjainak érdemei ismeretesebbek lehetnének; mert tudjuk azt, hogy ott fejlík a' Nemzeti 's lelki erő, hol viharok és veszélyek váltva tanyáznak. — Setétebb napok pedig egünkön nem komolykodának, mint Lajos Királyunknak Mohácsi csatája után. A' nagy sir sokakat elnyelt, de gyászos ormán némű-néműkép kijózanodott ártalmas ön-szeretetéből a' Nemzet.

A' Révay Nemzetség régi 's érdeemes, a' Szeremségnek Réva nevű vára adá őt' Hazánknak. Derék elédje Jakab, 1163 III-ik István Király alatt már Magyar-országi birtokos vala; szerette mindenkor ivadéka a' csatákat, mellyek a' dicsőség' mezeji valának; hanem nagyobb ragyogásra csak Jakabnak kilenczedik unokája László jutott, a' nagy hatalmú 's lelkű Magyar Király Corvin Mátyás alatt. László volt tulajdonképen egy hoszszú hős sornak törzsöke, mellynek ivadéka máiglan vidámon virágzik. Eszteleky Annával három fiai maradtak őt gyászolni, János, István és Ferenczünk, János az Oszmán fegyvere alatt hült-el, Istvánról más alkalommal szóllándunk.

Ferencz 1489-ben született. A' szülék' szorgalma kifejté az ifjúnak magas erejét, és ez belső hivatásánál-fogva a' törvényes pályát választotta. Sokak' szemé függött a' sokat ígérő ifjún, de senki-sem szeretete annyira mint Báthory István, ki őt Titoknokjának fogadta, 's barátja, 's atyja lett, hűté az ifjú lángját, 's élesztgeté a' hol szunnyadozni látszék. Rövid idő múlva a' Nádor minden titkaiba béavatta, és saját vallása szerint 'a Királynak -is ajánlotta. 1521 Orbán Pápa napján költ Királyi levelében, megerősité a' Révay nemzetség' czímét, és a' fennálló farkas szájába két piros rózsa mellé egy fehéret tett, Ferencznek nőteleuségét kívánván jelenteni. — Dicséretesen említi Ferencz őseit, magáról pedig hősünkről ezt mondja: „ ut prope unicum sis inter Pannoniae nostrae Secretarios specimen et exemplum. ” — Azomban János' fővétele napján az Ország elvesztette Királyját. Ezen méltóságra Corvin Mátyás' kincstárából rablott kincstől elő-segélve leginkább Zápolya János vágyott, és ártalmas szédelgésében magát a' sors által elfoglalására meghatalmazva hitte, párt-hívei által részint ígéretekkel, részint ajándékokkal sokakat reávelt hogy Tokayban kiáltanák Királynak. —

Ez megtörtént. A' koronát, Perényi Péter minekutánna Sáros-Patak' birtokában megerősített, Jánosnak átadá, ez Székes-Fehérvárra, Lajos' pompás eltemetésére, és ön megkoronáztatására össze-hívta a' Rendeket, 's Várday Pál' gyengesége által, kit Esztergomi Érseknek nevezett-ki, megkoronáztatott — 's a' polgári hadra tágas ösvény nyíttatott.

A' nemesség' józanabb része, melly Zápolya fel-fúvalkodásából semmi jót-sem látott. a' Nádor' véleményéhez szított. Ez Mária Királyné' testvérét Anna' Ulászló leánya' férjét és Ausztriának Herczegét, fiatal de érett elméjü 's jó erkölcsü Fejedelmet törekedett a' Magyar trónusba iktatni. Ez Ferdinánd Ximenez Spanyol Cardinalis' nevendéke vala.

Révay Ferencz' mindjárt a' villongások elején Báthoryhoz jótévőjéhez, Zápolyának még a' Temesi östromtól. ellenéhez szított, hasonlóan gondolkoztak Batthyányi Ferencz, Slavonia, Croatia 's Dalmatia' Bánja, Ényingi Török Bálint, Batthyányi Orbán, Pekry Lajos, Gyulay István, Varjasy Imre, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós Székes-Fehérvári, Pereg Albert Pécsi Prépostok, Broderics István Szeremi Püspök, Bedégi Nyáry Ferencz, Seredy Gáspár, 's többek kik egyedül a' haza' javát tekintették. Mária az Özvegy Királyné a' Nádorral Komáromba Országgyűlést hirdetett, hanem Zápolya a' leveleket elfoglalta 's ezáltal Báthoryt kéntelenítette a' Gyűlést Po'sonyba át-tenni, 's ugyanazon napon, az-az November' 25-én Szent Katalin napján, midőn Zápolya ismét kihirdettette, hogy az Isten' kegyelméből és a' Magyarok' köz megegyezéséből Magyar Királynak választatott, nyitotta-meg a' Po'sonyi Gyűlést, úgy-mint a' ki ezelőtt negyven-eggy esztendővel hozott törvény által erre a' tette megvult mint Nádor hatalmazva. A' Gyűlés' elején a' törvényes egygyességek szerint Báthory kinyilatkoztatta hogy a' trónus Annát,

Ulászló' leányát és ennek férjét illeti, 's Ferdinánd választatása harang-zúgás és ágyú-dörgés alatt kihirdetett, egyszersmind követek rendeltettek, kik elválasztatásáról őt tudósítanak, 's ez által a' Polgári egyenetlenségeknek 's gyűlölségeknek alapja hosszas időre megvolt vetve.

Ekkor pusztíta népével Szeged' gazdag tájjékán Tschurnopewics János, ki magát daczosan Iván Czárnak nevezte. Némelly Szerbusszal elhitette honjában, hogy ő a' régi Szerbusz Deszpoták' ivadéka, a' gazdagságot reméllő pór-nép számosan gyűlt rabló zászlója alá, gátolatlan prédálás által megtelt kincstára, a' zsoldot pazérlón fizette, 's nem sokára 10000 fegyveresre szaporoda koborló csapatja, mellynek hízkelkedései felfüvalkodóvá tévé, 's szeszes feje koronáról álmodozgata, az 10000 fegyveres mind Zápolyának mind a' Német Gyűlésekkel elfoglalt Ferdinándnak hatalmas indító ok volt Iván Czár' kedvezését keresni. Követségek jöttek hozzá 's ez által még nevedett daczos délczegsége, melly őt kimondhatatlan kegyetlenségekre ragadta, örjöngő örömmel legeltette a' legembertelenebb kínzásokon szemeit, 's örjöngve úszott ő és zabolátlan népe a' bujaságnak fertelmiben. Sikeretlenek voltak mind az al- mind a' törvényes Király' részéről az izenetek, Iván egyhez-sem hajlott, míg csak az édes ajakú Révay, hazája' javáért minden veszélyt, melly nyilvánosan fenyegette megvetvén, a' döllyfösnek pór-táborába nem költözék, hogy őt Ferdinánd' pártjára vonja, és ezt megerősítvén, az Ország' népét minden zaklatástól felszabadítsa.

Hallott Iván Czár R é v a y' jöveteléről valamit, azonnal kegyetlenségének, vérrel mocskos áldozatjainak sáppadt hagyományjait sátora elől eltakarította, 's a' régi karók' helyébe újjakat verettetett a' követek' számára. Látta Révay a' rettentő készüléteket, de megijedni nem tudó bátorsággal lépett a' büszke pór-

hoz, ennek nem lelki, hanem kül-erőtől költsönözött méltósága, Ferencz' nyugodalma által megalyasodott, ékes-szóllása pedig annyira lecsendesíté békételen lelkének sötét zavarongásait, hogy udvariságra olvadva Révayt alakolt szelidséggel bőséges asztalához meghívna, 's kényeit vele megosztaná; cselesen várván a' pontot, hol Révay' fekete gyanúja elszunnyadna 's annál bizonyosabb áldozat lehetne. Az ember-ismerő Révay' figyelmét el-nem kerülhette Iván' szándéka, 's minekelötte véghez-viteléhez fogna; a' Király nevében, saját szerzeményéből ékes ajándékokat nyujta, 's ez által annyira megnyerte Iván' szívét, hogy az magát seregénél azonnal Ferdinánd Király szítójának kiáltatná. Innét sietve vissza-tért Pósonyba, hol az Ország' színe Ferdinándot várta — 's Juliusz' 31-kén Köszegen elébe-mentt.

Augusztusz 1-jén az Óvári-várat megnyitotta Amade István, a' Nádor' felszóllítására, — Itt hallotta Ferdinánd Mária' testvérétől a' minden szívét örvendeztető hírt, hogy Anna neki egy fiat szült. — Innét 8000 fegyveressel Győr felé indúlt, előtte 300 lovaggal Nádasdy Tamás és Révay Ferencz menttek. Győr hamar meghódolt; Komárom két napi ellenkezés után. Az Esztergomi Káptalan, Várday Pál Zápolya által neveztetett Ersek futása után, a' hűség eskét Ferdinándnak tette - le.

Sikerült Révaynak, mind okokkal, mind testvéri szeretet által István' testvérét Zápolya' pártjától elvonni. — Ez lázzadó seregével Fikeressy János és Fogasy Ambróval, Pest és Buda között kevés veszteséget szenvedve a' reájok lövetett ágyúk által, a' záró lánczot-is eltépven, Komárom és Esztergom között telepítvén csapatját, Ferdinándnak ajánlotta hűséges szolgálatját, a' miért Királyi kegyelemből Sellye Mező-városát nyeré a' Wág-vize' mentében.

Míg ezek történtek, Zápolya öszzeháborodott Tsarnejevicsal 's Perényi Pétert ellene küldé, hanem ez az első ütközetben Bakics Kelement és Bezerédy Ferenczet elvesztvén, megfutamlott. — Szerencsésébb volt Czibak Imre, ez Perényi futó népével megszalasztotta a' pór pártoskodót, hanem ez megerősödvé támadta-meg Szegedet éjjel, 's épen midőn Zákány István gazdag Kereskedő' háza pusztításával foglalatokodna; láb-ikrájába megsebesítettet, hívei őt Dorosmán elrejtették; de Enyingi Török Bálint, ki Ferdinándot ismét elhagyá, feltalálta, 's fejét győzedelme' jeléül Zápolyához küldötte.

Augusztusz 19-kén Ferdinánd Ó Buda alatt táborozott, — 's Szeptember' 29-kén az Ország-gyűlést megnyitotta, itt hívei naponként nevedtek, ezáltal bátorodva koronázását 3-dik Novemberre rendelte, mellyen az Ország' legnagyobb díszei, a' hölgye Anna, 's Mária jelen valának. November 4-kén Zápolya és Verböczy a' Haza 's Király ellenségeinek hirdettek, birtokaik elvették, 's ezeknek nagy része Királyi-adomány által azonnal Thurzó Elek, György és Ferencznek adattattak, szint illy keménységgel hántak az Ország' Nagyjai Erdődy Simon Zágrábi Püspök, Alsó-Lindvai Bánffy János, Bolondóczi Bánffy Antal, Tahy János és Homonnai Drugeth Ferenczczel, a' többi szítóknak egész a' békövetkező Katalin napjáig engedelem adatott a' megtérhetésre, 's ezen Végzéseik gyors követek által mind Erdélyben mind Magyar-országban köz-hírré tétettek.

Más nap, az Egyházi Nagyok közzül tizen-három férjfiú és harmincz Mágnás esküve Ferdinándnak hűséget, ezeken kívül, példájokra sokan odahagyták Zápolyát. Vasárnap feloldotta Ferdinánd az Ország-gyűlést, 's Révay Ferencz nagy öröme, Báthory Istvánt, kit Perényi Péterrel a' Rendek Korona-örzönök választottak, megerősíté Náadori Méltó-

ságában, az utóbbit pedig Erdélyi Vajdaságában. Fő-Cancellárnak Várday Pál Esztergomi Érsek, Al-Cancellárnak Szalaházy Tamás Veszprémi Püspök, Ország-Birájának Thurzó Elek, Ecsedi Báthory András Fő-Kings-Tárnoknak, Révay Ferencz Királyi Képviselőnek nevezettek az ítéletekben. Nem kérelmére, hanem érdemeinek megjutalmazására tisztelte meg Ferdinánd, Ferenczet ezen fontos hivatallal, hogy Révay tulajdonai által a zavaros időkben erre erő és fény hármolják. Új ösztönül szolgált Révaynak felmagasztaltatása, hogy kezdett pályáján haladjon, 's Ferdinánd meggyőződve kihette, hogy sok vizsály-viharok kitett koronája, egy hatalmas támaszt talált. — Hivatalát az új Personális a pörök által ellepetett Országban, a fegyverek dördületei között úgy viselte; hogy mind a Nemesség, mind a Fejedelem egészen meglegedve javalnák bánása módját, és dicsérnék igazság szeretetét. Azért Ferdinánd, némelly kérdéses pontoknak az Al-Királyal való eligazítására 1531-ben Varjasy Nagy Imre Al-náddal őt küldé Visegrádra, hol Zápolya részéről Várallyai Szaniszló Fehér-vári Püspök és Baksay Bernát jelentek meg. Ezen egyengetés' következtében az Esztergomi Érsek vissza-nyerte azon birtokait, mellyek Zápolya részén valának, More László pedig, ki kéméltlenül rablásokat gyakorlott, mind a két Király' birodalmaiból számkiűzetett. 1533-ban jelen volt Ferencz Bécsben, midőn Ferdinánd Solejman' követjeit nagy pompával és inneplések között nyilván kihalgatta, hanem dolga' elő-mozdítására semmit-se tett, és Magyar-ország úgymint az előtt két Király között fő nélkül volt.

1537-ben Révay Ferencz Bárónak nevezetett, 's ez által, ő hozá e' fényes Nemzetségbe, melly még most-is dicsőségesen virúl, ezen méltóságot. Zápolya-a' Révay' messze terjedésű munkálódásainak ártalmát naponként érzette, azért ígéretekkel és biz-

tatásokkal pártjára törekedett vonni, de sikertelen, mert a' hűségtelenség' szavai inkább-inkább megerősíték hűségében. 1539-ben Págyi Károlyi Pállal és Asszonyfalvai Ostffy László Zápolya' küldöttjeivel ismét Esztergomban találjuk, hol a' két rész jobbágyainak pöreit intézgeti.

A' sok kérelemre Ferdinánd az Ország' javára figyelmetesebbé lett, 's először-is Budát mint Anyavárost akarta megvenni. Ez eránt Révay már sikeres elő-lépéseket tett, Acsády János Budai Bíró, Pálczán, Bornemisza Tamás és György, Bácsi Benedek és még más hét Szenátorokkal az átadásról igaz hittal alkudozni kezdett. Ugyan ekkor küldötte Izabella, megúván Martinuzzi' fősvénykedéseit és Petrovics' durvaságát, Perényi Péter és Révay Ferenczhez Pelsöczi Bebek Imrét, hogy ez tudósítaná Révayt arról: hogy nem fog késni Budát át-adni, 's ezért Ferdinánddal alkudozni kívánna, ha követei szabad menedéki levelet nyernének. Révay megígérte hogy személyesen megjelen Ferdinándnál az özvegy követjeivel, egyszer'smind Rakovszky György Túrótz Vármegyei Al-Ispán által Januáriusz 15-én 1541-ben írt levelében Ferdinándot mindenről tudósította. A' Király nem akarván elillanni engedni a' vissza nem kerülő szerencsés alkalmat, feleletében, melly Januáriusz 23-án költt, mindenben helyben-hagyá Révay' lépéseit, sőt azon ígéreteknek tellyesítésére-is kötelezte magát, mellyeket ez Buda át-adóinak teve. Izabella' tehetetlensége mellett hajó-törést szenvedett szándéka, Buda' át-adása eránt, 's Ferdinánd, Zápolya eltakarítása után kényszerítve vala Birodalma' állapotát fegyverrel keresni, 's szerencsétlenül választva Roggen-dorf Vilmost, ki Belgiomban koszorúkat szerzett, de már évülni 's tunyásodni kezdett, küldé Buda ostromára, kezére került volna ez, ha a' makacs Fő-Vezér a' Magyarok tanácsainak okosan engedvén ezeket megve-

téssel fel, nem háborítja, minden dicsőséget magának, 's Német-seregének kívánván szerezni. — Minden vér nélkül a' törvényes Királyé lehetett volna Buda, ha Roggendorf Révayt meghalgtván, szavát követte volna. Révay minden haszonkeresésnél magas'b, hű polgárja Hazájának, 's hű jobbágya Királyának, példátlan kincs-megvetéssel, oklevelek által oda ígéré Szklabina várát, minden hozzá tartozandó birtokokkal a' fent - említett Budai polgároknak, ha Buda Ferdinándnak hódol.

Révay, Bornemisza Tamással abban egygyezett-meg, hogy ez egy alkalmas éjt várna - bé, hol a' setétség is elő-mozdítsa szándékjokat, és akkor egy régi, már feledékenységbe mentt kis kaput a' Boldogságos Szűz Templománál, melly a' Német-sírkerten keresztül a' Dunához vezetett, nyisson-meg, hol Révay ezer fegyveressel de egyedül Magyarral lopózkodják-bé, a' többi kapukat pedig nyissa-meg a' künn táborozó seregnek.

Révay, mivel hadi erővel nem parancsolhatott, azonnal pontiglan tudósítá Roggendorft mindenről, de ez Ferencz' feltételére semmi módon sem akart reá állani, annyira hogy Révay, szavának kezesét Mihály fiában ajánlá. Roggendorf az ajánlást kész volt elfogadni, 's a' dolgot egészen Révayra bízá, csendesen a' mint a' dolog kívánta sikeres rendeléseket tesz' Ferencz, 's a' legnagyobb remény virúl szívében, hogy az Ország' legékes'b gyémántját a' törvényes Király' koronájához vissza-csatolja. A' végre-hajtásra Juniusz' 13-ka volt határozva. Ekkor Roggendorf nem bíz Révay hűségében, 's a' nélkül hogy ezt szándékáról tudósítaná, négy száz Némettel megelőzi Révayt Roggendorf' fija az említett helyen, megnyílik halkán a' kapu, nyugtalanúl, és zajjal rohannak-bé rajta a' Németek, ott találják az át-adókat, de jel-szavokra nem tudnak felelni. — Miud elszomorodnak ezek,

midőn Révay többszöri felszóllítás után se szállal meg, hanem Német-nyelvet hallanak. Szó-váltás támad közöttök, az elbizott Németek nyerteseknek híven magokat zajra fakadnak, Battyányi Orbán, ki az örök' vizsgálójával foglalatoskoda figyelmetes, lész' a' szokatlan neszre; 's oda - felé siet, a' honnét ez zúg, ellen-fegyvereseket lel, — fegyverre kerül a' dolog, 's a' kevéssel ezelőtt lármázó Németek szaladásnak erődnek — nyomba követi őket Petrovics, kit a' moraj álmából felrezzentett, néhány Németek el-estek, 's Buda a' Török vérpadjára került.

Bornemisza és Pálczán félvén a' várbeliek' bosszújától, az elsők voltak, kik életüket futással siettek megtartani. — Bornemisza szív-repedve vált-el a' vártól, hol szerette hölgye és egygyetlen leánya epe-dének, Pálczán vagyonyján kívül semmit-se vesztett. Mind a' ketten Révayhoz futottak 's könnyes szemekkel tevének szemre-hányásokat, — 's mind addig míg Ferdinánd, vesztességökét Királyi bő-kezűséggel ki nem pótolta, Révay' vagyonyjában mint testvérek osztozkodtak.

Más nap Martinuzzi kemény vizsgálatot tett az árulók eránt, sokan fejüket vesztették, Acsádi a' Város' Birája 's a' kulcsok át-adója, szintén Bácsi Ferencz Szepesi Prépost, a' Szent-György piarczán négy részre vagdaltattak. Késő-bánat lepte-el Roggendorf' lelkét, és nem sokára nem sebében, melyet azon szerencsétlen csatában hol Ferdinánd kipótolhatatlan kárt szenvedett, kapott; hanem fájdalmában, hogy életének minden dicsőssége ágg: napjaiban elhamvadott, Csaló - köz' Somorja Mező - várossában halt-meg.

Tetszett Ferdinándnak Révay hűsége, 's őt az 1542-iki Ország-gyűlése' 28-ik Czikkelyének bizonyítása szerint Túrótz Vármegye örökös Fő - Ispányjának, és Thurzó Elek' halála után 1543-ban Ma-

gyar - Ország Al - Nádorjának nevezte-ki. — Az első Méltóságot maiglan mindenek' javallásával, köz - dícsérettel viseli a' Révay Nemzetség, mellyről többet 's bővebben szöllumk más alkalommal. Mennyire tisztelte az Ország' színe Ferenczet; kitetszik abból, hogy némelly szemtelen rablás végett Bakics Pállal hosszas pörben egyeledvén, ennek megbüntetését az 1550-dik Ország-gyűlésében, a' mint a' 60-dik Czikkely bizonyítja, hatalmas közben-járásával nem kételkedé; hanem haszontalan vala már minden moz-dulása; mert Révaynak legbecsesb és legimádottabb kincse, szerette hölgye Gyulay Borbála, Bakics várában meghalt.

Révay Luther' oktatásait állandóan követte, 's magával ezeknek állapítójával tudos vizsgálódási levelezéseket folytatott, mellyekből kitetszik, hogy némellyekben Zwinglihez szított. — Kedvelte a' tudományt és tudósokat. Veránczy Ferencz tőle kérte Bonfin Antalnak Magyar-oroszági Históriája' negyedik és ötödik tizede kéz-iratát, a' mint ezt a' tudos Biberosnak Martziusz 5-kén 1550-ben költ levele bizonyítja.

1544-ben Ferdinánd vagy nem tudta, hogy Révay Luther' követője, vagy Révay még valóban nem volt az; mert úgy nehezen bíztá volna reá hogy oktatásai tisztelőit abajgassa, — a' mint ezt Juliusz 1-én tette. Szklabina várában emelte Révay az első Evangelicus templomot, a' másodikat pedig Styavnyicskaj birtokában, 's itt az Isteni szolgálatot váltogatva a' Szent Ilonai Plébános tartotta, ki a' Katholika hitet elhagyá.

Az 1552-iki Ország-gyűlésén bár beteges állapotban vala, a' Forgács Nemzetség ügye miatt megjelent, 's ennek jóra fordulását szerencsésen eszközölte, utolsó munkálódása volt ez, mert 1553-ban November 1-én Po'sonyban elragadta a' halál, — te-

temei innét birtokai' Fő-helyére Szent Mártonba vittetek, sir-köve most-is mutatja nyugalma' helyét. Élete fájdalom! csak 64 évre terjedett. Négy fiú, Ferencz, Mihály, Lőrincz, János, és két leány tisztelte benne Atyját, — Borbála isméretlen férjét megelőzte az örökké valóságban, más leánya pedig Forgács László' nője vala.

KOVACSÓCSY.

10.

A' Munkátsi Klastrom' bővebb esmertetése.

T. T. Balajthy Úr a' tavalyi Minerva' 2-dik Negyedjében azzal-is érdemesíti magát, hogy a' *Munkátsi*, vagy a' helynek hol fekszik, nevezetétől, *Csernek-hegyi Klastrom'* régi, 's ujjabb állapotját közli az Olvasókkal. Ír róla, vagy hibás kútfőből merítve tudományát, észre nem vévén a' hijányt; vagy ki nem merített, 's kétes isméretet adván a' Közönségnek, a' való helyet; csak-úgy mint a' külföldi mérészebb Írók, mikor Magyar-ország' Statisticáját írják; azonban mindent össze-viszsa írnak. — Fogám tollamat, hogy azokkal, kiknek kedvek volna legalább írásból tudni valamit ezen elég híres Klastrom felől, valódibb fogások szerint, és kimerítőleg ismértessem azt; ne hogy rosz ka-

lauz után indulván, bal-vélekedésbe essenek eránta. Szent hát a' czéлом, de szentül-is akarom én azt vinni: — nem piszkálni az Író érdemében; hanem csendes indulattal rajzolni a' Klastromnak, mellynek magam-is egy időben lakója valék, Statisticáját, 's a' mellett az említett Írón-is igazítani itt ott, a' hol hibázik.

Tagadhatatlan, hogy az egyébként-is szép vidékű Munkátsnak méltóságát, díszét nagyítja, szembetűnőbbé teszi a' két oldalról, óran-gyalként, egymás ellenébe, majd egyforma távolságra a' Várostól, dombjaikon emelkedő Vár, és Klastrom. Gyönyörű fekvése vagyon a' Várnak, de gyönyörű a' Klastromnak-is — kivált miolta a' régi Templom széjjel bontatott. Ez egészen útját állja vala a' helyette új, 's finom ízléssel épült Templomnak, úgy, hogy belől-ről egyebet sem talált az ember az egymást érő falaknál; most pedig ezen szükségtelen épületnek elvételével derék Simmetriájúvá lett mind belső, mind külső tekintete a' Klastromnak. — Helytelen tehát B. Úrnak a' régi Templom' leontása eránt való vesződése, de még helytelenebb az eggyügyűségnek' kárhoztatása. — A' régiségek addig tartatnak fenn, míg bizonyos, és elegendő ok nintsen elbontatásokra; mihelyest pedig valami régi épület bár mi módon veszedelmes, ártalmas, vagy csak haszontalan-is, a' józan ész inti azt kimozdíttatni helyéből; már pedig ezen régi Templom magától-is roskadván, hasadozván, sőt boltozatjáról kövei-is hullván, nem-csak haszталanná, de a' mellette elmenőknek veszedelmessé is lett, 's minek is épült volna már jó régen, annak előtte az új Templom, ha az ótska tartandó lett volna? — De különben-is, minek egy háznak két Egy-

ház?! — Könnyen tudhatta ezeket B. Úr, nagyon közel lakván a' Klastromhoz. Ha tudta — tehát maga ellen' szóll ; ha nem tudta, — tehát mérészen ír.

Alkotását ugyan annak köszöni a' Klastrom, kinek a' Munkátsi Vár-is: t. i. Podoliai Koriathovits Tódor Herczegnek, ki I-só Lajos Királytól, a' néki adott Jószággal az Indigenatustis elnyervén, Munkácsi Vezérnek írta magát. Ezen állításomat minden kétségen kívül valóvá teszi csak az ő tulajdon keze írása-is, melly mint Adomány-levél a' maga eredetében tartatik fenn a' Po'sonyi T. Káptalan' levél-tárában, a' mellett hogy a' hazai, 's külföldi Íróknak meg-eggyezése és hiteles hagyománya-is az. — Megjegyzésre méltónak véltem ide csatolni azon környülállást-is; hogy miért épen Sz. Miklósnak, és nem más Szentnek ajánlotta légyen fel Koriathovits Herczeg a' Klastromot, és a' Templomot? Ezt írt Datumok' fogyatkozásában, hagyományból közönségesen tudjuk: hogy Koriathovits H. egykor vadászatra kimenvén, egy nagy csörgő kigyótól (mellyet Párkánynak nevez a' Köz-nép) Lavátska-hegy' tavánál támadtatván meg, Sz. Miklósnak segítségül hívására a' fene vadon, lántsájával azt átszegezvén, szerentsésen győzedelmeskedett, és hálá-adásúl ezen Szentnek tiszteletére szentelte-fel a' Klastromot. Egy kő-táblán, melly az ó Templom' falából kivan véve ábrázoltatik ezen viaskodása, mettzéssel, 's orosz fel-írással. *) — Ide való

*) A' kimetszés, melly járatlan kezét, 's kevés szorgalmat árul-el, Koriathovits Herczeget könnyű tábortöltötzetben tünteti előnkbe, az előtte düjjedt szemmel, mérget habzó tátott szájjal agyarkodó helyzetbe álló, 's rea-rohanni-törekedő kigyótól megrettent ágaskodó menjén feszült ülésben, midőn izmos karjával hosszú lántsáját nyelig dőfi a' Vad' torkába derekáig. —

azon észrevételem-is; miért nem más, hanem Sz. Bazilius Rend' Szerzeteseit iktatta-be Klastromába? Ennek oka az, hogy maga Koriathovits H. Napkeleti Anyaszentegyház' híve lévén, lakosokat-is, ezen Vidéknek a' Tatárok által még IV. dik Béla Király alatt lett elpusztítása után, többnyire Oroszokat, Napkeleti Hitűeket hozott-be, 's Sz. Bazilius' rendéből, melly a' Napkeleti Anyaszentegyháznak egy Rendje, választta Szerzeteseket lelki Atyáknak, annyival inkább, hogy — a' mit köz hagyományból tudunk — Koriathovits H. az építendő Vár-hely' szemlélésére a' dombra, mellyen később fel-is építettett az, felmenvén, ott két Remetére talált, kik-is Bazilitáknak vallván magokat, számokra más helyen Klastromot építetni ígért, mit utóbb tellyesített-is.

Koriathovits H. historiájához tartozik még ez-is: hogy ő ezen Csernek-hegyi Klastromon kívül, még egy Apátza-Klastromot-is alkottott Dominica Felesége' kívánságára Podheringi hegyen, Munkáts' szomszédságában, 's egyebeken kívül élelmekre egy falut rendelt, melly mai napiglan *Leány-falú* nevét fenn-tartja. — Fel-is állott ezen Apácza-Klastrom (Sz. Bazilius Rendű ez-is) egész a' Rákoczyak' idejéig; de akkor Körtvélyesi, 's több más Klastromokkal együtt kiraboltatván, 's elpusztítatván, tsudára Temploma még-is épségében marada. Később osztán Podhering helysége' Parochialis Templomává vált, 's majd a' mi emlékezetünkig állott fenn; most mind kettőnek csak Talp-kövei látszatnak. — Ezen Klastromból egy *Akilina* nevű Apácza a' Csernek-hegyi Klastromnál, (melly ezen Klastrom' Dipticájából megtetszik) mint Majoros-gazdaszszony szolgált holtig, 's

szolgálatja béréből egy rendbéli Mise-mondó ruhát, egy Kehelyt, melly mostanáig megvan, szerezvén, a' Templomnak ajándékozta. — Ezen Podheringi Klastromról Bárdosy után emlékezik, de röviden, Bazilovits a' maga: „*Notitia foundationis Koriathovitsianae*” munkájában. — Bőkezűségét Koriathovits Herczegnek hirdeti még a' Beregszászi Római Catholicus hívek' részére a' Templomnál általa fundált, 's fel-építetett Betegek-háza-is.

Mennyit tett légyen a' Munkácsi vidéknek ékességére Koriathovits H. a' felhozottakból világos. — Meg-is maradtak mai napiglan épségekben, kiállván mindennemű zivataroknak nem kevés csatáját szerencsésen, a' Vár ugyan, mint Országunk egyik paizsa, mellyben legdrágább kintse, t. i. a' Királyi korona több ízben menedék-helyét találta veszedelmeiben, — a' Csernek-hegyi Klastrom pedig olly annyira nevededett; hogy a' Munkácsi Görög-szertartású Catholica Megyének Anyjává lett, mellytől születtek a' fő lelki Pásztorok, t. i. a' Püspökök (melly fényes Praerogativáját Munkátsnak Dioecesis Canonisatio alkalmával Róma-is elismervén, noha a' Püspöki - Szék utóbb Unghvárra vitetne-is által, Munkács azután-is Dioecesis Anya-Városa maradott-meg álhatalatosan) — kiknek Lajstromát, hogy itten röviden érintsem, maga e' jelenvaló munkámnak tárgya kívánja: —

Első Munkátsi Püspök volt János, *) ez Ulászló Királynak 1481-dik esztendői helybeha-

*) Ennek, 's több más utánna következett Püspöknek névén kívül, nagyon keveset hagyta reánk a' múlt homályos kor, még nemzetségi neveik-is többeknek ismételtenek előttünk. — —

gyó Decretumából nyilván-való. — *Második* Munkátsi Püspök volt *László*, kit hivataljába I-só Ferdinánd Király 1530-ban erősített meg. — *Harmadik* Püspök volt *Hilarius* (*Lárlónának* is nevezik történet' könyveink) kit II-dik János Király 1561-ban tett azzá. Ez az, kinek szabad tetszést engede II-dik János, hogy halála után maga válaszszon magának következő Püspököt, mint azt Gyakó-várban költ Privilegiuma bizonyítja 1561 eszt. Januar. 25-én (Lásd bővebben Bazilovits.) — *Negyedik* volt *Benedek*: ez II-dik Maximilián Királytól 1569-ben neveztetett-ki. — *Ötödik* volt a' *II-ik László* Püspök, II-ik Rudolf Király által 1597-ben választatott. — *Hatodik* *Sergius*, 1601 Mátyás Fejedelemtől választva lévén. — *Hetedik* volt *Petronius*; Püspök-ké lett 1623-ban Gábor, Római és Erdélyi Hercege választása mellett. — *Nyólczadik* volt *II-dik János*, (*Gregorovits*) 1627-ben Gábor Fejedeleme-nek kinevezése által.

Kilenczedik Püspök volt *Basilus*, Püspökké lett 1633-ban, kit Rákóczy György Erdélyi Fejedelem választott. Ez ama Taraszovits Basilus Püspök, kit Rákóczy Fejedelem fegyveres kézzel hurczoltata-el az Oltártól, 's a' Munkátsi-Várban három évig tömlöczöttete, és csak III-ik Ferdinánd Király közbevetésére bocsáta-ki onnan. Okául ezen iszonyú történetnek azt adja B. Úr, hogy Rákóczy Fejedelmet sértette volna meg Taraszovits; de hogyan sértette? azt önként elhalgatja, adja azonban azon kínoztatásnak okát Bazilovits a' maga Notitiájában, kinek saját szavait hozom elő: „Turbulento aevi „illius tempore, quo introductum Calvinii Dogma in Hungaria altius radices figere, ac dilatare coepit, praenominatus Praesul, Basi-

„lius Taraszovits, Catholicae fidei cotum acer-
 „rimus defensor exstitit” — — „Quapropter
 „Princeps Georgius Rákóczy summo in eum fe-
 „rebatur odio, utque cum Clero, et populo a
 „Sacra recederet Unione, miris illum modis
 „per suum Arcis Capitaneum Joannem Bálingh
 „in tantum urserat, ut pro disunito a Romana
 „Ecclesia semet declaraverit; interea paulo
 „post poenitentia tactus, quia Catholicam pu-
 „blice professus est fidem, ab Ara in Sacro Epi-
 „scopali vestitu a tremendo Missae Sacrificio
 „Anno 1640 raptatus, in squallore carceris diu-
 „tissimi macerabatur” Part. I. Cap. 15. — Ezek-
 ből igen világos, mi adott légyen Rákóczy Fe-
 jedelemnek a' reá megneheztesítésre okot, tud-
 niillik a' buzgó Püspöknek, Martyrokéhoz ha-
 sonló, meg-nem tántorítható Apostoli álhatatos-
 sága a' Catholica Hithez. — Jeles Püspök, ki
 a' 17-ik Keresztyén században Keresztyén Catho-
 lica Hitért tömlöczöt szenvedett, 's fő Pásztori
 Hivatalától elmozdítottván, számkivetésben
 végzé szent élete' földi pályáját.

*Tizedik Püspök volt Ratossinszky Péter Parthe-
 nius, ez 1649-ben I-ső Leopold Császártól a' Cle-
 rus nagy ohajtására neveztetett-ki, és VII-dik
 Sándor Pápától erősített-meg. Ezen Püspök
 mindjárt hivataljának kezdetén olly szerencsés
 volt, hogy egyszerre 63 nem egyesült - hitű Pa-
 pokat öt Esperestjeikkel hozott a' Sz. Uniora,
 kik az ő X-ik Innocentius Pápához 1652. Januar.
 15-én Rómába írt levelekben magok vallják,
 hogy Jakusits György Egri Püspök őket tisztes-
 séges levele által-meghívta légyen Unghvárra,
 és ott a' Vár Kápolnájában *Parthenius*, (a' ki már
 akkor kineveztetett Püspök volt) és Gábor Ba-
 silita Atyák által az Unioról alkalmas beszé-*

det tartván előttök, a' mit czélzott, a' Sz. Lélek munkálkodása által, könnyen végre is hajtá, t. i. hogy ók akkor Sz. Mise alatt a' Catholica Hit-Ágazattjait a' tisztelt Egri Püspök előtt fenn szóval közönségesen vallották.

Ezen részes történetből igen sokat követhetett egyszerre B. Úr azt mondva: hogy „1649. „eszt. Aprilis 24-kén Unghváron a' Római, és „Görög szertartásu Ecclesiák közt az egygyesülés (Unio) tökéletességre menvén; vala- „mint az egész egyesült Papság, úgy különö- „sebben a' Csernek-hegyi Klastrom - is szem- „betűnképen pártfogoltatott koronás Feje- „delmeink által” az-az, azt következteti: hogy általjába a' Munkátsi Dioecesis csak Parthenius Püspök alatt vette volna fel az Uniót; addig pedig mind Schismaticusok voltunk. — Bizony bátor következtetés ez! Én azt tartom: hogy a' Csernek-hegyi Klastromnak Sz. Basilius rendén lévő szerzetesei, és az azokból vált Püspökök soha-se voltak nemegyesült hitűek; hanem Koriathovits fundatiojának kezdetétől fogva, mindenkor a' Római Catholica Anyaszentegyházzal valának egyesülve. (Még maga Koriathovits is hogy a' volt légyen, már a' fellyebb mondottakból-is eléggé megtetszik.) — Ezen állításomat be-is bizonyítom: 1-őr arról senki-se kételkedik, hogy Parthenius, és az utánna volt Püspökök mind Catholicusok voltak; mert ezek már a' Római Pápától confirmáltattak Püspökségökben. Már pedig se Partheniusról, se más Püspökről-is sehol-se találhatni, hogy confirmatiója előtt az Uniót felvette volna; így tehát azon religioi-vallásban maradtak mint Püspökök, mellyben voltak mint Szerzetesek, és így Püspökségökben 's Szerzeteségökben egygyek,

az-az: a' Római Catholica Anyaszentegyházzal egyesültek. — 2-or Eggyetlen-egy Taraszovits Püspökről vagyon tudva; hogy ő Schismaticus lett, ez épen semmi benyomást nem okozhatta, ha az előtte való Püspökök-is azok lettek volna; már pedig ez -is csak Rákóczy Fejedelm' unszolására lett azzá; de képtelenség lett volna őt Schismatismusra kényszeríteni; ha már csak-ugyan Schismaticus volt akkor-is, és nem Catholicus. — 3-or Az Egri Káptalan a' maga 1641-kén Sz. Háromság' Vasárnapján Jászón költ Káptalanbéli kinyilatkoztatásában így fejezi-ki magát: „Reverendissimo Domino „Basilio Taraszovits, Episcopo Ecclesiae Graeco-Catholicae Munkácsiensis” az-az: a' Munkácsi Görög - Szertartásu Anyaszentegyházat (mellynek Taraszovits-is Püspökje volt,) Catholicának vallja; már pedig ha ezen Római Catholica Káptalan akkor-is, mikor tudván tudta, hogy Taraszovits Püspök a' maga Catholica Hitében megbukott, az Ecclesiát még-is Görög-Catholica Ecclesiának vallja; csalhatatlan jele, hogy a' Munkácsi Püspöki Ecclesia, melly akkor nem más, hanem a' Csernek-hegyi Klastrombeli vala, világ-szerte Catholica Ecclesiának esmertetett; de képzelhetetlen, hogy annak esmertetett; — ha valósággal, 's minden időben a' nem lett volna. — 4-er Ha a' koronás Fejedelmeknek pártfogása characteristicale jele a' Catholicismusnak; úgy B. Úrnak ön meggyőződéséből következik állításomnak valósága: hogy a' Csernek-hegyi Klastrom mindenkor Catholicus volt, és a' Püspökök, kik ezen Klastrom' Szerzeteseiből választattanak, Catholicus Püspökök voltak valamint Successorai, úgy Antecessorai-is Partheniusnak; mert maga

bizonyítja: hogy „Felséges Koronás Királyaink
 „mindenkor kész segedelmet nyújtottak a'
 „Klastrom' Szerzeteseinek, 's kegyesen oltal-
 „mazták azokat jussaiknak minden meghábo-
 „rítói ellen,” 's maga előhossa I-ső Mátyás,
 Izabella, II-ik Maximilián, Ferdinánd, Magyar
 Ország Királyait, hogy „pártfogások szárnyai-
 „val fedezgetik vala jussok', és szabadságok'
 „háborgatói ellen a' Munkátsi Klastrom' Szer-
 „zeteseit.” — Már pedig ezen pártfogások a'
 Klastrom kezdetétől fogva, és utánna szakadat-
 lanul történnek. Tehát a' Munkátsi Klastrom,
 mint Ecclesia, mindenkor Catholica egyesült
 hitű volt.

Tizeneggyedik Munkátsi Püspök volt *Zéján*
Joannicius, kit Báthory 'Sophia, Rákóczy Erdélyi
 Fejedelem' özvegye nevezte-ki 1660-ik eszt.
 Ez, a' Klastrom' régi templomát, Multyánszky
 Moldvai Fejedelem' költségével, a' hová fel-
 szenteltetése végett járt, 1661 felépítette, melly
 templomnak 1823-ban a' felhozott okokra nézve
 széjjel bontatnia kellett. Miszticzen, a' hol Jó-
 szága volt és mint Püspök lakott többnyire,
 Residentziáját, 's Jóságát Sz. Basilius Rendnek
 eltestálván, a' Miszticzei Klastromnak eredet-
 tet adott. — *Tizenkettődik* Munkátsi Püspök volt
Ardán Porphyrius. — *Tizenharmadik* Püspök volt *Rá-
 koveczky Methodius*. — *Tizennegyedik*, *Jó'sef*; I-ső
 Leopold Császártól neveztetett-ki 1689-ben, és
 VIII. Sándor Pápától megerősítettett. Ezen nagy
 emlékezetű *de Camellis* János Jó'sef Püspököt,
 és *de Camellis* Isaiás Abbást, Szent Basilius
 Rend' Szerzeteseit, Gróf Kolonits Leopold Car-
 dinális és Ország-Primása Rómából kerítette
 ide. A' Püspöknek nagy érdemei egyebeken ki-
 vül ezek: A' Csernek-hegyi Klastrommal Rá-

kóczy Fejedelmek által elidegenítettett fundationalis jószágát vissza-nyerte. A' Clerus' Egyházi szabadságát kieszközlötte, és salva Gvardiát nyert a' Munkátsi Klastromnak. — Ezen fáradhatatlan életű embernek teste Eperjesen nyugszik akkori Minoríták', most pedig Püspöki templom' kriptájában. Isaiás Apát pedig 1700-ban Szatthmár Vármegyében lévő Bikszádi Klastromnak vala Szerzője és Apátja. Szabolch, és Szatthmár Vármegyében a' Catholica Hitnek hirdetésében sok ideig tett buzgó fáradsági után a' Klastromba éjszakának idején gyilkosoktól megtámadtatván, dirib-darabra aprított-fel. — Mátyromságát sírja felett növvő veres fű bizonyítja máig-is.

Tizenötödik Munkátsi Püspök volt *Hodermárszky Jó'sef*. 1707-ben I-ső Jó'sef Császártól kineveztetve lévén, de a' Püspökségre szükséges megerősítettését a' Római Pápától azon okból, hogy*ó a' pártoskodó szövetség ellen a' Császár' részéről kiküldött seregnek vezére lévén, és azért irregularisnak ítéltetvén, a' Felső Királyoknak több rendbeli közbenjárások mellett-is nem nyerhetvén meg; nyolcz esztendő elfolyta után, mint nevezett és fel-nem szentelt Püspök utóljára kéntelenített Püspöki hivataljáról lemondani, 's úgy osztán mint Infulatus Csernek-hegyi Apátúr, és Sz. Basilius Rend' Praelatusa, e' mellett Munkátsi következő Püspöknek Generalis Vicarius adott alkalmatosságot; hogy a' Csernek-hegyi Klastrom Abbatia nevezetet kapott. — *Tizenhatodik* Püspök volt, a' III-dik Károly Királytól kineveztetett, és XI-ik Clemens Pápától helybe-hagyatott *Bizántzi György Genadius* 1716-ban. Ezen Püspök, egyébb érdemein kívül a' *Krasznobrodi Klastromot*,

(Zemplén Vármegyében hol a' Bóldogságos Szűz' esudálatos képe tiszteltetik) 1612-iki zürzavaros időben lett elpusztulása után 1729-ben megújítá, és keríté vissza a' Szent Basilius Rend' Szerzeteseinek. Úgy nem külömben Mária-Pótszon Szabolch Vármegyében, azon nagy Templomnak, mellyben csak-ugyan a' Bóldogságos Szűz' tsudálatos képe tiszteltetik, fundamentát veté, és maga költségével jó magosra fel-emelvén magát örök emlékezetre méltóvá tevé. — *Tizenhetedik* Püspök volt *Olsávszky István Simeon* 1733-ban VI-dik Károly Császártól neveztetett-ki, és XI-dik Clemens Római Pápától cónfirmáltatott. — *Tizennyólczadik* Püspök volt: *Blazsovszky György, Gábor* 1738-ban még Antecessora' idejében Segéd -Püspöknek szenteltett-fel. — Dioecesis dolgaiban feljárt akkoron tartott Ország - Gyűlésére, de vissza-jövet az úton megbetegedvén nem sok idő múlva el-is végezte rövid de szorgalmatos élte' pályáját. Teste Ungh Vármegyében a' Kis-Bereznai Klastrom' Templomában, hová betegen vitette magát, temettetett-el.

Tizenkilenczedik Munkátsi Püspök volt *Olsávszky Mihály, Manuel*. 1743-ban Mária Theresia Királynétól neveztetett-ki, és XIV-ik Benedek Pápától confirmáltatott. Ezen nagy Apostolnak minden tetteit, mellyek ívekre terjednének, sok lenne itt elő-számlálni, nagyjából csak némelleyeket hozok-fel: — Ő a' Genadius Püspöktől elkezdett Pócsi roppant Templomot külső 's belső ékességeivel tökéletességre vitte. Az ő eszközlésénél fogva Gróf Károlyi Ferencz a' Pótsi Klastromra fundatziót tett. Ő a' Pótsi Klastromnak felét felépítette. Ő a' Munkátsi Püspöki Residentziát, Oskolát, Parochialis

Házát alkotá, 's' a' t. De ezek mind kicsinyek az ő Apostoli cselekedeteihez képest, mellyek őt a' Megyére nézve halhatatlanná, a' Haza', és Fejedelme' kedveltjévé, Pap - társai' Példájokká, a' szükülttek', árvák' és özvegyek' gyámjokká tették. — Tetemei nyugosznak a' Pótsi Templom' kriptájában. — Ezen Püspöknek arany idejében Koriathovics Herczegnek bőkezűségivel vetekedő RácZ Demeter, Gróf Károlyi Háznak Plenipotentiariususa, az előbbi szük 's' már megavúlt Klastrom helyett, a' mostani Munkátsi Klastromot két emeletre csinos munkával építtetni kezdte, mellyet 1772-ik eszt. el-is végezett; hozzá-adván a' Csúrt, borházat, és kert' kőfal-kerítését. Ennek továbbá köszöni alkottatását a' Pótsi Klastromnak-is fele, és a' Nagy- Károlyi Oroszok' Parochialis szép temploma. — Élt ezen Ns férfi az Ország- nak mint' katona, Polgári-státusnak mint Gróf Károlyi Ház inkább Atyja mint Plenipotentiáriusa, az Egyházi-státusnak mint Jótévője és mindenkor díszte Munkátson, a' hol született. — Nyugszik holt teste ezen Klastrom' templomának magányos kriptájában, felette van márvány táblán a' felül-írás. *Huszdik* Püspök volt *Bradács János*, 1767-ben Mária Theresia Királynétől kineveztetett, és XIV-ik Clemens Római Pápától megerősítettett. Ő idejében rendeltetett a' Munkátsi Dioecesis' hét Kanonokból álló Káptalanja. Munkátsi nem rég épült Residentziájában meghalálozván 1772-ben által hozatott a' Klastromba, hol-is a' kriptába temettetett-el. —

Ezen eddig elő-számlált Munkátsi Püspökök mind Szent Basilius Rend' szerzetéből választottak, és pedig többnyire ifjuságoktól fog-

va a' Szerzetben neveltettek, némellyek pedig világi Papokból Szerzetesekké lévén, emeltettek Püspöki érdemre. Az utólsón kívül mind Csernek-hegyi Klastromban laktanak. —

Huszonegyedik Munkátsi Püspök volt *Bacsinszky András*, 1772-ben. Erről tudva van, ki által neveztetett légyen Püspöknek, és mellyik Pápa által erősítettett-is meg; valamint az-is, hogy mit nyert-ki maga számára Unghváron, mit a' Nevendék Papság', mit a' Curatusok' javára. Lásd erről F. M. O. Minerva 1148 — 1150 lapjain. Ezen Excelléntziás Püspök 1798-dik eszt. a' Munkátsi Klastrom' új templomának magate-tte-le fundamentoma' kövét; B. Úr pedig a' többit-is hozzá adja, hogy maga költségével fel-is építtette azt. Szörnyű sokat mond! E' kicsinybe-is megtetszik, melly nagyot hibázik az Író Úr; mert e' Templom' felépítése mindenestül a' Szerzet' ön költségével 's igyekezetével esett-meg. — A' tisztelt Író továbbá azt kárhoztatja, hogy a' Templom mennyezetén ördögök vannak festve t. i. az utolsó Itélet' leábrázolásában. Minthogy a' Napkeleti Anyaszentegyháznak szokása szerént majd minden Templomban megvan az ilyen ábrázolás; nagyba vág bele B. Úr, mikor ezt bírálja, vagy ismeretlenségét árúlja-el ez által. Mi pedig a' szemérmes szemeket sértő testállásokat illeti; az egy tátott szájon kívül, melly a' kárhozat' torkolatját tünteti, 's egy kis borzadással tölti-el a' nézőt; semmi más testállás, melly vagy a' szemet sértené, vagy a' képzelődésbe behatna (ha csak az magának sérthető situatiókat nem teremt) telyeséggel nints. Hasonlóul a' tárgy' ismeretlenségét tudatja a' Közönséggel B. Úr, midőn a' Klastrom' könyv-tárát gyalázzván pókháló leptének

írja, bár értse ezen gúnyolását physical, akár pedig morális értelemben. Hogy ezen Klastromnak esmeréséhez elegendő physical tapasztalás híjjával vagyon B. Úr; már az előadattakból eléggé megtetszett; hogyan tudhatja tehát belső elrendeltetését a' Klastromnak? következésképen a' könyv-tárt, könyvek számát és minéműségét-is, holott a' külső falait se esmérte jól? Ha pedig a' második értelemben érti azon gúnyolását, annyit mond, a' mennyit nem-is gondolt: hogy t. i. ő minden Szerzetest esmér, 's tudja, ki, mikor, mit csinál, olvas-e könyvet, és millyent? mert ez szükséges arra, hogy — pókháló ne lépje a' könyveket. Minthogy tehát minden okfő nélkül egy egész Szerzetről illy mérészen ír; bizonyítja, hogy még az-is, mi légyen a' Szerzetesek' kötelessége 's foglalatossága, eddig esméretlen dolog előtte.

Végezetre B. Úr azt-is veszi észre, hogy a' Szerzetesek hússal élnek a' Klastromban. Azt mondja, hogy a' Klastrom' fundatiójától fogva egész 1825-ik esztendeig a' Klastrom falai közt semmiféle négy lábú, és szárnyas-állatnak húsát meg-nem ették az itt lakó Szerzetesek; holott azt csak Bazilovits notitiájából-is, honnan ezen statistikai tudományát többnyire merítette könnyen kitudhatta volna B. Úr, hogy nem több 70 esztendőnél, a' mint a' hús ételektől megszűntek légyen; Koriathovits fundatiójának pedig több négy száz esztendejénél-is. 2-or Nem-is a' Klastrom' falai közt; mert úgy magából következne, hogy túl a' falon szabad lett volna a' hús-étel, de az se való, hogy a' négy lábú, és szárnyas-állatnak húsát meg-nem ették; mert vannak lábas és szárnyas állatok elégen, mellyek akkor-is étkül szolgáltak. 3-or A' köz megegy-

gyezéshez, mellyet okának mond B. Úr a' bevett hús' evésnek, még egyébnek-is kellett hozzá járulni; és nem hogy bővebben találhasanak, hanem e' szerént még kevesebbel érhesék-be.

Ezek az én, Munkátsi vagy -is Csernek-hegyi Klastromot tárgyazó rövid foglalatba egybe-szedett statistikai észrevételeim, mellyeket híven oklevelekből, 's más hiteles kútfőből mérítvén, kívántam e' Klastromot érdemoldalról is a' Publicummal megesmértetni. Erre, hogy egyenesen megvalljam, alkalmat adott egyedül Balajthy Úrnak F. M. O. Minervája múlt 1828 esztendei 2-dik Negyedjében ezen Klastromról közönségessé tett statistikai leírása; mellyben jóllehet Munkáts' nevezetességei között második helyt ad annak, mégis ezen himes czím alatt jobbra csak őt szenvedőleg illető, vagy baloldról esmertető tárgyakat hord-elő; érdemeit azonban, mellyek által nevezetessé lett, kénje szerént elhalgatván, Statistikájának velősebb részét oda-hagyta. — Egy részről szinte sajnoson esett, hogy ezen becses Szerzet-házról, mellyből a' közjóra nem kevés, de tetemes javak háromlottanak, csak illy alacsonyon, 's megvetőleg ír B. Úr, — más részről mintegy kötelességemnek-is véltem azt a' reá méltatlanul kent szenytól megtisztítani. — Mert egyéberánt, a' mi ezen Klastromnak valódi Statisticáját illeti, azt B. Úr előtt jó előre kiadta Bazilovits Joanicus ezen Szerzetnek volt Provincialissa, vagy Protohegumenje, ki political 's egyszer'smind egyházi tekintetekre kiterjeszkedvén, két rendbeli könyveiben: „*Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits*” czím alatt, Diplomatische előadja ezen Klastromnak kezdetét, viszontagsá-

git, érdemeit. De minthogy ezen munka deáknyelven íratott, és azonkívül maga útján ki sem hirdettetett, kevés kézhez kerülhetett eddig. Ezen alkalmatossággal tehát azokat közönségesse tenni elnem múlatom. Foglalatjok alább csillag *) jegyzék alatt következik. Ezen Diplomaticai munkából e' rövid rajzolatomat merítettem többnyire, B. Úrnak ellenvetéseire védlőképen alkalmaztatva, a' Munkátsi Klastromot közelebről esmertetni ohajtván, hazai nyelven közlöm Hazámfiaival.

SZTROMECSKY.

*) Méltó ezen munkáról bővebben értekezni. Több éveket tölté a' szorgalmas Író mind a' régiség' homályával elfedett történeteknek nyomozásában; mind a' hiteles kútfőknek, mellyek Koriathovits történeteit érdekelvén külföldiek, és többnyire régi Orosz és Lengyel eredetűek, megszerzésébe; mind pedig az Okleveleknek gyűjtésében, mellyek vagy a' Klastromot, vagy az abból vált Püspököket, Megyét, környéket illeti. Kijött végre Kassán Ellinger Typographiájából az egész munka két jó nagy Negyedréttel, a' Csernek-hegyi Klastrom költségén, ezen cím alatt: „Brevis notitia Foundationis Theodori Koriathovits „olim Ducis de Munkáts, pro Religiosis Ruthenis Ordinis „S. Basilii M. in monte Csernek ad Munkáts, Anno 1360 „factae, exhibens Seriem Episcoporum Graeco-Catholicorum Munkátsinensium, cum praecipuis eorumdem, aliorumque Illustrum Virorum gestis, e variis Diplomaticis, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis „potissimum concinnatam; Authore R. P. Joannicio Bazilovits, Ordinis S. Basilii M. in Ven. Monasterio de monte Csernek Protohegumeno.”

I-só Kötetje kijött 1799. esztendőben: mellynek három része magában foglalja: 1-ször Koriathovics eredetét, genealogiáját, tetteit, bejöttét Podoliából. 2-szor a' Munkátsi Püspökök' számát rendszerént, tetteiket elég hosszú nyomozással. 3-szor külömbféle ok-adomány Leveliket. 4-szer több nevezetes Férfiaknak viselt tetteit. 5-ször

11.

Többféle tárgyú Levelek.

I.

Gyakran lehete tölem hallanod, édes Barátom, hogy Bécsben töltött időm ifjukorom' legszebb szakaszát tevė. Ha e' mellett szabad még egyszer a' *legszebb* kifejezéssel élnem, tehát elmondom, hogy ilyen időszakasz volt 1825-dik év' négy utolsó és az 1826-dik' három első hava is. Pozsonyban töltém ezt az időt; ott látám Felséges Asszonyunk' *Augusta Carolina'*

Krasznobrodi, Pótsi, Miszticzei, és más Monostorok' eredetét, nevedését. 6-szor a' Munkácsi Püspökségnek, Kaptalannak, Nevendéknek alkottatását, canonisatióját, és által-vitelét Unghvárra. — 60 évre terjed.

II-dik Kötetje, melly 1804/5-be jött-ki sajtó alól, foglalja: 1-ször a' Munkátsi Megye' Hierarchicus-statusa' esmértetését. 2-szor a' Dioecesis', és Szerzet' jelenkori (1804) állapotját. Ez-is három részből álló, 55-évre tölt. — Észreveheti az Olvasó a' Szerzetnek mennyi pénze hever benne! — hever valóban; mert kevés példány kelvén-el, a' többi több száz példányok hevernek a' B. Úr szerint pókháló-leptte Tárban, és így szegény Bazilovitsnak (hogy elhúnyt Beregszászinkkal mondjam) nem-csak oleum, et opera, de aranya-is nyugosznak munkájában. — Felszólítom itt mind a' két Haza tudós Olvasóit; hogy ezen munkának, (mellynek köttetve kemény táblába 5., papiros táblákba 4. Rfrt váltóba az ára) megszerzésével, mind Tárokat egy hasznos munkával bővítsék, mind az elhúnyt Író faradsága jutalmát legalább az utánnaivalókkal éreztessék. — A' munkát megszerezni kívánók a' Szerzet-Elöljárójával értekezhetnek.

fején a' karmazsin bársony-koronát, a' gyémántokkal ragyogó arany gerezdekkel. A' koronázás' innepén, ha valaki távolról nézte Pozsonyt estve, azt gondolhatá, hogy a' földszínén is ragyogva lebegnek a' csillogok' myriádjai. A' tropémmokon állott felülírások között e' két Distichont tartám méltóbbnak a' megjegyzésre:

Tu das cor populo, Tibi nos, Carolina, Coronam;
Plus dare nec populus, nec Carolina potest.

Gloria magna quidem est sacra fulgere Corona;
Sed, Carolina, Tibi maxima — Gentis amor.

A' Cs. Kir. Familiát, úgy több ottani Mágánásokat öröömööm vala már Bécsben látni. Az említett Országgyűlés alatt juta nekem is az a' szerencse sor-súl, hogy sok egyéb Nagyok között ott látám először, 's ott ismerém-meg Gróf *Széchenyi Istvánt*, Gróf *Illésházyt*, *Vay* és *Szegedy* Aranykulcsosokat, Bárá *Prényit*, *Bartalt*, *Rohonczyt*, *Somsichot*, kiknek ha nevöket érintem, már elég; a' többit elmondja neveik mellé az érdem maga. Ritkán voltam úgy az ülésekben, hogy *Athené' Areopagusa*, *Róma' Forumma*, 's *London' Westminster*e eszembe nem jutott volna. Ha voltak és vannak ott jeles hazafiak és szónokok — ezt mondam magamban — itt is vannak.

Bécs különösen két jeles hazafi' barátságával ajándékoza-meg 's tevé boldoggá engem; *Nagy-Ajtai Cserey Farkas* Májor és Aranykulcsos, és az idvezült *Igaz Sámuel* Táblabíró Urakéval. De ezen utóbira nézve *Kind* után így kell sohajtanom:

Nur zu verlieren müssen wir erwerben;
Ach! Alles blüht zu welken und zu sterben!

Pozsony nekem barátot — de a' szó' legszorosabb értelmében barátot — csak egytet ada, kinek ártat-

lan tiszta lelke kimondhatatlanúl vona magához engem. A' kit itt érdeklek, el fogja ő szivem' lobbanását érteni, midőn e' soraimat olvassa. — Azon idő alatt nézém-meg a' régi magyar Koronát is a' Palliummal együtt. — Gróf *Apponyi* akkor állított-fel Pozsonyban egy jeles épületet a' Vármegyeházhoz közel, hogy oda Könyvtárát tegye, 's közhaszonra célzó nemes igyekezetből, szabadon és nyitva álljon az olvasni szeretők' számára. Az épület' csinos homlokfalán ez áll nagy betűkkel: LITERIS IN PATRIA AUGENDIS.

A' kedvező sors három ifju *Kazinczyt* is engede Pozsonyban ismernem, *Andrást*, *Józsefet* és *Victort*. Lavateri szemekkel kívántam vonásaikat kémlelgetni, 's bár a' mi köztiszteletű Széphalmi lelkes és most is tüzzel-teljes Veteránusunk' portraitját régolta nem láttam ('s fájdalom! nem is bírom azt,) ohajték arra visszaemlékezni, 's próbálgattam kitalálni, mellyik volna a' virágzó három ifju közzül ő hozzá hasonlóbb; mivel hiszem azt, hogy a' familiai vonás ritkán téved-el valamely rokonban egészen. A' mennyiben a' reminiscencia segédem lehet, *Victort* épen nem találám a' mi tisztelve-szeretett Öregünkhöz hasonlóknak; *Józsefet*, kivévén nyúlánk természetét, talám leginkább; bizonyos vonás miatt valamennyire *Andrást* is, a' most Zemplény Vármegyei Al-Jegyzőt, kivel gyakran együtt valék. Nem írhatom-le, édes Barátom, millyen érzéssel néztem e' három derék ifjakat. Ha századok múlva is szent előttünk az a' hely is, hol valamely nagy ember megfordult, nem lehet e, 's nem kell e a' Széphalmi Tudóst még rokonaiban és onokájiban is tisztelnünk? Vagy csak ezen okból is nem tekinthetek e' gyönyörűséggel Pozsonyra vissza?

Tartózkodtak egy ideig az akkori Országgyűlés' kezdetén magyar Színjátszók is Pozsonyban, 's di-

cséretet arattak ugyan, de jutalmat keveset; pedig e' nélkül amabból elélni, magában dicsó dolog ugyan, de a' becsültetés mellett sem szeret az ember éhezni; ugyanazért a' Társaság elbucszott és elment onnét. Az *Árva és a' Gyilkos*, a' *Kérők*, a' *Tudálékos*, és *Zrínyi* nevű darabokat jelesen adták, mint a' többit is. Zrínyiben a' *Szemere'* jambusai felségesen hangzottak *Czelesztin Úr'* ajkairól, kié *Juránics'* rolléja volt. Az *Árva és a' Gyilkos* című darabban az árva, néma fiú' rolléját felül alig múlható ügyességgel játszotta *Vásárhelyi Úr. Komlóssy, Magyar és Megyeri Urak*, valamint *Kántorné, Újfalu-siné*'s *Komlóssyné* Asszonyok akármelly játékszinre felléphetnek. *Kántornénak* különösen mindenkor ezernyi taps jutott.

II.

Áldom a' természetet, édes Barátom, azért, hogy belém mind a' társas élethez mind a' csendes elvonuláshoz egyenlő hajlandóságot ada. Valamint gyönyörűséget nem tudnék lelteni, ha szép körű társaságba nem mennék; úgy megalégedetlen lennék a' csendes magány' örömeit nem kóstolva, hol érkezésem senki nem vígad, 's távozatomon senki búsong magamon kívül. Még azt jegyzem-meg itt, hogy kevésből, de nyilt- és tisztaszívűekből, 's ne csupa férfiakból álljon az a' társaság, mellyben lenni szeretek; mivel sem a' feszes tónusú, sem az igen zajos kör nem kedvenczem. A' *Múzák'* száma elég egy falusi kellemes társasághoz. A' melly palotában gög, bizodalmatlanság és fessesség uralkodik; ott reám nézve únalmasan mennek ónlábakon az órák; ilyenkor szeretném a' legpompásabb palotát

egyszerű vityillóvá tenni, hol fellegszárnyakon repülnek az édes órák, mellyekhez a' pillantatokat is drágán megfizetnénk. Az én gondolatomat mondá-ki *Niemeyer*, Angliai útazásában, midőn azt jegyzi-meg, hogy a' melly nagy társaságban igen sok meghívottak együtt vannak, mint Londonban az úgy nevezett *Raut*-ban (Rout), unalom ott az együttlét, hozzá-tévén, hogy „*Jede extensive Erweiterung des geselligen Umgangs ist intensive Beschränkung.*“

Hát azért mit mondjak, édes Barátom, hogy a' természet nekem is szeretnitudó szívet adott? Köszönetet mondjak e neki, vagy átkozzam őt ezért? Vagy mindeniket tegyem? Azt mondom, ezerszer boldog a' ki szeret, hanem tizezerszer boldogtalan, a' ki igen szeret. Azonban mit tehetünk? Már *Plutarchus* azt mondá egy helyen az ő *Biographiájiban*, ha jól emlékezem, *Szolon'* életírásában: *Az ember' lelkébe a' szerelem' indulatja már a' természettől beoltatott, és a' szerelem olly igen tulajdona, mint az érzés, gondolkozás és emlékezés.* A' tréfás *Bürger* is ezt zengi egy dalában:

Morgen liebe, was bis heute
 Nie der Liebe sich gefreut;
 Was sich schon der Liebe freute,
 Liebe morgen, wie bis heut.

De ki győzné mind azt előszámlálni, a' mit a' szerelem' magasztalásáról ifjabb éveimben csak én is olvasék? 'S ki tudná tagadni, hogy a' szerelem a' szalmatetős kunyhót is mennyország' pitvaraivá teheti? Valljuk-meg azonban e' mellett azt is, hogy a' milyen boldoggá, olly boldogtalanná is teheti a' szerelem az embert, kivált azt, a' ki igazán tud szeretni, az az, a' ki csak egyet de állhatatosan tud szeretni. Ugy, de a' ki mindég csak egyhez hajól, mint a' napraforgó a' naphoz, mint a' mágnes az északi sark-

hoz, 's csak abban az egy teremtésben találja minden boldogságát, mit érez, mit cselekszik akkor, midőn az egyetlen imádott alakot tőle vagy hitszegés, vagy halál, vagy egyéb előfordúlható eset elszakasztja? Örökre elfelejtse odalett kedvesét? Ezt nem teheti. Másnak adja e szívét? Ezt annálkevésbbé tudná tenni. Még akkor is örökre hív maradjon e hozzá? Igen is, ezt teszi ő! 'S talál ebben boldogságot és gyönyörűséget? Talál olyant, minőt kivüle senki sem. Ez a' legnagyobb áldozat, melyet az ember valakiért tehet. Olthatatlan hívsége az eltűnt boldoglét' álmoképeit mindég előtte lebegteti, 's ez viszont némelly gyönyörrel vegyült sorvasztó kint és fájdalmat nyügöz a' szívre; úgy, hogy a' ki híven szeret, élve hal, 's halva él. — Ha olly igen érzékenyek nem volnánk, mind máskép' lenne. De miért bír az ember olly gyenge érzéssel? 'S miért dobog mejjemben is olly érzékeny szív? Ah! ezt is a' természet adja belénk, 's a' nevelés azt még érezni tudóbbá képezi; különben, ha lehetne, néha örömet nem akarnék olly érzékeny lenni. Ha érző szívvel bírunk, a' boldogságot is nagyobb mértékben tudjuk érezni, az igaz! de nagyobb mértékben a' keservet és bánatot is. Ez okozza, hogy én mindég az élet' boldog álmait szeretném emlegetni, 's mindég azoknak álomi múlandóságát keseregni! — De miért szagatom-fel szívem' orvoslatlan sebeit? Óh, miként van az, hogy eltűnt gyönyörűségeiről is olly örömet emlékezik az ember? — Itt van *Schiller*' válasza:

In Worten

Erleichtert sich der schwer belad'ne Busen!

III.

A' magyar Olvasó-közönség megúnta már a' tollcsaták' seregét. Ezt csak azért nem csudálom, mivel a' nagyobb rész úgy szeret olvasni, hogy írá-sinkban időlopó mulatságot leljen; ide tartozik a' di-lettant olvasó-felekezet. — Azonkívül a' nyelvcsíno-sítást emelő theoriák mellett való viadalt sokan leve-gőbe vagdalkozásnak, szükségtelen betűkoptatásnak, papiros-vesztegetésnek és haszontalan időtöltésnek mondogatják. Ehez járúl az, hogy az ezelőtt írás-ban és köz-szájban használt magyarságunkat úgy is tökéletesnek tartják, 's így nem látják szükségesnek a' jobbítást. Illy fonák principiumok teszik az Ol-vasót makacsá, hogy jobb-ízlésű nyelvet nem csak nem akar tanulni, hanem arról még hallani sem sze-ret. Ne csudáld tehát, édes Barátom, ha neked ő-szintén megvallom, hogy én a' czélerányos tollviada-lok' (akár grammaticaiak, akár aetheticaiak legyenek azok) olvasásától még most sem vagyok idegen. Ta-lám az volnék, ha nyelvünket úgy nem 'szeretném, a' miként szeretem. De boszszankodom ama' képte-lenségen, midőn elgondolom, hogy Iskoláinkon a' gyenge Grammatistát megbüntetni jónak tartják, ha az, a' latin Grammatica ellen legkissebb hibát ejt is; és nagy szégyen a' humaniorákon pályázó ifjunak, a' latin nyelvben syntactice vagy grammaticice botlani; — 's e' mellett Íróinknak ősi szép anyanyelvünkön ejtett hibáikat csekélységnek, sokan éppen semmi-nek nézik! Hogyan egyez-meg ez a' józan-okosság-gal? hogyan a' nyelv- és hazaszeretettel? hogyan le-hetne ezt az inconsequens tapasztalást elhallgatni 's nyugodtan eltűrni? Csak a' mi szeretetre- 's szána-kozásra méltó magyar nyelvünk legyen e parlag mí-veletlenségre, 's örök durva egyformaságra kárhoz-

tatva? Csak Nemzetünk' sorsán uralkodik e olly kí-
 méletlen Geniusz, hogy nyelvünk minden cultura
 nélkül, örök átok alatt maradjon? — Kelj-ki, ma-
 gyar-szellemű Barátom, te is azok ellen, kik a' nyelv-
 csinosításért kárhoztatnak bennünket! Czáfold-meg
 az igazságtalan 's értetlen vádolókat szent ügyünk
 mellett! Utasítsuk őket e' nem rég kijött német mun-
 kára: *Handwörterbuch der deutschen Sprache, ganz
 neu bearbeitet, mit vielen auch fremden, in der deu-
 tschen Sprache aufgenommenen neuen Wörtern sehr
 bereicherte Ausgabe. 2 Theile. Leipzig, bei Fr. Aug.
 Leo.* Utasítsuk őket továbbá ezen munkára: *Über
 den Unsinn und Barbarei in der heutigen deutschen
 Literatur. Herausgegeben von Dr. Th. Schacht. Mainz,
 bei Florian Kupferberg.* — Illyen munkákat kell azon
 Pseudo-Magyarokkal megismertetni, kik csak a' Ma-
 gyar nyelv' ügyében fáradozókat tudják az újítás' és
 csinosítás' (az ő fejek szerént, *rontás*) bűnével vá-
 dolni. Nézzék-meg az illyenek, hová vitte a' német
 nyelvet *Schiller* és *Göthe* már jóval ezelőtt? 's hova
 emelkedik az még most is, szembetűnő culturával;
 ugyan *Göthe*' korában? Ha tehát — minekutánna
 illy remekírók vívtak-meg a' német nyelv geniuszá-
 val — még is találni nyelvökön símitani valót; mi-
 kor érte-el a' mi nyelvünk azt a' culminatiót, melly-
 nél tovább haladnia nem lehetne 's nem kellene? De
 illyen volt a' közgondolkozás, édes Barátom, ama
 reánk nézve boldog időszakban is, mellyben a' Szép-
 halmi Nyelviskola' halhatatlan Mestere látván, melly
 igen hátra van a' hazai nyelv, *Klopstock*' szavai sze-
 rént így sóhajta-fel:

Altes Jahrhundert! hebe das niedergesunkene Haupt
 Noch einmal empor, und gib uns den Segen, den du hattest;
 's mivel a' Nyelvművészek csak eszközök a' boldog
 időkor' és szerencsés század' jótévő kezeiben, — ő

maga lett az a' geniusz, a' ki által vettük az áldást, és hálaadó örömjazzal mondhatjuk-el már most utánna a' következő sort:

Und es hebt aus seinem Grabe sich auf, und segnet!

Tudod, mennyit kelle *Kazinczynak* eltűrnie, mennyit kiállania, mennyit hallania, midőn Szép Literatúrájának kilencz kötetei a' világ előtt megjelentek! Mennyi kárhoztatóji lettek 's vannak még ma is — a' *minorum gentium* olvasók közt — az ő Neo- és Xenologismusának! Mint győzödelem után szomjúzó 's rendülni nem tudó Plänkler (tirailleur), bátran szembeszállott az ellencsata' tüzével, 's ő rajta esett legtöbb karczolás. Mivel azonban neki is engedtek, utóbb ő is engede másoknak; azt mondván, az egykor igen is dagályos és czikornyás-tollú kezdők felől: - - - - „ezen versezeteik mellett, arra az ő oláh-czifrájokra, a' halmozottra, mellynek az üveg-klárisz is gyémánt — behúnyom szemeimet; idővel elhagyják azt.“ — Már most Literatúránk' jelen álláspontja méltán úgy tekintethetik, mint az ő pemes küszdésének diadalmi jele. Már kezd az előbbi vádolók' száma kevesedni, kezdi a' csinosabb nyelvet megszeretni, 's kezd elnémúlni. De így kelle ennek a' természet' útján is következni; mert a' homály el szokott a' világosság elől tűnni. A' Széphalmi tűz pedig nem lelete nemjótévő, nem lelete nemáldott termékenységű; mert világíta is, melegíte is.

IV.

Minap egyy valakitől azt hallám, hogy André 's Jurende' német Kalendáriumokban több az intereszsáns tudományos czikkely, mint minden Folyó-

írásinkban. Én tudakozám tőle, minő forrásból ered ez az ő zavaros véleménye? — „Tapasztalásimból — felele ő; — mert azok a' tudományos culturát előbbre viszik. Volna kedvem azon ügy is kevés hazai Folyóírásinkat jártni, de restellem és únóm már azt az örök békaegérharczot olvasni, mellyel minden magyar Folyóírás tömve van a' csömörletig.“ — Elmondám neki erre mind azt, a' mit előbbi levelemben hozzád a' *Kritika*' megesküdt elleneiről írtam. E' mellé még azt vetém, hogy olvasó-közönségünknek koránt sincs olly helyes oka panaszolkodni, mint van az Íróknak, a' Könyváros- és Nyomtatóknak. Íróink teljesítik azt, a' mi kötelességök; Könyvnyomtató- 's Árosaink is elég áldozatokat tesznek; de a' *Publikum*' nagyobb része megéri azzal, ha valamellyik hazai Folyóírást vagy Szerzőt — félig ismerve is — gúnyolhatja. Illy hibás vélekedés és gondolkozás mellett valóban lehet csudálni, hogy *Literatúránk* odajutott, a' hol áll, 's hova ezt leginkább magok az Írók vitték. Hát ha még az *Olvasók*' hamvadó tüze a' szent ügy' előmozdításában eléggé fellobbant volna! Tekintsünk Angliára! Nem egyszer történt Londonban az, hogy egy nyomtatott Színjátékból, egy Románból, egy Pamphletből, még a' melly napon reggel 3—4000 példányok valának a' könyváros-boltban, ugyan azonnapi estvére egyetlenezgy példányt két árán is örömet megfizettek volna. — Az *Evangelical Magazin* nevű ekklesiái Journálnak 22000 Abonnense van. — *Hume*nak e' munkája: *Anglia*' története, *Bowyer* által új kiadást nyervén, 800 tallér az ára. — *Don-Quixote*nak egy új kiadása, melly négy kötetből áll, 700 talléron adatik. — *Scott Walter*, az ő húsz évi literáriai fáradozásai által 350000 tallért vett-be. — *Moornak* *Lalla Rookh* című versezete, egy évben nyolcz kiadást ért; 's a' kiadás' jussának áltengedé-

séért a' Költő 18000 tallért, *Lord Byron* pedig *Murray*-tól 84000 talléron felül kapott. — *Ackermann* ezen című munkájának: „*Microcosm of London*,“ melly három kötetből áll, 108 tallér az ára.

Mindezekre azt felelé beszélgető-társam, a' mit tőle bizonyosan vártam: — „Angliá' gazdagságához — úgymond — mi nem tehetjük magunkat.“ — Igen is, — mondám; — de nálunk erejéhez mérve sem szerez magának könyveket a' Publikum. Nem nagy fejtörésbe kerülne kiszámlálni Folyóírásaink' Előfizetőjinek summájából, hányadik ember szerzi meg Hazánkban azokat. Sőt láthatni azt-is, hogy vannak egész Vármegyék, mellyekből vagy csak három négy, vagy éppen egy előfizető sincs Folyóírásinkra; 's ha vannak, azok is többnyire magok az Írók. Mit lehet még erre mentségül mondani? — Midőn egy Németországi utazó azt mondá Londonban egy Könyvárosnak, hogy igen sok olvasni-szerető lehet ott, mivel annyi könyv elkél, a' mellett is, hogy a' könyvek olly drágák; ezt a' választ vevé a' Könyvárostól: Igen rosszul menne a' mi kereskedésünk, ha csak annyi könyvet vennének Londonban, a' mennyit olvasnak. — Íme, Angliában tehát a' szobabeli pompás bútorok között elmúlhatatlannak tartják minden jobb házaknál a' könyvtárt is! Ezzel már eleget tesz hazafiúi kötelességének az Anglus. Így már előmozdítatik az ügy; boldogúlnak az Írók, úgy a' Könyvnyomtató- 's Árosok is. Ez az oka, hogy Angliában a' legkissebb tekintetű munka is velínen, pompás kiadásban jelen-meg. Ez az oka, hogy ott gőz-présre van szükség, melly egy nap 7000 ívet is benyomtat. Ez az oka, hogy ama' híres *Lackington* nevű Könyváros Londonban, kinek könyvboltja leg-szebbnek tartatik az egész világon, — egy guineével kezde kereskedni, 's rövid idő múlva egygy évi jövedelme reáment 6000 font sterlingre. — Nálunk

is, a' kitől könnyen kikerül, csak szerezné-meg magyar könyveinket és Folyóírásinkat, már ezzel leróvná hazafiúi adóját; ha ezek szinte haszontalanul hevernének is nála.

A' mi illeti a' Recenziókat, Kritikákat és Antikritikákat, igaz, hogy ezekben talám némelly Írók kedvetlenséget is okoztak, és el kell mondanunk, a' mit *Kazinczynk* egy hozzám küldött levelében írta; hogy t. i. „a' sok *Grammatikázás* úgy ront, mint a' sok *Aesthetikázás*. Kell *Grammatika*, kell *Aesthetika*; de a' nyelv és mesterség körül inkább kell ízlés, mint tudomány.“ — Igen kegyetlenek némelly Íróink az afféle munkákban, úgy, hogy tökéletes igazsága volt Gróf *Dessewffy* Úrnak e' tárgyban azt valani, a' mit egy levelében így nyilatkoztatott-ki előttem: „*Fonákul kezd indulni Literatúránk egy időtől fogva*; — *elő akarjuk azt mozdítani, hozzáédesíteni a' sokféle nyelvűeket az Országban, kiváltképpen a' külföldiesedett Nagyjuinkat. És íme, ha azt mondja valaki: a' kímélés' lelkével kell eltelnünk, és nagyobb szükségünk van sarkantyúra, mint ostorra, kikelnek a' - - - - - , 's azt kiáltják: sújtsd-le a' kontárt! Ettől a' tónustól el kellene szokni, különben igen sokan még jobban fognak a' magyar Literatúrától idegenkedni. Vagy legyünk elmések, mikor csipkedünk, vagy kegyesek, mikor pirongatunk.*“ — Illyen lélekkel, illyen gondolkozással kellene minden Recenzióknak készülni; de hol és hányat lelünk ezzel a' tónussal írottat? — Én magam is több értekezésimben javallám a' Recenziók' és Kritikák' helyesebb módját követni; javallák ezt más egyebek is; azonban még is sok literátori perek jutának kezembe, 's ezek közt olyanok is, melyeket csak félig olvastam el, és akkor azt kelle mondanom, a' mit *Pope* az Angliában igen divatba jött hosszú *Epitaphiumokra* írt, ezen *Epigrammában* :

In your epitaphs, J am griey'd
 So very much is said;
 One half will never be believ'd,
 The other never read.

Magyarúl ezt teszi: „*A' ti Epitáphiumaitok felet-
 te hosszúok; 's ezt sajnálom, mert felét senki sem hi-
 szí, felét pedig senki sem olvassa-el.*“

(Ezen levelek' folytatása következik.)

N. APÁTHI KISS SÁMUEL.

12.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

12.

A' hadiseregnek *csupán-csak egy* operatív-lineá-
 jának kell lenni, de ezt szorgalmasan igyekezzünk
 megörzeni, és csak akkor hagyhatjuk-el, ha igen ve-
 szedelmes környülállások arra kényszerítenének.

* A' hadisereg' közlőlineája azt mondja *Montecuculi*
 bátorságos és jól elrendelt légyen, mivel azon Ármáda,
 melly az *operatívlineájától eltávozik*, és azzal összekap-
 csolódásáról *nem-gondoskodik*, a' *veszély' szélén botorkáz*,
 és abban, mint több példák bizonyítják, *be-is bukik*.

Valóban az olly hadisereg nem álhat fentt sokáig; és a legnagyobb veszedelmeknek kivagyon téve, ha azon út, mellyen élelmét, segedelmét, hadi-szereit kapni szokta, elegendő bátorságban nincsen, ha tár- és kórházai, tápláló helyei rosszul vagynak elrendelve.

****** Tápláló-helynek (*Etappen-Station*) nevezzük az olly helységeket, mellyekben az operátzio talpától annak lineáján a hadimunkásságban foglalatoshodó sereg után jövő segítségek, tartalékok, vagy más sereg-csapatok a nélkül, hogy a szükségnek, vagy késedelemnek kilegyenek téve, minden idővesztegetés nélkül élelmet találnak. Az illyen táplálóhelyben bő tárháznak, elegendő őrizetnek, ügyes kormányozónak, és hadibízatosnak kell lenni, kivált ha az, az ellenség földén vagyon. A tápláló-helyek nagy segítségére vagynak a munkálkodó seregeknek, ezeknek hijjánosságával több veszélynek kivagyon téve.

13. A' külömbféle seregtetek közt a' marsban tartandó távolat, a' vidék', környülállás', és az intézet' tárgyától függ.

* Ha az ellenségtől távol marsolunk, akkor a' seregoszlopokat több útra eloszthatjuk, így ágyúink, társzekereink megkémélve maradnak. De ha az ütközetre indulunk, ekkor a' külömbféle haditesteknek öszszezárt oszlopot, és csatarendet kell képzniük; a' Hadi-vezérek arra figyelmezzenek, hogy azon seregoszlopok' elei, mellyeknek egyszerre kelletik az ellenséget megtámadni, egymást megne előzzék, és mihelyt a' csataszínre érnek, egész erejüknek kifejtődésére elegendő tért igyekezzenek nyerni. Az ütközetre vezető marsnak legnagyobb vigyázattal, előrelátással kell megesni, azt tanácsolá Fridrik Király, és ajánlá vezéreinek, hogy ők gondos vigyázók legyenek, a' vidéket jól megvi'sgáltassák, a' megtámadó - alkalmat elne múlasszák, és mind

ollyan mód' birtokában lépjenek, mellyek az ütközet' szerencsését elősegítik.

* A' vissza-húzódásnál, azt tanítják több haditűdősök, hogy az erő együtt maradjon; a' mars összezárkozva történjék-meg, kivált ha magunkat az első alkalommal a' megtámadó munkásságra elég erősnek érezzük; mivel így; mihelyt alkalmas helyet találunk az ellenséggel való megmérkőzésre, vagy ha segedelmet nyertünk tartalékunktól, könnyen felállíthatjuk magunkat az ütközetre. Moreaunak visszahúzódása ilyen volt; midőn az egyesült Ausztriai és Orosz Ármáda az Ada folyón általmentt. A' Francia-hadivezér legelőszőr-is azon igyekezett, hogy ő a' Milánóból kijött Francia-sereget a' veszélytől megoltalmazhassa, azután magát a' Pó, és Tenár folyók közt felállíthassa. Táborát két igen alkalmas oltalomhoz, u. m. Alexandriához, és Valenciához támasztotta, ilyenkép a' Turini, és Savonai útat-is, mellyeken hátra-húzódását könnyen végbenvihetné, ha seregét a' Neápoly-országból Toskanában sietéssel igyekező Magdonald' seregével egybekapcsolhatja. Moreau kénytelen volt Piemontban és Toskánába történt néplázadás végett az említett helyheztetését elhagyni, Asztiba vissza-mentt, itt hallotta, hogy Céva' bévétele miatt a' Genuai tengerparttól ellégyen zárva. Minekutánna többször minden erejét haszontalan fordította volna Céva' visszavételére, a' hegyek közt reméllette a' menedék helyet. A' sereg' bűtyorát tehát, és a' nehéz ágyúszert Fenestrella Collon által Francia-országba vitette, magának pedig a' szent Bernard' havasán utat nyitott, és könnyebb ágyúival Loanóhoz jutott. Ezen ügyes mozdulása Moreaut Francia-orzággal kapcsolódásba hozta, és Macdonald' seregére-is figyelmezhetett, ezzel egybe-is kapcsolódhatott volna, de Macdonald a' Trebia' partján három csatában meg-

verettetett, Moreau' készülétét haszontalanná tette. Végre mégis Suvarow késedelme miatt az Apenini hegyeken öszszezárazkozott a' Franczia-sereg, és Genua' oltalmazásába magát helyhez tette.

****** *Ha egy ütközetben embert, ágyút igen sokat vesztené egy megveretett sereg, ereje már elégtelen volna az ellenséget feltartoztatni, ekkor hasznosabbnak látszik a' sereg megmaradott részeit több csapatokra osztani, mellyekkel igyekezzünk az operátzio-lineán valamelly várban, vagy megerősített táborban menedék helyet keresni. Így menekedhetünk meg egyedül a' végső veszélytől, mivel a' győző ellenség nem tudhatja magát elhatározni, mellyik csapatot vegye üzöben. Egyébből is könnyebben marsolhat a' kicsiny sereg, mint a' nagy, és a' külömbféle tárgy felé tett arányzat hasznára vagyon a' hátrahúzódnak. Bülow azt mondja. A' megtámadás concentrálva, a' hátrahúzódnak pedig excentrálva legyen.*

14. A' hegyek között több olly helyhezetek vagynak, mellyek igen erősek. Óvjuk magunkat az ilyenek' megtámadásától. A' hegyek közt történendő csatákban a' haszon a' táborozástól függ, az - az : ha akarattunkban áll az ellenséggel majd oldalt, majd hátul - támadásaiban - megütközni, táborunkat majd amott felütni, az ellenség előtt magunkat hirtelen elrejtteni, ismét előtte fenyegetődzve megjelenni. A' hegyek közt esendő csatákban jobbadon a' támadó veszt, ha itt támadólag (offensive) munkálkodunk-is, igyekezzünk ellenségünket megtámadtatásunkra kényszeríteni.

* A' Franczia-sereg Brünel' vezérlése alatt 1793-án ámbár mindenkép igyekezett-is a' tenger-melléki havasok közt Rauss, és Fouches bérceken lévő táborokat ostrommal megvívni; de hijjában estek minden erőlködések. A' Piemonti katonaság' bátorsága a' nyereséges

oltalomban csak nevededett, a' Franczia kiválogatott Gránátérosok pedig jobbára mind halva maradtak. *Buonaparte* 1796 mimódon kényszerítette az előbbeni két erős táborn minden csata nélkül a' magok feladására, a' 14 szám alatt olvasható Alaprendszabás' valóságát bém bizonyítja.

15. Több tapasztalásokon épült igazság az a' haditudományban, *hogy semmit ollyast ne tegyünk, a' mit az ellenség akarja hogy tegyünk*, már csak azért sem, mivel azt ellenségünk akarja. Az olly csatahelyet-is, mellyet az ellenség már kikémlelt, és esmér, elkerülnünk. Az-is tökéletes igazság, hogy az odalt, vagy hátul megtámadható ellenséges táborn, *homlokban* soha megne támadjuk.

* *Villeroi* Franczia-vezér 1701-ben, *Eugen Herczeg'* Chiarinál felütött táborát megbocsájthatatlan vakmerőséggel támadtatta-meg. Sokan haditudományszetei között, maga *Catinat* is, az *Eugen* táborát győzhetetlennek állíták; de *Villeroi*, kiadott parancsolatától mégsem állott-el, katonáinak java, minden nyereség nélkül, el-is veszett az erős ostromnál. — *Herczeg Condének* 1644-ben, mivel az előbbeni Alaprendszabástól elállott, minden fogamat nélkül estek-ki a' Bajor-sereg ellen végbe-vitt munkasságai, *Gróf Merci*, Freiburg' síkján állította-fel lovaságát, és ágyútüzhelyét, gyalogságát a' hegyek közzé. Többször ismétlett erőlködés után maga általlátta *Condé*, hogy a' Bajorokat lehetetlen légyen állásaikból kitolni; de mi-helyt az együt-függések' lineáját fenyegette elbontani, azonnal felszedték táborokat, és *Schwartzwaldon* túl állíták-fel magokat.

** *Buonaparte* Szmolensknél az 1812-diki hadévben több okokból kívánt a' csatát hikerülő Oroszokkal megüt-közni, és midőn látná, hogy ezek, szándékát semmiképen tel-

lyesíteni nem akarnák, olly csatarendben állítá-fel seregét, a' melly szemlátomást veszedelmes volt, azt vélvén, hogy helyhezete' tetemes hijánosságát az Orosz hadivezér észrevévén, őt megtámadni elnem mulasztja. De Barclai de Tollei általlátván Buonaparte' intézetét, jóltudván a' 15 szám alatt lévő Alaprendszer szabást, már csak azért-sem ütközött-meg, mivel azt maga az ellenség kívánta, és így nagyobb tettek' végbevételére, seregét Buonaparte' boszszújára megkémélte.

16. A' fegyver-becse' hírének fenntartása legyen első gondja a' megütközni akaró hadivezérnek, — katonáinak megkiméllése legyen csak a' második; mert nem ritkán a' mérészségben, és nyakas megátalkodásban vagyon az ember élete 's boldogsága megállapítva. A' hátrahúzóadásoknál, fegyverünk' becsének elvesztése mellett gyakran több embert áldozunk-fel, mint két nagy ütközetben. Azért az ütközetben míg csak zászlóink alatt bátor katonák vagynak, a' győzedelemtől ne kétségkedjünk. *Álhatatosságunk' bére a' megérdemelt diadalom lesz.*

* 1645-ben Condé alatt a' Francia-hadisereg Nördlingen alá nyomult, hogy azt körültáborolja. Merci a' Bajor-sereggel Donauverthez, és Nördlingenhez támasztott, 's igen jól megerősített táborban állott. Condé azonnal megtámadást parancsolt, az ütközet rettenetes lett. A' kártékony tűzben keveredett Francia-gyalogság közepe és jobb szárnya, ámbár a' lovaság segítségére jött-is, széjjel verettetvén, megfutamodott. Itt el volt már vesztve az ütközet, Condé kétségbe-esve öszszeszedte zászlóaljainak maradékát, Turenne alatt még a' tűzben álló balszárnyához húzódt. Ezen álhatatosság felélesztette a' katonaság' bátorságát, elszánva rohantak a' Bajorok' már győzedelmekben dicseksző csoportaira, Turenne pedig megváltoztatván csata-rendét, az ellenség' derekára nyomult. Újra forrt az ütközet; a' besetétedt éjhomálya elősegíté a' Francziák' bátorságát, több

Bajor hadiosztályok magokat körülvéve lenni vélvén, magokat feladták. Így az egész csata-mező több ágyúkkal Condé' birtokában esett. Merci magát visszahúzáván, másnap virradóra, már Nördlingen magát feladta.

**** Űgyes hadat viselt 1675-ben Türenne Francia-hadivezér Montecuculi ellen. Ennek serege Strasburgnál a' Rajnán való általmenetelre minden készülteket megtett. Türenne Montecuculinak minden mozgásaira szorgalmasan figyelmeztet, és mihelyt Ottenheimnél Strasburgtól 3 óra járányira a' Rajnán hidját felállította volna, által jött e' folyón, és annak jobb partján Wilstädtnél tábornok ült. A' Strasburgi híd ilyenképp ottalmazva volt, és Montecuculit könnyen elzárhatták a' Francziák Strasburgtól. Montecuculi ekkor egy közönséges mozgással az Ottenheimi hidat kezdette fenyegetni. De mihelyt Türenne észrevette ellensége' szándékát, seregének egy részét Wilstädtnél hagyta, többivel pedig Ottenheimnél visszament a' Rajna' bal partjára, ezen állásából könnyen segedelmet küldhetett ő a' Strasburgi, és Ottenheimi hidak' védelmezőinek, ha hogy Montecuculi egyiket, vagy a' másikat megtámadni szándékozna. Montecuculi látván, hogy ezen említett két hidon szerenésjét nem teheti, Strasburgon alól akart a' Rajnán általmenni, és ezen okból Offenburghoz vette magát, de itt sem tellyesthette akaraját, mivel Türenne egy Szigetben hatalmas ágyútűzhelyt, palánkokkal megerősítve, állított-fel, a' honnét a' Császáriak' hidépítéseit megakadályozhatta. Utóbb Türenne Montecuculit Offenburgtól-is, honnét élelmét kapta, elzárta, míg Caprara seregétől-is elszakasztotta volna; de egy ágyú-golyó a' derék hadivezér' életének hárt szabott.**

18. *Az ügyetlen hadivezér, ha őt rossz helyzetében nálánál sokkal erősebb ellenség megtámadja, a' vissza-húzódásban keresi menedék helyét; a' bölcs ellenben magán mérészségével segít, és az ellenség*

ellen indul. Ezen mozgása tétovázatba hozza az ellenséget, magát mire határozni egyhamarjában nem tudja. Ezen határozatlanságból a' *bátor* hasznot hajthat, vagy győzedelmet remélhet, vagy pedig egész nap ide 's tova hajlódó mozgásával foglalatosságban tartván az ellenséget, éjjel magát elárkolhatja, és jobb állásba helyezheti seregét. Az ilyen *bátor tétével* megmenti *fegyveré' becsét*, ezen valóságos *moralis erejét* hadiseregének.

* *Türennét* a' Spanyolok 1653-ban egy rossz helyezetben lepték-meg. Ő ugyan visszavonhatta a' Somme folyón magát, Peronnénél minden baj nélkül általmehetett. De ő attól tartott, hogy ezen *hátra tett mozgása elkedvetleníti seregét*, a' *bátor-tettben* kereste nyereségét, a' Spanyolokat sokkal gyengébb erejével megtámadta. Eggy óráig tartott küzdés után jó helyezetbe jutott, hol bátran várhatta az ütközetet. Délután 3 óra lett, a' Spanyolok még-sem támadták meg, ő azonban az éjjel' körülárkolta magát, más nap a' Spanyolok épen nem tartották tanácsosnak az ütközetet, felszedték táborokat, 's onnét elhúzódtak.

19. A' *védelemből*, *támadó munkásságba* általlépni, a' *legsúlyosabb* munka a' háborúban.

* Ha *Buonaparténak* legelső haditetteit tanuljuk, láthatjuk azokban, hogy a' *tudomány a' merni értéssel párosodva* mire nem mehet. Itt megismerjük tanulhatjuk azon módokat, mikép kellesék *védelemből támadó mozgásba* jönni. A' következtett *Beaulieutól* kormányoztatott mindenben bővelkedő 90,000, embert, és 200 ágyút számoló sereg ellen, a' Francia Respublika csak 30,000, és 30 ágyút állithatott. Ezek-is az élelem' minden nemében szűkölködtek. Roszszul voltak ruházva, a' lovasság' lo-

vai hitványok voltak, az ágyúkat eléhezett erőtlen öszvérek húzták. Egyszóval állásában a' Francia-sereg nem-élhetett többé, előre vagy hátra mozgni kéntelenített. Buonaparte esmérte azon nyereséget, melly abból eredhetett, ha a' Francziák a' hadév' elején Beaulieut egy megválasztó ütközettel meglepnék. Lélekre, és szivre-ható felszóllítással figyelmetessé tette a' sereget Buonaparte, hogy-ha még továbbra-is a' mostani védelem helyhezetben maradnak, a' legsanyarúbb sors őket elnem kerülheti, a' belső zűrzavaroktól megrongált Respublikától semmit, a' győzedelemtől pedig mindent remélhetnek. „*A' termékeny Itália' sthján bővség uralkodik Katonák! szóla ő, vagyon-e kedvetek, álhatatóságok, oda eljutni?*” Látván serege' felelevenedett bátorságát, azt használni akarván, minden erejét öszszeszedte, rárohant Beaulieura, győzött Montenotténál, Mile-simonál, Mondovinál, így katonái bizodalommal ragaszkodtak az új vezérhez, 's mindegyik kész akaratú lett. Rövid idő múlva láthatni azon sereget, melly kevéssel az előtt a' kopár sziklákon majd hogy éhen meg-nem halt, Itália' meghódolásában diadalmaskodni. A' hadév' kezdete után egy hónappal a' Szárdinai Király béke-kötésre kéntelenített, Miláno elfoglaltatott, a' mindenben bővelkedő szállásokon elfelejté a' Francia katona előbbeni nyomorúságait, és több czélerányos készületek, minden fogyatkozásait csak-hamar kipótolták, 's nagy tettekre lelkesítették.

20. A' háború' plánumban felvett *operátziós-lineát el-nem kellett* hagynunk. A' haditudományban a' legnehezebb dolgokhoz tartozik az, ha p. o. operátziós-lineánkat kéntelenítettünk megváltoztatni, és azt ügyesen végbe tudjuk vinni. Azon hadi-sereg, melly operátziós-lineáját okosan megváltoztatni érti,

megjádza az ellenséget, mivel az nem tudhatja, hol legyen alkalmatossága a' legnyereségesebb megtámadásra.

* *Fridrik Király* hadévének közepette-is gyakran megváltoztatta plánumában az operatzió-lineát, de ebben könnyeségére volt néki a' mindenben bővölkedő Német-ország, a' mellynek közepén ő hadi munkálkodásait tette, ott mindent, a' mi csak a' seregek' szükségéi' kielégítéseire megkivántatott, ha bár tulajdon országától elis volt zárva, minden baj nélkül kaphatott. *Türenne* is 1646-ban megváltoztatta operatzió-lineáját, de ez-is Német-országban történt-meg. Ezen példákat csak akkor követhetjük, ha ellenségünket jól esmérjük, és ha azon tartományban, mellyben háborúkat viseljük, a' nép fellázzadásától nem-félhetünk.

21. Az olyan sereg, a' melly magával vártvivő nehéz ágyúszert, sok beteget visz, *rövid, és biztos utakat* tegyen; mert máskép tartalék seregétől, a' honnét segedelmét várhatja, messzse eltávozik.

* Ezen Alaprendszerabástól, kivált a' hegyes tartományban, soha el-ne távozzunk, kivált a' hol útunkban erdős, vagy mocsáros akadályokra találunk, ezek által a' társzekerek és az ágyúk a' szoros utakban feltartóztatnak; az ellenség az őrizet sereget könnyen szétverheti a' nélkül, hogy a' tartaléktól segedelmet kaphatnánk.

22. Egy jó, és alkalmas tábort választani érő tudomány abban áll, hogy ugyan azon helyheztesből mindjárt *csatarendben* felállíthassuk magunkat. Eggyátaljában ágyúink úgy legyenek helyheztetve, hogy azok minden akadály nélkül munkásságba jö-

hessenek. *Táborunknak* olly tájt válasszunk, mellyen az *ellenség ne-uralkodjék*, és a' mellyet észrevétlenül be ne tudjon keríteni. Ellenben uralkodjunk mi az ellenség felállításán, és alkalmatosságunk-is légyen őt hátulról megtámadni.

* *Fridrik Király* azt mondja, ha bizonyosok akarunk lenni, hogy táborunknak jó helyet választottunk-e, arra nézzünk, vallyon a' mi kicsiny-mozgásunk nem hozzá-e az ellenséget nagy mozgásokba; vagy pedig ha őt magát hátra-vonni kénytelenítettük, vallyon képesek vagyunk-e azt még hátrább-is tolni? Az oltalom háborúban leginkább táborunk' *homlok-rendét, és szárnyait igyekezzünk elárkolni*, és arra figyelmezzünk, kivált ha magunkat még hátrább vonni kellek, hogy hátunk elég bátorságban légyen.

23. Ha helyezetünket az ellenség *bekerítéssel* fenyegeti, igyekezzünk minden erőnket össze-szedni, és *megtámadó mozgással* fenyegezzük azt. Az ilyen fenyegető mozdulatunkkal őt minden erejének kifejtésében, és szárnyainkat háborgatásában megakadályoztatjuk.

* 1798-ban épen ilyen mozgást tett Rastadtnál *Dessaix* Francia-vezér. Csekély erővel lépett előre, és magát egész nap *Főherczeg Károly'* erős és jól elintézett támadásainak ellenébe szegezte. Estve pedig minden háborgatás nélkül, legnagyobb rendben, hátra-vonta magát. *Moreau*-is Biberachnál azért ütközött-meg, hogy a' *Schwartzwaldon* általintézett hátravonulását menten tarthassa. Egynehány nap azután ugyan azon okból keveredett *Schlingennél* csatába, hogy előbb bűtyorait a' *Hünningai* hídon a' *Rajnán* általtehesse, és

hogy ön-maga - is seregével azon a' folyón minden baj nélkül által-mehessen. De azt megkelletik itt jegyez-nünk, hogy az illyes fenyegető mozgást ha csak lehet estvefelé kell tennünk, mert ha a' csata hosszab-ban tart, könnyen eláruljuk magunkat. Az éj' és az el-lenség bizonytalansága a' csata után szükséges hátravonulá-sunkat elősegítik, de hogy ez annál bátorságosabban tör-ténjék-meg, szükséges, hogy táborunk' lineáján sok tüzet gyűjtsunk, így titokban tarthatjuk mozgásunkat, már pedig az nagy haszon a' hátra-húzóadásoknál, ha egy napi marsot az ellenség előtt nyerhettük.

KISS KÁROLY.

13.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizennegyedik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Közben járó Tisztviselők. — Nép Tribunusai. — Censorok. — Procensorok. —

Utolsó levelemben röviden lerajzoltam Róma igaz-gattatását. A' Quaestoroktól fogva, kik az épület al-ján állanak, az annak tetején lévő Consulokig a' jussok világosok, az elsőségek esmeretesekek, a' köte-lességek törvénnyel meghatározottak, 's azt lehetne gondolni, hogy semmi fontos hivatal sem találhat he-

lyet azok mellett mellyekről eddig szollék. Azomban vagynak mégis olly polgári tisztségek, mellyek amazoktól egészen különbözők lévén, serény nevezet alatt birtokossáiknak némelly esetekben olly tekintetet adnak, melly a' Consuloknál nagyobb; sőt még ezeknek magoknak-is veszedelmes lehet.

A' nép Tribunusainál kezdem-él, kiknek nevök olly sokszor harsog füleimben. A' két rendbeliek között folyt gyászos tzivakodások' idejében vévén származásokat, a' vissza-vonásnak ezen gyermekei, azolta sem tagadták-meg soha-is eredetöket. A' Királyok kikergetése után 16 esztendővel, a' nép a' nagyok' uralkodását megúnván, 's hitelezőinek telhetetlensége miatt utólsó szükségre jutván, a' várost mellyet már nem tartott hazájának elhagyta, 's megesküd't hogy soha-sem fog oda vissza-térni; ha tsak régi adóssági elem engedtetnek, és az a' jus nem adatik néki, hogy különös tisztviselőket választhasson, kik őt őltalmazzák 's jussaira vigyázzanak. A' Senátus és a' Patriciusok ezen elpártuláson méltán megrémülvén későn vették észre; hogy minden uralkodás megszűnik ott, hol jobbágyok nincsenek, féltek hogy az ollyan elment-állás, mellynek tárgya se vala, velek mindent elvesztett, 's utóbb annak a' népnek minden kívánságát megtették, mellynek kevés engedés által-is könnyen eleget tehettek volna.

Az adósság' elengedése csak némelly feltételek alatt engedtetett-meg, egyedül a' fizetésre tehetetlenek részesültek ezen kedvezésben; mindazok kik a' törvény betűi szerént hitelezőknek rabul voltak általdva; szabadon bocsáttattak, 's a' népnek szabadság engedtetett a' maga védelmére polgári tisztviselőket választani. Mindjárt Gyűlések tartattak 's a' már győzedelmeskedett ügynek gyámolók választattak, kik nép Tribunusainak neveztettek, vagy azért hogy a'

nép' boldogságára ezek vigyáznak, vagy azért hogy a' nép közzül vétetnek.

Ez még nem volt elég: egy törvény melly mindjárt a' Tribunusok választása után következett, megtiltott azokon akármikép-is erőszakot tenni, azt mondván, hogy a' ki ez ellen vétkezik, átokban legyen az Istenek előtt, javai elvétessenek, 's Ceresnek szenteltessenek és minden polgárnak szabad legyen azt büntetlenül megölni. Ezen törvény megtartására kiki esküvéssel kötelezte magát és maradékait, rettenetes átkok mondattak azokra kik ezen esküvést megszegnék. Azután a' nép győzedelmesen vissza-tért új tisztviselőitől vezéreltetve, a' városba; 's hogy ezen kiköltözésének szent jele maradna azon hely, mellyre a' városból mentt, szent hegynek neveztetett, 's azon a' rettenetes Jupiternek templom építettett.

Eleintén csak két Tribunus választatott, kevés azután még három adatott hozzájuk, 's 297 dik Esztendőben számok tízte neveltetett. A' nép szerette védőit sokasítani, 's a' Senatus nem ellenzette, reménylven, hogy mennél többen lesznek annál könnyebb lesz közöttök egyenetlenséget támasztani. Sok esztendőig Curiánként való gyűlésekben választattak: De nem sokára észre-vette a' nép, hogy ezen gyűlésekben a' fő Tisztviselők előlülése alatt a' Patriciusokhoz hasonló Augurok szerencsétlen jeleknek sokszori hirdetése által a' választást akadályoztatták. Publius Volero Tribunus, ezen akadályt a' vallás megsértése nélkül elhárítani akarván, 282-dik Esztendőben azt végeztette egy maga nevét viselő törvény által (Lex Publica); hogy a' Tribunusok Tribusonként való gyűlésekben választassanak, mellyek nincsenek az Augurok tzeremoniájok alá-vetve, minthogy olyan előlülők vagynak, kik az Isteneket megkérdezni nem kötelesek. Minden esztendőn a' Decemberi Idusok' 4-dikén új Tribunusok neveztetnek-ki, 's azon

hónap' Idusainak 10-dikén kezdik-el hivatalbéli foglalatosságaikat. A' szolgálatban lévő Tribunusok közül sors vetés által választatik egy a' gyűlés' előülőjévé. Az előtt, ha egy nap a' választásra nem volt elegendő, azoknak kik már választva voltak, magoknak volt jussok a' többi tisztitársaikat választani. A' választás' ezen neme cooptáziónak nevezetett. Három száz ötödik esztendőben Trebonius törvénye azt rendelte, hogy a' Tribusok addig voksoljanak, míg a' tíz Tribunusok' száma kinem telik.

Jóllehet eleintén a' Tribunusok' hatalma koránt sem volt olly nagy kiterjedésű mint utóbb, még-is mindjárt eleitől fogva nagy változást okozott Róma' igazgattatásában. Minden egyesületeknek és fő tisztviselőknek tekintetét igen meggyengítette. A' Tribunusok annál hatalmasabbak voltak, minthogy jussok nem annyira a' tselekedésben mint a' gátolásban állott, 's ugyan azért lehetetlen volt meghatározni, hol keljen megállapodnia. Mindjárt eleitől fogva minden időben lehetett látni, hogy a' népet nyilvánóságosan minden törvényes hatalom ellen-is védelmezték, a' Senatusnak és minden rendbéli tisztviselőknek végzéseit visszazavetették, 's egy szavokkal semmivé tették az igazság kiszolgáltatását; a' katona-szedést, az adó-fizetést megakadályoztatták, 's még a' gyűlések végzéseinek-is ellent-állottak; 's a' bódult nép tapsolt ezen rút tselekedetekre, mellyeket úgy nézettek vele, mint a' hatalma eránt való meghódolás' jeleit.

Azzal sem elégedtek-meg hogy magokat mindennek ellene szegezték, hanem mindent-is merészelték próbálni. Tudva vagyon hogy a' tisztviselők' választását egész öt esztendeig felfüggesztették, a' legérmesebb polgárokat törvénybe idézték, a' győzedelmest Triumphusi szekereből kihúzták, hadivezéreket sőt még Consulokat-is fogságba tettek, 's ugyan azon népet mellynek magokat védőinek mondották lenni,

fő-embereinek személyében sokképen gyalázták, De hogy egyetlen-egy példával világossá tegyem melly igen vissza-éltek légyen hatalmokkal; egy Cajus Veturius nevű Római férjfiú halálra ítéltetett azért, hogy egy Tribunus elől az útról ki nem tért.

Még a' vallás-is, mellyet az Istenek, az emberek indulatjainak zabolául rendeltek, kéntelen a' Tribunusok határtalan hatalmát nevelni; az ő személyek szent és sérthetetlen, sőt *sacrosanctus szentségesszent* névvel neveztetnek. Nem csak minden megbántatások Istenkáromlásnak tartatik, hanem kemény büntetés alatt megvan tiltva rólok a' beszélgetés közben csak sértést jelenthető szót-is mondani; 's akármit engedjenek-is meg magoknak, különös törvény nem engedi mikor a' néphez beszélnek, beszédöket félbeszakasztani.

E' szerént erősek lévén az őket oltalmazó sérthetlenség által, 's mindenkor támogattatván a' benne és kicsapongásaikban kevélykedő köz-néptől, büntetlenül sértegetik ezen a' tisztviselők közzé sem számolt emberek, a' felső hatalmasságokat azoknak curulis székein, 's végre magokat a' törvényeken fellyül emelték.

A' nép ügyének ezen büszke gyámjai, tsudálatos elenyhítés által kevélységet és egyszerűséget, nagyragyást és színes alázatosságot egyesítenek magokban. Nem bírnak eggyel-is azon pompás megkülömböztetések közül, mellyek itt a' náloknál sokkal kevesebb fontosságú tisztviselőket-is szembetünökké teszi az útszán, 's más közös helyeken csak egy viátor nevű szolga megyen előttök, de a' ki nagyobb félelmet, 's engedelmességet támaszt, mint a' Lictor. A' polgárokat egy szavával megállítja, fogságba viszi, a' nélkül hogy ellentállást tapasztalna; 's ez a' nép, melly elsőségben olly igen büszkélkedik ellenkezés nélkül,

enged azon hatalomnak, mellyről azt hiszi, hogy ő-tőle árad-ki.

De leginkább a' Senátusban ötlük szembe ezen tekintetnek és alacsonyásnak vegyülete. Ugyan ezen emberek, kik azt tetszések szerint özsze-hívhatják, 's a' tárgyat, mellyről tanácskoznia kell, eleibe szabhatják, a' tornáztban maradnak míg a' Senátus tanácskozik; ott padokon ülven várakoznak, míg a' dolog meghányása-vetése elnem végeztetik. Azután a' Consulok jeladására beboesáttatván egyszerre egészen elváltoznak, 's büszkén és kevélyen megítélik azoknak tselekedeteit, kik úgy merték magokat mutatni, mint uraik. Azomban mai napon, midőn hatalmok nagyobb kiterjedésű, 's jobban megvan erősítve, már a' Senátusban foglalnak helyet, és több ott nagy ékeszollással tartott beszédeik-is emlegettetnek; de az ott ülés' szabadságát csak-úgy lehet nézni, mint hatalmoktól való félelemből származott just. Ha a' végzést, melly eleikbe terjesztetik jóvá hagyják, ezen jóvá-hagyásokat a' végzés alá-írt T. betű jelenti-ki, 's akkor egész erővel bír. Ellenkező esetben, ha egy Tribunus a' többi tiszt-társaival egygyetértőleg ezt a' szót mondja *peto* (tiltom); akkor a' végzés végképen elvan törölve.

E' szerint a' mit 300 jeles férfi a' közjóra nézve hasznosnak ítélt; azt egygyetlen-egy rossz polgárnak tsupa akaratja vagy inkább képzelődése elronthatja.

A' nép gyűléseiben, akarmi legyen-is ott a' tárgy, a' törvény-székeknél, mindenütt hasonló erővel bír ezen szerentsétlen szó. Sokszor történt hogy kéréssel, könyörgéssel, reménykedéssel próbálták a' Tribunus-sal az ellene mondását valamelly fontos törvéynél vissza-vétni.

Ha makatsságát semmi meg-nem győzheti, 's a' rendelés, mellyet tenni akarnak igen sürgető szükségű; akkor a' Senatus azt parancsolja a' Consuloknak,

hogy nevezzenek Diktátort, 's a' hatalom parancsol, midőn az okosság szava nem hallatik.

A' Tribunusok' törvényhatósága nem terjed a' városon kívül egy mértföldnél tovább; sőt még által sem szabad nekik menni ezen határon, kivévén a' Latinus pompás Innepek alkalmával, midőn minden tisztviselők egy seregben az Albai-hegyre mennek, a' Latiumi tartományhoz tartozó népek boldogságáért áldozni.

A' Tribunusoknak kötelességek házaikat éjjel-nappal nyitva tartani, minthogy minden szempillantásban tartoznak Polgártársaiknak segítségül lenni. Egyik legszebb 's talán legveszedelmesebb jussok abban áll, hogy akarmelley foglyot-is kiszabadíthatnak, míg reája ítélet nem mondatott; ez természeti következése azon jusnak, melly szerént minden gyűlést eloszlathatnak 's minden végzésnek ellene állhatnak.

Ezen hivatal, ha annak lehet nevezni, egészen a' népet illetvén, csak Plebejusok által gyakoroltathatik.

Hajdan ezek mindnyájan külömbiség nélkül tartottak reá számot, mai napon midőn közöttök híres emberek-is nagy számmal vagynak, rendszerint csak ezek közül választatnak a' Tribunusok.

A' Patricinsok' kik mindenkor telhetetlenül kívánják a' hatalmat akár honnét jöjjön is az, nem átallottak ezen tisztségre-is vágni, mellyből már csak neve miatt-is ki kellett volna zárattatniok. Sok nagyok, kik külömben születésekkel olly igen kérkednek, szántszándékkal lemondottak arról, Plebejusoktól fiokká fogadtatták magokat, 's magok-is Plebejusokká lévén, alacsonyok által léptek a' magok rendjének ellenségei közzé.

Tsuda természetü kevélység! nagyra-vágyásból elhalgat, hogy azután nagyobb erővel újuljon-meg; 's hamis alázatossággal ortzája alatt kész volna Jupi-

ter thronusának - is neki menni 's fejét abban öszszetörni!

Illyenek ezen hires Tribunusok, tárgyai a' nép szeretetének, a' Nagyok gyűlölségének 's mind a' két felekezet rettegésének. En, kinek a' Rómaiak részrehajlást okozó viszátkodásaikban semmi részem nincsen, 's ki minden őket háborgató indulatoktól megválva csendes szemlélőjök vagyok, szüntelen kívánván ezen szertelen nagyságnak okait kinyomozni, sokszor kérdeztem magamtól, ha vallyon az ilyen határtalan hatalom, mellyel némelly tisztviselők a' többieknek rövidségével bírnak; hasznos-e vagy káros az Országának. A' szerént itélvén a' mi naponként szeminkbe tünt azt gondolám, hogy lehetetlen az által a' köz-jónak nem gátoltatni. Más felől ha meggondolám hogy minden intézetnek, melly azt romlással fenyegeti, szükségesképen elkell enyészni; lehetetlennek lát-sza előttem, hogy a' Tribunusok tekintete több mint négy századok olta fenntarthatta volna magát; ha ezen maga javáról olly igen értelmesen és világosan gondolkozó nép, benne ollyan hasznokat nem látna, mellyeket én nem tudok észre-venni.

Hijjában kérdezősködtem ezen tárgy felől több kissebb vagy nagyobb mértékben jeles polgároknál. Mindenkor vagy Patriciusokat vagy Plebejusokat találék benne, 's előbbeni bizonytalanságomban maradék. Végre egy ollyan Centurióval találkozván, ki a' katonai szolgálatból már régen kilépett, beszélgetésünk a' polgári igazgatás külömbféle természetéről kezdett folyni.

Az, többfélét kérdeze tőlem az Áthénei Polgárialkotmányról, én viszont a' Romaiakéről kérdezősködtem; 's minekutánna mind a' két részről költsönös bizodalom támadott bennünk, bátorkodám kérni, mondaná-meg vélekedését ezen Tribunusokról, kiket mindennap máskép rajzolnak-le előttem,

„Fiatal idegen! mondá mosolyogva, — a' leggyeszertőbb mesét sokszor legnehezebb megfejtetni, 's csak azért merem ennek megfejtését próbálni, minthogy egyik rész mellett sinsz okom fogni. Egy köz polgárnak fija lévén, gráditsonként egy Legiónak első, Kapitányává lettem (Centurio principibus); két polgári 's három arany koronát nyertem, 's Rómában van egy kis becsületem és tekintetem. Eggyeránt távol vagyok mind a' Plebejusok alacsonyágától mind a' Patriciusok kevélységétől, 's részre-hajlás nélkül szólhatok mind a' két felekezetről, mind a' kettőtől bizonyos tekintetben idegen lévén. Hogy Tribunusainkról jól ítélhess vissza kell menned eredetek' idejére. Egy sokáig méltatlanságot szenvedő nép, elszenvedhetetlen állapotjának változtatását kívánván, tsekély engedéssel megelégedett volna; a' Pátriciusok mindent elvesztettek, minthogy mindent magoknak akartak tartani. A' Plebejusok védelmezőket nyertek, a' nagy gonosznak síralmas orvoslását! Ezen védők az oltalmazásról a' megtámadásra léptek által, 's a' bosszú-állás tovább mentt mint a' sértés. Tribunusaink szüntelen merészek, indulatosok, sőt igazságtalanok-is voltak, de valyon lehet-e csupa szép szóval, meggyőző beszéddel a' nagyokat a' nekik olly igen kedves jussaikról való lemondásra bírni? erre őket csak az erő kényszeríthette, 's az erőtől az igazságtalanságra csak egyetlenegy lépés van. Ez a' veszedelem nem kicsiny; mind az által mi következett belőlle? Fő tisztviselőink rettegnek hivatalaikban annak meggondolására, hogy egy ollyan hatalom vigyáz reájok, melly egyenesen és hamar megbüntetésüket kívánhatja, mihelyt kötelességök' útjáról eltérnek. A' Tribunusok minden tisztviselőket megsérthetnek, de más felől minden praerogatívákat eltörölnek, ők a' Plebejusoknak mindent visszaadnak a' mit tőlök a' nagyok azon ellene-álhatatlan fontosság által, mellyel a' születés és a' gazdagság minden

Országban bír, elragadoznak; 's a' Patriciusok akár-mennyit vesztettek-is, mégis most-is fellyül-haladják gazdagsággal, tekintettel, 's valóságos hatalommal a' Római népnek egyéb részét. Erre talán azt fogod mondani, hogy a' Tribunusok mértéktelen hatalma tartós, önkényű uralkodássá válhat. Ez csak képzelt veszedelem ha. ők a' tiszviselőkre vigyáznak, ő reájok-is viszont van vigyázás, 's egy olyan hatalom, melly csak-egy esztendeig tart, 's akkor-is szüntelen ellenkezésekkel küszködik, nem teheti magát állandóvá. Gondold-meg tovább azt-is hogy az a' Veto, mellyel a' Tribunusok sokszor vissza-éltek, magokra nézve-is veszedelmes, mert mihelyt közzülök csak egy mondja-is ezt - ki akar egyik akar minden tiszti-társai ellen, mindnyájoknak szándékát semmivé teszi; csak kevés ügyesség kívántatik a' többi egyesületek részéről, hogy ilyen elhatározó ellen-mondást eszközjenek. Végre ha valamely intézetnek jószágát meg akarod ítélni, ne nézz akkor egyes személyekre, hanem fordítsd figyelmedet következéseire. Róma virágzó állapotban van; ez a' szó mindenre megfelel."

Ezen minden elő-ítéletektől megvált ősz férjfiúnak szavai felvilágosítottak azon ellenkezések felett, mellyeket addig haszontalanul próbáltam megmagyarázni. Altal-láttam, hogy a' nyugtalanság nem rendtelenség, hogy a' heves vetekedések nem mindenkor elromlás' jelei, és hogy egy hathatós kormányozás ideig-oráig tartó erőszak-tételek között-is állandó boldogságra vezethet. Görög-országban az Eforusok' hatalma csak-nem olly széles kiterjedésű volt, és Spárta tovább virágzott 600 esztendőknél. Cleomenes eltörlötte azokat 's a' köztársaságis velek együtt elenyészett. Róma midőn a' Tribunusokat felállította, semmi közösülésben Lacedemonnal nem volt, 's hihető hogy mind a' két köztársaságban hasonló környülmények születtek ugyan azon intézeteket.

A' Római szabad köztársaság' kezdetével az igazgatás' minden részei a' Consulokra voltak bízva, kik mellé utóbb, minthogy foglalatosságaik igen nagy számúak 's terhesek voltak, kitsinyenként külömbféle nevezett alatt más munkás társak rendeltettek; 's 310-dik esztendőben két tisztviselők állítottak-fel, kik Censor nevet nyertek, minthogy fő foglalatosságok a' Polgárok' megszámlálása volt (census).

Írtam már egyszer, hogy Servius Tullius Király mikor a' Centuriákat akarta alkotni, minden Rómaiakat értékek' mennyisége szerint 6 Classisra osztotta. Ezt az igazság mértéke szerint kívánván véghez-vinni, minden polgárral esküvés alatt bementatta a' maga és felesége' nevét, gyermekei' szabadosai' és rabszolgái' számát, 's egész értékének miben és mennyiben létét. Ezen munka, hogy titkos indító okát elmellőzzen, az adónak illendő mérték szerint való felosztását lehetségessé tette; egész erejét és segedelem kútfejét kimutatta 's egy tekéntettel megláttatta, mennyire bízhatik az Ország magához mikor valamely fontos dolgokhoz akar fogni.

Midőn a' Rómaiak a' Királyságot eltörölték, gondosan megtartottak mindent a' mi abban hasznos volt, 's a' Censorság olly fontosnak látszott nekik, hogy azt melly eleinten csak csekély hivatal volt, nem sokára a' legelső méltóságok közzé emelték.

Ezen tisztviselők' választása a' Márs mezején a' Centuriánként való gyűlésekben megyen véghez. Mihelyt kineveztetnek, azonnal a' Capitoliumba mennek hivatalokat által venni 's esküdni, hogy annak gyakorlásában a' szoros igasság' 's egyenesség' szabáisait fogják követni. Minden tisztviselők között egyedül ezek lépnek-be mindjárt választatások napján a' hivatalba. Minthogy tekintetek' természete azt hozza magával, hogy az mind a' kettejekkel közös legyen, 's mind ketten minden hivatalbeli dologban egymással

megegygyezzenek; azért ha valamellyik a' két Censor között kötelességében elnem jár, mind a' kettő kénytelen letenni hivatalát 's újjak választatnak helyekbe? Ez megtörtént a' többek között kevés idővel ezelőtt, midőn a' Gallusok Rómát elfoglalták; 's ugyan azért szerencsétlenséget jelentő dolognak tartatik valamikor ismét történik.

A' Censushoz minden ötödik esztendőben véghez kell menni. Midőn az ideje eljő, a' nép a' Mars mezejére özsze - hivatatik hol Centuriák szerént rendbe állittatik. A' Censorok fellépnek egy magasabb állásra, ott Curulis széken ülven egy kiáltó által a' Polgárokat egyenként név szerént felszólittatják. Kiki ezek közül bemondja mivel bír; a' Censorok a' birtoknak becsü-árát szabják és a' Polgárokat egyik vagy másik Classishoz vagy Tribushoz számlálják szabad tettések szerént, a' nélkül hogy meghatározásokat más törvény-szék által változtatni lehetne. Mellyik Centuriába vétessék valaki, azt az érték határozza-meg; az egyik vagy másik Tribusba vetetés a' személyes tekintettül függ 's mind a' kettőre nézve a' Censorok a' legfőbb ítélő - bírák.

Ezen jusnak egy igen nevezetes következése van. Minthogy a' Senátus tulajdonképpen nem a' tisztviselők' gyűlése, hanem-csak az első Classisbéli polgárok' egygyesülete a' Censorokon mint mindenféle rangnak szabad kényű osztogatóin áll valamelly polgárt abba bévenni, vagy abból kizárni. Midőn a' nép megszámláltatik, a' kikiáltás a' Classisok és Tribusok szerént történik, elkezdődven a' Senátuson. A' kit legelsőben neveznek, az a' Senátus' fejedelmének hivatatik (Princeps Senatus), 's az rendszerint Consul-ságot viselt 's magát tiszta erkölcsökkel megkülömböztető férjfi. Ezen tisztességes nevezet, melly reáruháztatik, nem ad ugyan semmi főbb hatalmat, de ad nagy tekintetet, 's jóllehet ezen méltóság határok köz-

zé van szorítva, mégis annak birtokosa egész életében megtartja ezen nevezetet.

A' Senátorok után a' Lovagok kiáltatnak-ki, kik közül a' legelsőben szállítottottnak (Princeps juventutis) ifjúság fejedelme a' megtisztelő' neve. Azután a' többi Polgárok következnek azon rendel, melyet a' Censoroknak kiszabni tetszett. Ettől-fogva ki-ki esméri helyét a' szabad köztársaságban, 's azt az új felszámlálásig vagy Censusing megtartja.

Azon idő közben, melly egyik Censustól fogva a' másikig van, a' Censorok minden változást' mind az értékben mind a' polgárok' egyéb állapotjokban számba vesznek, mindent szép rendel fel-írnak Jegyzőkönyveikben, mellyeket senkivel-sem közölnek. Azonkívül vagynak a' tartományokban kiküldötjeik, kikre Procensor vagy Subcensor nevek ruháztatnak, 's kik az ott lakóknak számáról, értékéről 's a' t. új tudósításokat küldenek-bé. Ezen tudósítások a' Censorok könyvei mellé tétetnek, 's mihelyt az új Ceusus ideje eljő, minden Polgár újra az őt illető helyet foglalja-el. Ekképpen a' Római nép szüntelen olyan mozgásban van, mellyet egy igazságos felsőség kormányoz.

Az ilyen változtatások, nem-csak az érték' nevedésére vagy fogyására nézve lelnek helyet, a' Censoroknak még egy különös jussok-is van, melly hivatalokra mindentől megkülömböztető billeget nyom, t. i. az Erkölcökre való legfőbb és tellyes hatalmú vigyázás. Az olyan vétkek, mellyek a' törvény-székek' ítéleté alatt vagynak, nem tartoznak az ő vigyázások alá, ők a' személyes hibákat, a' személyeknek 's az embereknek külön magokviseletét ítélik és büntetik-meg. Ha valamely fontos környülmények között, hol bátorság kívántatott, gyávaságot mutatott, ha szántó-földjeit elhagyja romolni, ha ok nélkül nötelen marad, ha értékét eltékozzolja vagy esztelen és

mértéktelen költségeket tesz, ezen 's ezekhez hasonló esetekben a' Censor büntetése alá esik, ki a' vétkest gáncsolással illeti, melly notának neveztetik, 's melly tulajdonképpen nem gyalázat; mert mind a' mellett-is léphet valaki tisztségekre, csak jobb maga-viselete által megbizonyítsa, hogy ezen gáncsolás más Censorok előtt eltöröltetett. Az a' gáncsolás mellyel a' Censorok egy Senátort illetnek, abban áll, hogy nevét a' megszámlálás alkalmával kihagyják. Az ilyen, ettől-fogva kimarad a' Senatorok közzül a' nélkül, hogy valamelly felső hatalmasság ezen határozást változtathatná. A' Censorok senkinek - sem tartoznak számadással, mindazáltal szokás a' Senátornak kizáratatása okát tudtára adni. Ezen tudósítás a' lovagokra nézve nem talál helyet, kik hasonló módon letétethetnek 's kiktől ezen felyül a' szolgálatra adott ló 's annak tartására rendelt pénz-is a' mellyet aeshordeariumnak hívnak elvétetik.

Azt beszéllek hogy Scipio Nasica Censor, egykor a' számlálás alkalmával egy lovagot vett észre, ki maga kövér, lova pedig igen sovány volt. Megütközvén a' Censor ezen, kérdezte az okát. „Ez onnét van felele a' lovag, hogy a' lovamat a' szolgálám abrakolja, magamról pedig magam gondoskodom.” Ezen felelet mellett-is, melly egy Római Censoron kívül akárkinek neheztelését elvette volna, a' vétkes kizáratott a' lovagi rendből.

A' nőtelenek egy bizonyos házassági adót (aes uxorium) fizetnek, a' többi Polgárok' büntetése abban áll, hogy alsóbb Classisba vagy Tribusba tétetnek; 's a' legnagyobb büntetés az, ha valaki a' nép legutólsóbb classissába vettetik (caerites) hol a' gyűlésekben a' voksolás jussától megvagynak fosztva.

A' Censorok, mind a' büntetésben, mind a' jutalmazásban eggyeránt szoros igazságot követvén, a' jó polgárokat megkülömböztetik 's felsőbb rangba hely-

heztetik, hol jó tulajdonságaik jobban kitetszenek. Így a' csak büntetni tudó törvények' tehetetlenségét potolvánki a' Censorok, az embereket a' jóra vezetik, 's megérdemlik az erkölcs tanítóknak szép nevét (magistri, praefecti morum) mellyet viselnek-is.

A' Censorok azonkívül még az országútakra, hidakra, emlékekre 's a't. is tartoznak vigyázni. Ők alkudoznak az Árendátorokkal 's művészekkel, megítéli ezeknek műveit, 's kifizettetik nékik a' Senátustól e' végre meghatározott pénzt. Az ország' fundusai 's javai-is az ő ügyelések alatt van, 's annak minden jövedelmeit ők adják-ki, mikor szükséges, árendába. Sokszor a' Senatus és a' nép az adó felosztását is reájok bizza. Ujj adót ugyan nem szabad nékik senkire vetni; de minthogy ők veszik számba 's ők becsülik-meg minden polgárok' értékét, könnyen két annyira-is felemelhetik a' becsü által az adót, 's ezen büntetést gyakran gyakorolták-is.

A' Censorok a' Centuriánként való gyűlésekben neveztetnek-ki. Eleinten hivatalokat öt esztendeig tartották-meg; de minthogy ezen hosszú idő az esztendőnként szokásban lévő tisztviselési változással, mellyet a' Rómaiak olly igen kedvelnek, nem fér össze: azért az ő hivatalok tartása-is 18 hónapra határozott-meg, mellynek végződésével legfontosabb hivatalbéli tetteiket írásban feljegyzik, melly a' Nymphák' templomába eltéttetik.

Valamint minden fő-tisztviselők' úgy a' Censorok-is eleinten kirekesztőleg a' Patriciusok közzül választattak; 402-dik esztendőben a' Plebejusok-is just nyertek ezen hivatalra, mellyre most rendszerént egy Patricius és egy Plebejus választatik; sőt 622-dik esztendőben egyszerre két Plebejus választott. Akárki-is életében csak egyszer lehet Censor. A' választás többnyire valamelly Consularis férjfiara esik, 's nagyobb megtiszteltetésnek tartatik mint a'

Consulság. Ezen fő hivatalban sok Rómaiak hiresekké tették magokat feddhetetlenségök és ügyességök által; különösen dicsérik Marcus Portius Catót, ki Censorius vezeték nevet nyert azon ritka tulajdonságaiért mellyeket Censorságában bizonyított.

S. K. J.

14.

Egy-pár szó az innepi köszöntésekről,
egy köszöntő versel együtt.

Ez előtt a' mivelt emberek között uralkodó szokás vala, azokat, kik hozzájuk közelebbről tartoztak, jeles ünnepi alkalmakkal megköszönteni 's erántok jótkívánásaikat kinyilatkoztatni. Ez a' szokás a' barátságtól és szeretettől vette eredetét, 's több tekintetben hasznos-is volt. A' barátságos köszöntés 's annak megköszönése felnyitotta egymás eránt a' szíveket, 's azáltal gyakran olly neheztelések-is, mellyek a' külömben kedves feleket egymástól elidegenítették, megszüntek, 's a' barátság' kötele újra megerősítettett.

De a' magában jó szokással utóbb sokan vissza-éltek. Sokan a' köszöntéseket a' szívnek minden részvétele nélkül 's gyakran könyvnél-

kül tanult formák szerént vitték véghez, vagy tsupa külső tisztelet' jeléül kénszerítve 's parancsolatból tették azt a' mivel a' szív önként tartozott volna áldozni; sokan haszonkeresést és képmutatást gyakorlottak a' szíves részvétel színe alatt. Ekkor az értelmesebbek egy szívvel, lélekkel igyekeztek, ezen vissza-élést eltörölni 's igyekeztek sok helyen szerencsésen elérte tzelját. De úgy látszik, hogy a' vissza-éléssel együtt az-is megakar szünni a' mi a' szokás' eredetkor jó volt. Mái napon nem kevesen vagynak, kik a' megvilágosodás' egy szükséges részének tartják az e' féle köszöntéseket egészen elmúlatni, 's azt kérdik: mi haszna van a' jót kívánásnak? Az ilyen megvilágosodás, fényt csak igen keveset, meleget pedig semmit-sem ád, 's azt lehet viszont méltán kérdeni: vallyon a' jó embernek mindent a' csupa külső haszon és nyereség szerént kell-e megítélni? 's vallyon nem nyereség-e az-is, ha a' szívek az egymás eránt való jó akaratra felhevülnek? Külömben-is, számtalan esetekben, még a' legjobb szándékunk mellett sem adhatunk embertársainknak egyebet a' jót kívánásnál. Miért nyomnánk-el a' természet' ellenére a' jó kívánásokat, mikor az bennünk önként származik, 's miért záránk magunkba, mikor a' szív unszol közlésére? Illyen szempontból kell az itt következő barátságos köszöntést-is tekinteni:

Egy hatvan-hat esztendő's Költőhöz.

Életed' koczkája kettős hatot mutat,
 'S most-is gyorsan járod az Irói útát;
 Bár a' vénség hóval fedezi fejedet,
 Fiatalkori kedv éleszi szívedet.
 A' Tudósok között valódi Főnix vagy,
 Eszed' régi dísze most-is eggyeránt nagy;
 Felhők nélkül ragyog egészséged' ege,
 Vigan múlat nálad a' tréfák' serege.
 Tsípős Szatirát zeng lantodon minden húr,
 'S bár minden újj nyilad, újj bohóságot szúr;
 Még-is, minthogy elméd' méltóságát érzed,
 'S a' bünt nem a' személyt 's azt-is szánva vérzed,
 Megharagudni rád, óh páratlan tsuda!
 Még soha egyg okos teremtés sem tuda.
 Ezerszer mondja bár más, hogy a' szépeket
 Tsak ifjak bájolják; én kilencz Szüzeket
 Esmerek, kik téged most-is úgy szeretnek,
 Mint még fija voltát a' szép kikeletnek;
 Mert Isteni tüzed olly erőben éltet,
 Melly benned győzelmes Alcidest szemléltet.
 Az a' mi vagy 's mit tész, bizonyos reményt ad,
 Hogy hetvenen túl sem némul-el víg hárfád.
 Óh soká vidits még szíveket általa
 'S Nesztoréként nyúljon életed' fonala! —

S. K. J.

15.

Bacó Értekezései külömbféle tárgyakról.

(Folytatás.)

Az Újjításokról.

A' most születettekben mindenkor van még valami formátlan ; 's hasonlóképen van a' dolog az új intézetekkel-is, az idő' szüleményeivel. De másfelől valamint azok, kik familiájokat először emelik-fel magasabb tisztségekre, rendszerént több tekintetben megkülömböztetik magokat jeles tulajdonok által maradékaik felett; úgy hasonlóképen valamely dolognak kezdete és mintegy mustrája (ha külömben szerentsésen ütki) többnyire jóval felyülhaladja az utóbbi időbéli utánazásokat. Mert az emberi természetben a' rossz vagy a' hiba a' természeti törvényeket követi mozgásában 's mennél tovább fut, annál több erőt nyer; a' jó ellenben, mint az erőszakos mozdulásoknál szokott lenni, legerősebb akkor mikor elindul.

Minden orvoslás egyszer'smind újjítás-is; 's a' ki az új orvos szereket elfogadni nem akarja, az új nyavalyákat várjon; mert az idő a' legnagyobb újjító. Ha már tsupán az idő-folyása-is mindent rosszszabbá tesz, 's az okosság és szorgalom pedig jobbítani nem igyekeznék, melly véghetetlen sok nyomoruságnak kellene következni?

Azt megkell vallani, hogy az, a' mit a' régi szokás béhozott 's megerősített, ha nem egé-

szen jó-is, mégis alkalmasint illik az időhöz, 's a' melly víz úgy szóllván egygy ágyban foly, annak részei egymással egyben függenek; de az új nem mindenütt 's nem mindenkor van a' régivel illendő egybefüggésben; 's a' mi nyereséget annak nagyobb használhatóságából reménylhetünk, azt másfelől elvesztjük azon zürzavar által, melly az újságból 's az egyben függésnek nem létéből származik.

Az újjítások olyanok mint a' jövevények, vagy idegenek kik inkább tsudálkozással mint hajlandósággal fogadtatnak. Ez mind jó volna, ha az idő egy helyben maradna; de az szüntelen forog a' maga kerületében; 's következésképen a' régi szokáshoz makatson való és értetlenül ragaszkodás szintén úgy zürzavart okoz, mint az ujjítás, 's ki a' régít szerfelett tiszteli, az a' maga századjának tsúfjává lesz.

Okosan tselekszik az, ki újjításaiban az időt veszi például, melly legtöbb újjításokat tesz, de tsendesen, apródonként, halkal és tsak nem észrevetetlenül. Mert azt úgy nézzük, mint bizonyos igazságot, hogy minden újság reménytelenül és váratlanul jó, 's hogy egyiknek ad a' másiktól elvesz valamit. A' ki az újjítás által nyer, az nyereségét az időnek és a' szerentsének köszöni; a' ki pedig vesz, az újjító ellen zúgolódik.

Az Ország bajainak orvoslásában csak a' legnagyobb szükség idején kell újj próbákhoz folyamodni, vagy csak akkor, mikor az újjításnak haszna világos; 's akkor-is gondosan kell vigyázni, hogy a' változtatásokat épen csak a' jobbitás' kívánása okozza, ne pedig a' változtatások' kívánása az újjításokat. Sőt minden újjítást, ha szinte talán el-nem kerülhetjük-is, gyanusnak tartunk.

A' Külföldi utazásokról.

A' külföldön utazás, az ifjúságban esmereteket nevel, az érettebb korban tapasztalásokat gyűjt. A' ki idegen Országokban utaz a' nélkül hogy annak a' Nemzetnek mellyet meglátogat nyelvét illendőképen értené, az nem annyira utaz mint oskolába jár. Igen jó, ha az utazó fiatal emberek mellé nevelő, vagy vigyázó adatik, csak-hogy ez azon Nemzet nyelvét értse és azon Országban már előbb volt legyen, hogy nevéndékét megtaníthassa mit kelljen nézni 's meggyeezni 's mire kelljen figyelmezeni.

Napi könyvet-is okvetetlenül kell tartani, mellybe a' nevezetesebb tárgyak béíratassanak.

Hogy külföldön utaztunk, azt inkább okos beszélgetéseinkel mint öltözetünknek 's szokásainknak külföldi szabásával bizonyítsuk-meg; 's még beszélgetésünkben-is inkább arra vigyázunk, hogy serényen és okosan tudjunk felelni, mintsem hogy minduntalan utazásunkról regéljünk. Azon kívül a' kimívelt embernek különösen azt-is meg kell magaviselete által mutatni, hogy nemzeti szokásait 's erköltseit nem tserélte-el idegenekért, hanem inkább amazokat ezekkel csak ékesítette és mintegy bokrétaival díszesítette.

S. K. J.

16.

Régiség a' XVII-dik Századból. a)

Bacchusnak véletlen rabsága ideiének leg-iobb
korában.

1.

Csudálatos nagy dologh, b)
Az szerencse mint forogh;
Soha meg-nem álhat.
Síma az eő tengelye,
Hamar fordul kereke;
Nyughatatlan állat.

2.

Megh kereül szép sziny alatt;
De titkon méregh hasad
Édes beszédében.
Eő ingyen sem ielenti,
Az mikoron eltöri
Az ágot kezedben.

3.

Bacchus szép példa ebben,
Kinek minap mindenben
Iár vala kedvére;
De lásd, mint tréfálá megh,
Erreül szóllok, halgasd megh
A' szerencse véghre.

4.

Amaz kedves ideőben,
Kit az sok vendéghségben
Bor itallal teőltének,
Szintén farsangh utólyán
Mikor hegedeő hangyán
Az Szeűzek-is szeőknek.

5.

Estve vacsora után
Tizen-két óra elmúluán
Szunnyadozván az bortul,
Erkezik ilyen híre,
Kin feöl posdula vére,
Hirtelen az Marstul:

6.

Nimcsen talán hireddel,
Hogy nagy roppant sereggel
Ellened fegyvert vont
Az hires Jejunium,
Bizván az diadalom
Hogy néki Laurust font.

7.

Im csak által ellemben
 Vagyon rendelt sereghben
 Ellened, így dul ful
 Mondván: vagy te nem regnálsz
 — — — — — c)
 Vagy pedig eő megh ful.

8.

Amaz híres keszeőczt,
 Kinek hallottad hírét,
 Tette Generallá;
 Az sok próbákon forgó
 Ellened igen morgó
 Borsót kalauzzá.

9.

Az peőkdeőzeő kására
 Bízta mint baráttyára
 Az seregh utóllýát.
 Az csík mák dirigállya
 Elhidgyed meghis állya
 Két feleől az szárnyát.

10.

Az középjn az Sánczban,
 Ugy mint halak az sárban
 Vannak mint feő rendek,
 Ezek mellett két feleől
 Áluán Austriga eleől,
 'S több idegen rendek.

11.

Halván ezt, megh iede,
 Csak hamar talpra kele,
 Mondván: ez nem tréfa,
 Nosza hamar Drabantok,
 Ió vitéz veleős koncok
 Eülytetek mind lóra!

12.

Azért az mint lehete,
 Csak hamar fel készeüle
 Eőis Vitézivel,
 Minden rend tartás nélkeül,
 Mivel hogy hirteleneül
 Kiszálla népével.

13.

Látván ezt az keszeőcze,
 Hogy Bacchus nincsen mesze,
 Az sereghnek szólla:
 Ihol van az ellenség
 Teőlle félny nem szeükség,
 Miénk lesz az pálma.

14.

Senki megh ne iedgyen,
 Hanem vyunk mind szemben,
 Ereőssenis állýunk.
 Kezeünkben ugyan peöngyön,
 Kin ellenség h retteghyen,
 Leöveöldeözvén vyunk.

15.

Azomban nagy kiáltás,
 Sok Trombita harsogás,
 Kit Kokasok fuynak,
 Az ház heyakat eülvén,
 Az seregh feől zeöndeülvén,
 Edgymás ellen futnak.

16.

Vinak mind a' két feleől,
 Az keszeőcze iar eleől,
 Biztattya seregét,
 De még h az harcz kétséges,
 Hull mind két feleől sebes,
 Várván az harcz végét. d)

17.

Talál kiki társára,
Nem hágy peökny kardgyára
Akar ki js könnyen,
Oltalmazván életét,
Ugy forgattya fegyverét,
Elveszny ne keöllyeön.

18.

Keözeötteök az Hadnagyok,
Mint hogy vagyoni gondgyok,
Ereössen forgodnak,
Elseöben is fordulván
Seb esék az homlokán
Vitéz Tehén husnak.

19.

Nyargall edgy keövér Oryán
Bacchus ellött forgatván
Vitéz káposztás hus,
Leöveöldeöz pisztolyával
Edgy temérdek kolbászszal
Az ereös disznó hus.

20.

Ió futó nyul czimer
Bízáván, valamit nyer
Forgodik az nyárson,
Ugyan vér taytékot tur,
Álly félre, mert mayd meg szur
Eleötte az harczon.

21.

De az másik részreülis
Mint edgy megh busult Tygris
Puffadoz az kása,
Amaz kemény tyuk hussal
Edgy kalán lágy tésztáual
Viva az gombóczra.

22.

Vékony pánczél ingében
Túró van az keblében
Forgódik az Táska,
Az káposztás sereghben
Szép száfrányos köntösben
Hánkodik az ikra.

23.

Amaz cziffra 'sák vászony
Forgolódik Tyúk hátou
Leöveöldeöz borsóval,
A' lencsének megh esék,
Mert az feye be teörék
De megh leövrék vyal. e)

24.

Az Csikmák köteleket,
De csak szép kicsinyeket
Olay alá készétt;
De az kása meghfázott,
Mint hogy szegény megházott,
Kemencze alá fut.

25.

De mind az feö rendekis
Az idegen népek-is
Ereössen forgódván,
Csuka hagymával borsal
'S eczettel és tormáual
Hány ellent lud hussal.

26.

Az Pontty-is igen nyargall
Az seütüni való jászszal
Edgy öregh rostélyon,
Olly igen ellenkezik
Hogy ugyan által ázik
Leve az pánczéron.

27.

Forgódik az Austriga,
 Vaygon ereős paizsa,
 Nem fél akár kiteől,
 Mellette habarnicza, f)
 Fémlik ennek az háta
 Fa olay kenyőteül.

28.

De im az fordulásban
 Esik vala a' vayban
 Ama öntött sigér,
 Ki miatt baráttjának
 Csák megh mentsék, harcsának
 Teőreött levét igér.

29.

Ketsege megh iede,
 Alégh látszik az szeme
 Pástétomban buyék,
 Az Csik hogy ereőssebben
 Állana az sereghben,
 Káposzta levét ivék.

30.

Zeöld petresilyom alá
 Hogy onnét irányozná.
 Pisztráng az szalonnát,
 Elbuyék tal eczetben,
 Áll titkon itt az lesben,
 Keresteti magát.

31.

De ellene az Hurka
 Kinek likas az farka,
 Darával leöveöldeöz,
 Noha eő rosszul iára,
 Mert elfogya daráya,
 Már senkit nem eöldeöz.

32.

Kergeték ott ereössen,
 De elszalad eüressen
 Méghis haza felé.
 Tudom, hogy eő is nem ieön
 Ezen az souány ideön
 Edgy darabig eleő.

33.

De mihelyt az el-futa,
 Mindgyarást megh indula
 Bacchus is az lesben,
 Szalad az mint szaladniat,
 Futis valamint futhat,
 Hogy ne essék kézben.

34.

Nosza már most ki meri,
 Bezzegh vaygon keleti
 Az ió futó lónak.
 Igen siet utánna,
 Add meg magad, kiálttya
 Csuka az Lud-husnak.

35.

Nyargall igen az borsó
 Lévén olayos korsó
 Kezében edgy tálon,
 Az fekete lév után
 De eő is barna lován
 Által usza gáton.

36.

De im megh bizá magát,
 Meghfordítá kappannyát,
 Az ki nyargall vala.
 Kedves metélt étek,
 A' kiben csak az vétek,
 Hogy hussal feött vala.

37.

Ereössen ellenkezők,
De megint megh tollaték,
Megyen az mint mehet.
Futnak már minden feleől,
Boldogh ki mehet eleől,
Eöreül az ki nyerhet.

38.

Utánna hát vitézek,
Leszen jó nyereséghtek,
Fut az Bacchus népe.
Már eő czifra tareyát
Kinn bizza vala magát
Tik hus eleytette.

39.

Megh ied az Disznó feő,
Nézd mely igen feőnn peők eő,
Szoross néki az út.
Eltévedett uttyában
És elméne, edgy házban
Iedtében szorult.

40.

Nem veszi azt tréfára,
De elfordult uttyára
Maga-is a' fáczán,
Ki eleőbb edgy vas nyárson
Nagy kevélyen tollassan
Nyargalla az konyhán.

41.

Fut utánna sietve
Tollait eleytette
Fogolyis az nyárson;
De szegény nagy szégyent vall,
Mert káposzta teyben hal
Eleven az hidon.

42.

Az megh hizlalt ludak-is
Szép gyeöngye tyukfiakis
Szaladnak ereössen;
De mesze nem mehetnek,
Mert forró vízben estek
Szegények véletlen.

43.

Némely pedigh ezekbenül
Fazékban buyt, és ott eül
Hagymát borsot rághuan,
Némelly só keözeött azik,
Fél talám, hogy megh fáz.k
Tüz mellett az konyhán.

44.

Ezek mind feő feő rendek,
Hát a' szegény legények
Vallyon mit csinálnak?
Elhittem, hogy ezekis
Mert megh esett nekik-is
Ereössen szaladnak.

45.

Minnyáyan elfutának,
De bizuan-is lovoknak,
Bacchus méghis megh tér,
Gondoluán, ha elein
Vesztett, talám az végén
Szegény valamit nyér.

46.

Forgoduán pallosáual
Edgy keövér disznó labbal
Kösztök ugyan orditt.
Más kezében pisztolya
És az boros korsóya
Sokakat megh sérit.

47.

De minnyájan az edgyen
 Vannak, forgattyák szörnyen,
 Szegény rosszul iára;
 Mert elnyerték fegyverét,
 'S kin nyargalla, kecskékét
 El leövék alatta.

48.

Nincsen már, min szaladgyon,
 El-is esett az fagyon,
 El-nyerték korsóyát.
 És eötet ott megh nyomák,
 Sokan szegényt megh bírák,
 Keötözik az karyát.

49.

Bacchns rabbá így esék,
 Kivel megh elégedék
 Jejunium népe.
 Hogy jó rabot fogának,
 Azon mind vigadának
 Leön az harcznak véghe.

50.

Elfoglalá hatalmát,
 Teömlöczben veté magát
 Jeyunium Bacchust,
 Elvonták az konyhárul
 Le-eüték az orrárul
 Tudom az keövér hust.

51.

Mert edgy seöpreös hordóban
 Ugyan azon órában
 Rekeszték nyavalyást,
 Kinek megh itta borát,
 Vendéglévén baráttját
 Minap az voluptást.

52.

Vagyon ereös foghsághban
 Nem nyuytnak az marhában
 Még csak tehén hustis
 Ió izeün megh ennéje g)
 Szegény, ha elérhetné
 Az hitván teüdeötis.

53.

Illyen nehéz inséghre,
 Kit maga sem reméllé
 Hozza eötet véghre :
 Az két szineü szerencse,
 Kinek édes beszédgye
 Sokat viszen vízre.

54.

Ez veszedelem vala
 Éyfélkor, hogy szöllana
 Kokas az gerendán,
 Gyászollyák szegény Bacchust
 Másnap reggel, mint karok
 Piarczon sétáluán.

55.

De mikor láttják vallyon
 Rabságh után szabadon
 Már a' szegény Bacchust,
 Szabadits meg Ur Isten,
 És adgyad, hogy kedvessen
 Ehessünk hamar hust. h)

Közli SZEDER FÁBIÁN,
 az Esztergomi Kir. Gymnásium'
 Igazgatója.

Jegyzések.

- a) *Hogy ezen Versezet a' XVII-dik Századból való, Orthographiája mutatja, és az, hogy a' 204-lapból álló kéz-íratban, mellyből ezt lemásoltam, a' hol az Esztendő kitétetik, sehol-sem olvasni 1693-diknál későbbit.*
- b) *A' kéziratban nincsenek a' Versek egymástól elválasztva, hogy sok helyet ne foglaljanak. A' Stróphák azonban újra kezdődnek.*
- c) *Itten az Irónak vigyázatlansága miatt egy vers kimaradt.*
- d) *Ezen utolsó vers helyett ez volt elsőben írva: igen sok yaygatván, a' helyes szóvégződés miatt tett javításnak vonásai a' Kézíratétól különböznek.*
- e) *Szinte ezen két utolsó vers helyébe-is ezt tette valamely későbbi író: Mert az fejt meg kenék a' jó írósvajjal.*
- f) *A' Habarnicza, egyébként vízikigyó, talán itt angolnát jelent.*
- g) *Ennéye, vagy ennéje, valamint, fognája, tehetnéje 's a' t. nem ritkaság az enné, fogná, tehetné 's a' t. helyett a' régiéknél.*
- h) *Azon régi Kéziratban, mellyben ezen Poéma találtatik, (és a' melly T. T. Heliser Jó'sef Úrnak Esztergom Vármegye és Szabad Kir. Városa topographiai, statistikai és geographiai tekintetben vett, nem sokára nyomtatásban megjelenendő leírása, Szerzőjének Birtoka,) a' több latán versen és egyéb jegyzeten kívül illy czimű Magyar Versek-is vannak: Elfordult Világh sorsa. — Belleváry Dávidnak maga Viczmándy Mihály lakodalmában esett sorsának úyobban iob formában írt Ritmusok. 1675. — Novum Carmen, Udvari Viola. — A' Bor és Víz között nagyobb méltóságért való vetekedés. — Kökényesdi házában Szathmárott Compánok által dedicált Uy Esztendő. Stephanus Gymóti Anno Domini 1668, Die 25-a Xbris. — Egy néminémeű Helvetica Vallásban lévő Keöreöszteny leölki Pásztornak panasza és jeövendeölései az Ecclesiának. 's a' t.*

Charáda.

Makkot szereti az első,
 Foga éles alsó felső.
 Zeng a' másik szerelemben,
 Mostan búban, most örömben.
 Az utolsó útzónak
 Szolgál másnak és Szántónak.
 Tud egészszen melegíteni.

Kan-dal-ló.

Visszafutók, (*Palindromi.*)

1.

Egy Múltság hátúlról,
 Legfőbb szükségéről szóll.

Bal-láb.

2.

Egy nagy város, mondom íntve,
 Partokat hol Duna ront;
 Vissza most reá tekintve,
 Lebeg mint-egy nedves pont.

Pest-tsep.

3.

Állítsd lábára fejére,
 Régi Nemzet most-is áll!
 Része szabadságra ére,
 Az igától már el-vál.
 Fénylett szépen tudományban,
 Fénylik most-is hagyományban.

Görög.

G—s M.

17.

A' közép-évi Görögök.

Minden Népeknek 's Nemzeteknek volt olyan idő pontjok, a' mellyben homály fedte esmeretlen vóltokból kiverekedni kezdettek; a' tökéletesedés' útján fáradhatatlan szorgalommal, nyomról nyomra menvén, a' ditsósság' főpontjára eljutottak, és azon munkásság, álhatatoság 's vitézi bátorság által hatalmoknak, nagyságoknak 's jólléteknek alapját megvetvén, darab ideig virágoztak és díszlettek, 's végre az erköltstelenség, bújálkodás, tunyaság és puhaság által bóldogságokat elásván, 's magos póltzokról lassan lassan alászálván, vagy egészen elenyésztek, mint a' hajdani Babilóniai, Assyriai, Mediai, Macedoniai, Római 's a' t. ropant Birodalmak, vagy Nemzetiségeket elvesztvén, a' legsanyarúbb rábszolgaság alatt nyögnek, mint a' ditsósság' legmagasabb tetőjére jutott régi Görögök' ivadékjai, kik bár több ízben erőlködtek is azon erőszak' földig tipró igája alól kiverekedni, melly polgári alkotmányokat öszverogyasztotta; mindazáltal kéntelenek az alatt, még most is meghajolni, 's még ma is Hazájok' nemzeti szabadságok' 's függetlenségek' védelméért hartzolni.

A' közép-évi Görögökről akarván szóllani; nem czélom, de a' tőlem felvett tárgy ter-

mészete sem engedi azt meg, hogy egész a' Perikles' ditső idejéig felmenjek, *) hanem a' közép századokon kezdvén a' dolgot a' vonásokat a' Históriából és a' hitelre méltó Utazók' írásaikból kölesönözöm.

Minekutánna Görög-ország, ez a' tudományok' 's hasznos és szép mesterségek' Hazája, 's a' legfelségesebb elmék' böltsője, megszünt maga lábán álló Ország lenni, lakosai is a' rab-szolgaság' járma alatt annyira elbutultak, 's

*) A' régi Görög-ország állott I-ör a' tulajdonképpen úgy nevezett Görög-országból, melly ismét három fő részekből állott, úgymint: a) Pelloponésusból, (melly ma Moreának hívattatik) mellynek nyölez részei voltak, ú. m. Achaja, Sicion, Corinthus, Argos, Élis, Arcadia, Messenia és Spárta. b) Hellásból (ma Livadia) mellyben hét Tartományok voltak, ú. m. Attica, mellynek Fő-városa volt Athéne, Boeotia, Phocis, Locris, Doris, Aeolia és Acarnania. c) Thessaliából, mellynek ma Janiah a' neve.

2-or. A' Görög szigetekből, mellyek voltak: Euboea, Cyprus, Rhodus, Créta, Thasus, Samothrace, Lemnus, Lesbus, Chios, Samos, a' Cycladések, Sporadések Aegina, Salamis, Ithaca, Corcyra, Pharus és fekete Corcyra.

3-or. Kis Á'siai Görög-országból, melly Jóniát, Aeoliát és Dóriát foglalta magában.

4-er. Nagy Görög-országból (Olasz-országba) mellynek nevezetesebb Városai ezek voltak: Cume, Rhegium, Sybaris, Croton, Locri Epizephirii, Hula vagy Elia, Thurium Zande, vagy Messana, Syracusa, Catana Camarina, Agrigentum 's a' t.

5-ör. Európának, Á'siának és Á'fricának a' fekete és közép-tengerre fekvő partjain letelepített gyarmatokból, mellyek közzül nevezetesek voltak: Olinthus, Amphipolis, Potiderea, Bizantium, Tomi, Tysas, Odessus, Olbia, Chersonesus, Theodosia, Panticapaeum, Tanais, Phanagoria, Sebastopolis, Phasis, Trapezus, Sinope, Heraclea, Chalcedon Lampacus, Abydus, Telmissus, Patara, Selga, Tarsus, Mopsvestia, Nancratis, Cyrene, Apollonia Epidamnus vagy Dirrachium, Massilia vagy Marseilla, Rhoda Emporium és Sagunthus. És

6-or. A' Nagy Sándor győzedelmei által az Egyiptomba Kis-Á'siába, Syriába, Babyloniába, Bactriába és Indiába elterjedett Görögökből. — Itt a' tulajdonképpen úgy mondatott Görög-országról van szó, és a' szigetekről.

annyira elkorcsosodtak, hogy dicső Eleiknek hajdani nagyságok emlékezeténél egyéb alig maradt fenn nálok, 's olly sok századok' lefolyta alatt, most kezd Oskolák' és Nevelő-In-tézetek' felállítása, kereskedése 's függetlensége visszanyerhetéséért való viaskodása által, 's tudatlanságból 's butaságból kiverekedni, 's halhatatlan emlékezetet nyert Őseik virtusainak némelly szikráit magából néminémüképen kitündököltetni. — Valamint más meghódoltatott Népeknek, úgy a' Görögöknek sem szűlt Hazájok, azolta, hogy a' Törökök' hatalmok alá esték, Nemzeti történet-írókat. *) A' Historicusok, ha említik is őket, csak történetből említik, a' másokkal való öszveköttetés' tekintetéből. Ha tehát rólok valamit akarunk tudni, a' Törökök, Venétziaiak és más Európai népek' kronikáikból kell azt merítenünk.

*) Míg Görög-ország a' maga ditsósságében díszlett, addig történeteit előadó Írókban, nem látott fogyatkozást, kik között legnevezetesebbek: Herodotus, Thucydides, Xenophon, Polybius, a' Halicarnassusból való Dionysius, Diodorus Siculus, Flavius Josephus, Plutarchus, Flavius Atrianus, Appianus, Aelianus, Dio Cassius, Herodianus, Zozimus és mások, és az úgy nevezett Bizantiumi Írók, kik is név szerént ezek voltak: Procopius, Agathias, Theophilactus, Simocatta; Georgius Syncellus, Theophanes Isaaci, Nicephorus Constantinopolitanus, Constantinus Porphyrogenneta, Johannes Scylitzes, Georgius Cedrenus, Nicephorus Briennius, Anna Comnena, Simeon Metaphrastes, Michaél Glycas, Johannes Cinnamus, Constantinus Manasses, Nicetas Acominatus, Choniates Georgius Acropolita, Georgius Pachimeres, Theodorus Metochita, Nicephorus Gregoras, Johannes Cantanenus, Georgius Gemistus Pletho, Georgius Codinus, Johannes Ducas, Nicolaus Chalcocondiles 's a' t. Az újjabbak közzül legnevezetesebb Anacharsisnak régi Görög-országban tett útazása, mellynek dicséretes Írója az ifjú Bartelemey Úr volt, mellyt fordításba a' mi J. literaturánk is bír.

A' Görög Nemzet' rabszolgasága, nem a Törökök által lett Constantzinápoly megvételeivel kezdődik. Több annak hatszáz esztendejénél, mióta ez a Tartomány a Nemzetek törvényén kívül van. A' keresztes Hadak előtt, egy hatalmas Ország' Tartománya lévén, részt vett Görög-ország annak minden történeteiben. Szerencsétlen volt, ha gyáva Fejedelem' kezében volt a' kormány; ellenbe boldog volt, ha bölts Fejedelem ült a' Thronuson, 's annak szelíd igazgatásának minden jótéteményeibe részesült. Mint minden más Tartományokban, úgy itt is egymást váltották-fel a' jó és mostoha idők. Az Europaiaktól tsak gyengén óltalmaztatván, ki volt téve az Északi Nemzetek', úgy mint a' Scythák', Gothusok' 's Herulusok' bétéseiknek. De ez az ömledező ár, más erányzatot vett, és az ez által elpusztított Tartományok ismét helyre állottak, midőn azokat az Europai Nemzetek megtámadták, és azon érzékeny fájdalmat, mellyet ezen szerencsétlen Tartományok hat századok' lefolyása alatt érezni kénytelenítették, a' Görögöknek az Europaiak okoztak, mert nem a' Musulmánok, hanem a' keresztes hadat viselők voltak Országjoknak valóságos ledöntői.

Vessünk bár egy pillantatot azon igyekezetre, mellynek az előre tett ígéret szerént, meg kellett volna szabadítani Görög-országot. Ez a' keresztes hadak által elpusztított, elnyomattatik, 's húsz külömbféle Fejedelemségekre szaggattatik. A' Görögöket éri az a' csapás, melly a' Saracenusok ellen volt erányozva. Dominico Michaëli, a' Venétziai Doge, a' második keresztes had alkalmával elpusztítja Rhodust, Scio, Samus, Mitiléne, Paros, An-

dros és Lesbus szigeteit és minden Cyclades szigeteket; elragadozza a' gyermekeket, 's eladja mint rabszolgákat; hasonló pusztulás éri Peloponnésus' minden tenger-partjait, és azon hajós-sereg' Vezére, a' ki Görög-ország' megszabadítására küldődött, méltán megérdemelte, ezt a' rá kitett Sír-írást: *Terror Graecorum hic jacet.*

A' következett keresztes hadak, nem tsak megújítják, sőt még vérengzőbb néző-szint terjesztnek elő. Ámbár a' Császári jus védjeinek adták légyen is ki magokat, mindazáltal semmi sem volt nehezebb, mint a' Constantzínápolyi Thronuson ülő 's más egymást gonosz tetteik által, attól megfosztott Familiák tagjainak, ahoz való jussokat megmutatni. Angelus Isaáknak egy a' fogságból elillantott fija, színes okot szolgáltat a' Latiumbélieknek a' Főváros előtt megjelenésre. *Itt van, úgy mond a' ti magunkkal ide hozott törvényes Fejedelmeték, mi nem azért jöttünk, hogy néktek kárt tegyünk, hanem hogy segedelmetekre legyünk.* III-ik Alexis Császár hatalmasan ellent áll a' Kereszteseknek, de végre kénytelen a' lángba borúlt Constantzínápolyból kiszaladni. Az Atyja neve alatt Császárrá lett Angelus Isaák nem késett a' keresztesek eránt való háládatosságát kimutatni: *Ha én, úgymond, ismét a' Thronusra ülök. azt én az Isteni kegyelemnek, és a' ti vitézségteknek fogom köszönni.* De a' keresztesek' kívánságai, olly szerfelett valók voltak, hogy Isaák azokat ki nem elégíthetvén, kénytelen volt nékiek ezt mondani: hogy az ő thronuson való megtartathatásának, és erántok tartozó kötelessége tellyesíthetésének egyedül való eszköze abban álljon, ha néki hadisereget adnak és időt engednek. Isaáknak

azomba az ő illy maga megalatsonyítása semmit sem használt, mert a keresztesek azon háladatlanságért, hogy elfelejtette azt, hogy koronáját nekik köszönheti, néki hadat izennek. A gyalázzattal illetett királyi korona bajnoki homlokot kíván, melly annak fénnét visszaadhassa; azomban olly nyomorútt vetélkedő társak állván most elő, a kik annak csekélységet érő darabjai felett czivakodtak, a kedvező szempillantást Venetzia elszalasztani nem akarta, és azt az ő politicája tudta használni. A keresztesek, mihelyt Urai lettek Constantzinápolynak, részszerént telhetetlenségből, részszerént vad Nemzethez illő durvaságból, a Várost prédára bocsátották, kiket későbbben a Törökök is követtek, de feljúl nem haladhattak. A Birodalom a Velentzei Köztársaság és a Latiumbéliiek között felosztódott. *) A Flandriai Gróf Bálduin csak az alatt a feltétel alatt nyeri-el a koronát, **) hogy a legszébb Tartományok' feldarabolását megengedi. A Frankus Császárok' birodalma, mint az előt-

*) Candia szigete a Montferati Marquisé lett, mellyet azután a Venéziaiaknak adott-el; Salonichinek is ugyan ő tétetett Királyává. A Bloisi Gróf Nicaei Herczeggé lett. Ville Harduini Gottfriednek az Achajai Herczegség jutott. Az Oláh Bárók, a kik rosz Geographusok voltak az osztózas közben kotzkát vetettek olyan Varosokra, a melyekről semmit sem tudtak. A Venéziaiaknak esett rész sokkal szembe tűnőbb volt. A Doge' Titulusához ragasztotta a Római Birodalom három nyolczad részének Ura titulusát is. Húsz Venéziai Familiák hatalmokban ejtették a Köztársaságtól adatott jutalom gyanánt az Archipelagus szigeteinek nagyobb részét. Annak esett akkor hatalmába mind az, a ki mit legelőször elfoglalt. 1205-ben Athene feledékenységbe ment, és ez Követeket küldött, hogy egy vagy több Urakat kérjen ki magának.

**) Hat Oláh és hat Venéziai Bárók nevezik ki az Augustusok és Constantinusok követőit.

tök uralkodóké is, nem egyéb volt szakadatlan Anarohiánál. Azok az öt idegenek, a' kik a' Napkeleti Birodalom' Thronusán ültek 60 esztendeig uralkodtak. Ezen Császárok közzül az utolsó II-ik Balduin, szaladása közben elveszti mind koronáját, mind kardját. Görögország ezen időtől fogva megszünt lenni. A' Latiumbéliek voltak annak ledöntői, ezek nyitottak a' Musulmanoknak ösvényt, 's ezek készítettek azoknak útát annak meghódoltatására. Ha a' Paleologusok az uralkodásra alkalmatossabb férjfiak lettek volna is, még is meghaladta volna erejeket, hogy egy feldarabolt Státust újra felállítsanak és megerősítsenek. Az itt egymás után következett Fejedelmek alatt minden zavar és rendetlenség volt. Az egész Birodalom már csupán csak magából Constantzinápolyból állott, midőn 1453-ban II-ik Mahomet a' fél-holdat a' Város' füstölgő falaira kiszégezte. A' Latiumbélieknek béütésektől fogva, Görögország, se Státust nem formált, se valamely Státushoz köttetett rész nem volt, hanem csak különböző Uralkodók alá vettetett Fejedelemségek' zavarékja. *) Minden Város, minden Erősség a' Venetziائيaktól és Törököktől tízszer foglaltatott-el, tízszer vesztetett-el, és ugyan annyiszor nyerődött vissza. A' Görög Nemzet' szerencsétlenségére mind a' két hatalmasság, a' Keresztyén Venetziائيak szintúgy mint a' Mahomedanus Törökök ugyan azon egy politicát követték. A' Görögök sem az egygyik sem a' má-

*) A' Gui de la Roche, a' Brienne 's több más Francia Familiák, Peloponesusba több apró Fejedelemségeket állítottak-fel. Görög-országnak voltak Athenei, Corinthusi, Patrasi, Argosi 's a' t. Herczegjei 's Grófjai.

sik résztől nem pártfogoltattak úgy mint alattvalók. — Mindeniktől megvettette lévén, úgy bántak velek mint ellenséggel, mint gyarmattal, mint meghódoltatott néppel; úgy hogy mindenik igazgatás alatt a' rabszolgaság és nyomattatás' szakadatlan járma alatt éltek. A' mi más Tartományokra nézve csak mulólag való, az, Görög-országra nézve rémitő egyformaság volt. A' História még eddig egy illy sokáig tartó nyomorúság' második példáját mutatni nem tudott.

Venétzia, melly a' magának Európában új Birodalmat felállítani tudott ellenség' hatalmát 's ügyességét becsülni eggyeránt tudta, 1454-től fogva, II-ik Mahomettel alkudozásokba ereszkedett. Azomban ez a' Szúltán folytatja a' maga hódoltatásait, Áthenébe Basát ültet-bé, és Peloponnesus' felét elfoglalja; mellyre való nézve 1463-ban a' Köztársaság kéntelennek látja magát lenni, hogy előrehaladó lépéseinek akadályt vessen. Esztei Berthold, a' Köztársaság' Fővezére kiszáll Modonba, és Árgost 's Nápoli di Malvasiát ismét visszafoglalja. A' Görögök, kik az ő akkori Uraik ellen harczolóokban szabadítóikat nézték, a' Venétziaiak' fegyvereit segítették. Leontárit és Corinthust kivéven, az egész Peloponnesus megszabadított. Ezen utolsó Város' ostroma alkalmával Berthold megölettetik; hadi-serege elveszti bátorságát, és az őrző-seregek, a' tőlök elfoglalva tartott erősségeket elhagyják. A' Livádiai Basa minden ellentállás nélkül előre nyomúl, a' nem védett Tartományt visszafoglalja, 's mindenféle kicsapongásokra vetemedvén, akadály nélkül áll véres boszszút a' Görögökön. A' Latiumbéliek is, kik a' tőlök sokáig nem oltalmaztathatott föl-

dön szorúlt állapotban voltak, a' leggyalázatosabb ragadozásokat követték-el. A' Fővezér Orsato Giustiniani nem úgy folytatta a' háborút mint katoná, hanem mint tengeri-rabló, a' ki-nek példáját a' többi katoná-tisztek is követik. Egy más Venétziai Vezér, a' ki Misitrát ostrom alá fogta, minthogy a' Várat meg nem vehette, a' Városon áll boszszút és azt porrá égeti. Szerencsésebb lépéseket tévén egy harmadik Vezér, Áthénét elfoglalja és azt prédára bocsátja. Átaljába véve, a' Venétziaiak és Törökök közt folytatott háborúkban, mind a' két rész Görögországért harczolt, úgy nézvéen azt, mint valamely prédát, nem pedig mint olyan Tartományt, a' mellyet olyan állapotba akartak volna helyheztenni, mint a' mellyben más birtokaik voltak. Venétzia, melly alattvalói közt a' száraz föld lakosainak a' második Classisba adott helyet, a' Görögöknek csak a' harmadikba akart helyet engedni. Még akkor is, midőn Venétzia mellett fogtak fegyvert, az ő katonái a' Köztársaság' katonáival nem elegyítették özsze, hanem a' hadi-seregnél a' legutólsó rangban voltak. Ha még akkor is megvetéssel viseltettek erántok, midőn segedelmekre szükségek volt, mimódon bántak volna vélek illendően 's igazságosan, mihelyt segedelmek felesleg való lett? Sőt inkább annyira kínoztattak, hogy utóljára nem tudták, a' had' iszonyatosságai nyomták e nehezebben vállaikat, vagy a' békesség' gyalázatos nyomásai? A' Törökök' járma légyen e nehezebb vagy a' Venétziaké?

Venétzia a' háború alatt is úgy bánt a' Görögökkel mint Ottomanniai alattvalókkal. Így 1469-ben Enosra, egy minden Török őrizet nélkül lévő 's csupa Görögöktől lakott Városra

ütvén a' Venétziai hajós-sereg, a' kereskedés' ide halomra gyűjtött minden kincsei az Olaszok' zsákmányi lettek; a' Görög Templomok megfertéztettek, és végre minekutánna a' kegyetlenség minden népre barbarusi hideg vérséggel elkövetődött volna, a' Város porrá égetődött, és az elcsábított Róma, ezen alávaló győzedelemért hálákat buzog az Égnek. Negropont az Archipelagusi Velentzei gyármatok' Fővárosa 1470-ik Eszt. a' II-ik Mahomet' hatalma alá esik; de Velentze akkor még elég hatalmas lévén, nyakasan folytatja a' háborút. A' Görög Nemzet kéntelen lévén megszűnés nélkül viaskodni, egy hadakozó Nép válék belőle. Kiváltképpen könnyű lovassága által különböztette meg magát, mellyet Mocenigó Péter ügyesen tudott használni. Ez a' lovasság a' Stratioták' neve alatt volt esmeretes. Azomban a' mi a' rendetlen háborúban gyakran meg szokott történni, ezek a' Stratioták a' magok tulajdon Attyokfiait a' Görögöket kirablották, mintha ellenségeik lettek volna. Mocenigo elpusztítja Mitilene és Délos szigeteit, a' Pergamoi és minden más Törököktől elfoglalt tengerpartokat. Pallérozott Nép rontja-le a' régi pallérozódás' utolsó maradványait, midőn azt barbarus Nép védi és óltalmazza!! Ennek a' húzomos ideig tartott véres háborúnak az 1479-ik eszt. békeségkötés vetett véget, mellynél fogva a' kölcsönös hódoltatások vissza adattattak. Melly gyászos történet vala ez azon szerencsétlen népre nézve, melly mind a' két rész' kegyetlenségét tapasztalta! — Húsz eszt. tartott a' békeség; 1499-ik eszt. ismét kiüt a' háború, melly a' Görögökre nézve nem vala egyéb, az égetésnek és pusztításnak megújítá-

sánál. Modont a' Törökök ostrom alá fogják, és utóljára rajta erőt vévén, a' Városban egy házat sem hagynak meg, egy lakosnak sem kegyelmeznek meg, hanem mind kardra hányják. Talán egy Város sincs Görög-országban, a' melly több izbe elpusztítottván, több izbe ne emelkedett volna fel hamvaiból. — A' Velencei Vezér Benedetto Pesaro megveszi Aeginát 's kirabolja Mitilénét és Tenedost. Zanchio (Navarin) a' Nestor régi Pylotza a' Törököktől és Venéziaiaktól ismét meg ismét elfoglaltatik. Itt, mint több más Városokban mint ellenséggel úgy bántak a' lakosokkal, mind a' Keresztyén mind a' Török diadalmasok. Végre az egymást érő szerencsétlenségnek az 1503-ik eszt. kötött békeség vetett véget. A' Velentzések Santa Maurát visszaadják a' Fényes Portának, és annak a' Köztársaság, a' maga Lepantóra Modonra és Coronra ezen Törököktől elfoglalt Városokra való jussait általadja.

Ezen idő pontig, Rhodus szigete, melly a' XIV-dik század' kezdetétől fogva a' Jéru'salemi Sz. János Rendje' Vitézzeinek birtokában volt, a' Keresztyénség' legnevezetesebb véd-bástyájának tartódott. Szelim fenyegette a' szigetet, de annak meghódoltatásának dicsőossége az ő követőjére Solimánra maradt. Esmeretek az ezen emlékezetre méltó ostrom' környűl-állásai, az ostromlók törekedései 's veszteségei szintűgy mint az ostromlottaknak csudával határos vitézségek és megrendíthetetlen álhatalosságok. Hogy az erejekben lévő 's erejeket vesztett Institutiók közt lévő külömbsegről ítéletet lehessen tenni, hasonlítsuk össze a' Ródu's 1522-ik eszt. lett foglalását, és Máltának 1798-ban történt megvételét.

A' Fényes Porta és Venétzia közt az 1503-dik eszt. kötött békeség után lefolyt 35 eszt. ugyan annyi fájdalom esztendei voltak, és éppen annyi keservet okoztak, mint a' háború' kegyetlenkedései. — 1537-ik eszt. ismét kiütött a' háború, a' melly csak három esztendeig tartott, de mint az előbeniek, ez is tellyes volt pusztítással. Több Velentzére nézve szerencsétlen hadakozások után, a' Köztársaság 1540-dik eszt. Nápoli di Romániának és Malvásiának általengedése által vásárlotta-meg a' békeséget; ugyan ekkor Török kézbe kerültek Scio, Pathmus és Cesina szigetei is, mellyek a' Köztársasághoz tartoztak, valamint Nios, Stampalia és Paros szigetei is, mellyek néhány Velentzei Familiák' külön birtoki voltak.

Ezen háború'ban a' hitszegés mind a' két részről egyforma volt. A' Capitulatziók sehol se tartattak meg, és az őrző-seregek bizodal-miknak áldozati lettek. A' hitszegésben a' Keresztyének a' Törököknél nem voltak utóbb. Az Európai Fejedelmek, sőt maga a' Pápa is több ízben ingerelte a' Törököket Venétzia ellen. Ez 1480-ik eszt. Nápolyal hadba keveredvén, maga hívta a' Törököket Olasz-országba. Ezek megveszik Otrántót, de minthogy a' Persiai háború' miatt a' had folytatásával kénytelenek voltak felhagyni, Otrántóba. őrző-sereget hagytak, a' melly azon feltétel alatt, hogy egész katonai tisztelettel mehessen-el onnét, feladja magát. Abban a' pillantatban, mellyben a' Törökök hajókra akartak ülni, rájuk rohantak, nagyobb részek felkonczoltatott, a' halált kikerülttek pedig vasha verettettek. —

Az 1537-ik eszt. háború'ban a' Venétziaiak Dalmátziába Szalonit ostrom alá fogván, a' Tö-

rök őrző-sereggel olly egygyességre léptek, hogy az onnan szabadon kiköltözködhessék. De ezen alku ellenére, az őrző-sereg kardra hányattatott. Lehet e csudálni, ha a Törökök is éppen olly kevéssé tettek eleget köteleztéseiknek?

Cyprus szigete, melly egymás után következett Uraitól, ú. m. Comnénustól, Richárdtól az Angoly Királytól, és a Templáriusoktól elpusztítatott; a Lusignani Fejedelmek alatt kipihenhetete volna magát, ha 350 a szent földön elszegényedett, szentelt Vitézeknek a szigeten olly sok földbéli jutalom nem osztódott volna. Végre a sziget a Venétziaiaknak kezekbe került, kik azt, mint minden más birtokaikat vas-járom alá vetették. II-ik Szelim panaszt tesz, hogy Cyprus az ő alattvalói kereskedéseket nyughatatlankodtató tengeri tolvajok Asyluma legyen, s ennél fogva Nicosiát ostrom alá véteti. — Az erősség feladja magát. A lakosok életék felől bizonyosokká tett egygyezés megtapodásával, több konczioltatik-fel húszezer embernél a legkegyetlenebbül. A Lepantói híres ütközet Cyprust nem mentette meg; az 1573-ik eszt. békességben a sziget a Törököknek engedődött által.

Az Európaiaknak erkölcsök, a napkeletiek kegyetlenségeknek szemlélése által elkorcsosodott, sőt azoktól némelly szokásokat is vettek-bé. A Smirna ellen küldött Expeditióban, minekutánna a Várost porrá égették volna, a katonák a Pápa hajós-seregét vezérlő Legatusának 137 főt ajándékoztak, a ki azért 137 aranyat fizettétett.

Azon háborúban, mellyet a Venétziaiak az Uskokok ellen folytattak, ezen haramiak köz-

zúl hatvannak a' feje küldődött Venéziába, mellyek itt Áldozó-csötörtökön, az Innepfényesítésére kifüggesztettek. *Ezek úgymond a' Zárai Érsek, igen kellemetes bényomást okoztak.* Ez a' szokás sokáig fenn maradt. Még 1684-ik eszt. is Török-fők küldődtek Venéziába, 's a' Köztársaság mindenikért két zechinét fizetett. A' Sz. Márk' piattza a' Szerálj kapujához volt hasonló.

A' Candiai híres háború (melly 1644-iktől fogva 1669-ig tartott) kiütvén, ennek első esztendeibe a' Venéziai fegyver, fényes győzelmeket nyert. Több tengeri ütközetek után elfoglalták Tenedos, Stalimene (Lemnus) és Szamothraki szigeteit. De a' Fényes Portának ekkor egy ügyes Ministere volt, a' ki egyszer'smind nagy Hadi-vezér is volt. Kiuperli visszaveszi Szamothrakit és Stalimenét és csak Tenedos marad a' Venéziaiak birtokokban.

A' Candia Városa' ostromoltatása igen nevezetes a' Históriába. A' Francziák a' Vár' oltalmazásában öszszecsatolták magokat a' Velenzésekkel. Ha a' féketlenség 's erőszak homályt vontak is vitéz tetteikre, mindazonáltal díszretekre szolgál az itt kimutatott szándék. Szép volt látni, midőn Herczeg de la Feuillade 500 önn-vállalkozottakkal és a' Navaillesi 's Beauforti Herczegek 6000 főből álló reguláris hadisereggel Versaillesst és a' XIV-ik Lajos udvara' pompáját elhagyták, hogy meszsze földön a' pusztítás és öldöklés földjén a' halállal trutzoljanak. A' Beauforti Herczeg itt dicsősséges halállal végezte-el életét, 's hasonló sors érte több bajnok-társait is. Sajnálni lehet, hogy a' Navaillesi Herczeg magát két hónap múlva Vitézzeinek maradványival visszavonta. Mind-

azáltal ott maradt a' derék *Morosini*. 69 visszavert rohanás, 83 kiütés, és 1364 mina felvettetése után kéntelen magát feladni; de tisztességes alkura lép, és a' Köz-társaság, a' szigeten három kikötőnek marad birtokában. Ő volt az, a' ki kevéssel azután Peloponnesust is meghódította. — 1784-be tette meg erre a' nagy készüléteket, Santa Maura, Previsa, és Coron szigeteit elfoglalván. A' Mainották, a' kik most is legerősebb védjei a' szabadságnak, szerencséseknak tartották magokat, hogy Keresztyéneket láttak Moreába kiszállani; eleikbe repültek 's kezet nyújtottak nékiek szándékok' végre-hajtására. A' Svéd Königsmark, a' Köztársaság' Fővezére, kétszer veré-meg a' Török tábort. A' következőkben Venétzia elfoglalja Ő és Új Navarint, Modont, Árgost és Nápoli di Romániát. Áthéne is a' Velentzések kezekbe esik, de annak kapuit ágyúk ontják rakásra, 's a' Keresztyének' golyóbisai végzik-be az Ottománusoktól elkezdett pusztítást. Még ma is siratják a' szép Mestersegek a' Parthenon' omladékait. Egyedül Malvasia maradt a' Törökök' birtokokban. A' Scio szigete' lakosai 1694-ik eszt. segíték az ezen szigetre lett kiszállásokban a' Venétziaiakat, de ezek néhány szerencsétlen ütközet után észre veszik azoknak erőtlén voltokat, a' Város' erősségeit hát felvettetik 's visszavonúlnak. Rettenetes 's megkérdelhetetlen volt a' Törökök' bőszejök. Az ezen szigeten lakó Keresztyének' megbüntetések példa nélkül való volna, ha ivadékaik 130 esztendővel azután hasonló pusztulást nem tapasztaltak volna. Az Archipelágusnak és Moreának igen kevés Városai vagynak olyanok, a' mellyek illy szívet vérző

romlásra ne emlékeznének, és még ma is azt lehet mondani Görög-orzágról, a' mi hajdan egy Athénebeli emberről mondódott: hogy testének semmi részét sem lehet úgy megilletni, hogy sebet ne érne az ember. Az 1699-ik eszt. Carlovitzi békesség azomba meghagyja Venéziát, csak nem mind azoknak bírásokba, a' mellyeket elfoglalt. Kezébe marad Morea a' Corinthusi föld szorossáig, Aegina és Santa-Maura szigetei, a' Cattarói tengeröböl torkánál fekvő Castelnouva és Dalmátziába három erősség; ellenben az Athénei és Lepantói tengeröblöktől északra fekvő Várakat vissza adja, úgy mindazáltal, hogy azoknak erősségeik lerontassanak. Ezen híres Hadivezér' melyképe, a' kinek köszönheti Venétzia ezt a' dicsősséget, a' fegyverházba, ezzel a' felyülírással állított-fel: *A' Peloponnesusi Morosini Ferentznek életébe.* Ámbár a' Fényes Porta ezen veszteséket későbbben mind vissza foglalta légyen is, mindazáltal hatalmának hanyatlása, ezen időtől fogva kezdődik. De a' Görögök' szerencséjük, fájdalom! nem kezdődött-el ezen idő-ponttal. A' Velentzeiek' uralkodása Peloponnesusba éppen olly kegyetlen volt mint az Ottomannusoké. Talán azért érzették mélyebben az amazok által lett elnyomattatást, mivel reménysegekbe megcsalatkoztak; sőt a' mi több, azért, mivel az Atyafiak közt való gyűlölség még kérlelhetetlenebb, mint az azok között lévő, a' kik egymás eránt idegenek. A' helyett hogy a' Görögökre nézve, a' Római Köztársaság' azon fenék törvényét követte volna, mellyel az a' meghódoltatott népeket magához kapcsolta, polgári just adván azoknak; a' helyett, hogy az Európai absoluta Monarchiák' példá-

ját követte volna; egyforma törvények alá vetvén az újj alattvalókat a' régiakkal, 's őket hasonló sorsban részeltetvén; a' Velencei Köztársaság a' Törökök' fenék-törvényét követte. Nem akarta, hogy a' két nép öszsze elegyedjen 's öszsze köttessen. A' Venétziaiak nem szabadítók, hanem ragadományból élő hódolatatókhoz hasonlók voltak. Ez előtt fél századdal, midőn a' Köztársaságra nem annyira mosolygott a' szerencse; igyekezett a' Görögöket a' maga részére vonni, bódogabb jövendőt ígervén nékiek. Pénzre lévén szüksége, a' Patriciatust a' többet ígérőknek áruba bocsátotta, 's megengedte, hogy abba idegenek is lépjenek. „A' Görögök' nagy lelkű 's Királyi Nemzete úgy mond a' Venétziai Kormányzók egy végzésében (Decretumában) *különös tekintetbe vevődik, mivel sok ideig volt a' királyi páltza a' kezében, és a' Köztársaságra nézve érdemessé tette magát.*“ A' szerencsétlen Venétzia háládatos volt; a' Görög nagy Familiáknak Patriciusi rangot 's mindennek szabadságot ígért, de a' midőn győzött, elfelejtette a' véghez vitt hív szolgálatot, nem emlékezett-meg ígéreteiről, 's a' legkeményebb rabszolgaság alá vetette Görög-országot. Illy hasznos, 's őt' győzni segített szövetségesei eránt háládatlansággal viseltetvén, megvont tőlök minden jutalmat; az ő ön-hasznát kereső indúlatja, a' lakosok nagyra-vágyó kívánságoknak legkevesebbé sem tett eleget. Semmi sem változott-meg, hanem csak a' Görög-ország' Urai cserélődtek-fel, újj Tyrannusok váltották-fel a' régiakat; Venéziából nagy számú Helytartók (Proconsulok) mennek 's szélednek-el Görög-országba; az Ágák' fősvénysége tűrhető a' Proveditorok' tehetetlenségekkel egybe-hason-

lítva. Még azt is a' mi minden fájdalmaikat enyhítette volna, t. i. Vallások' oltalmazását is, az új Uralkodók megtagadták tőlök; a' Fanatismus, a' fősvényesség által okoztatott nyomorúságot nevelte. Legkissebb külömbség sem tevődött a' Görög Templomok és Moschéék között. Nem elégedtek-meg azzal, hogy polgári szabadságok' elnyomói voltak, hanem Vallásbeli üldözői is lettek. És a' mit a' Venétziai igazgatás' elfordúltságáról méltó megjegyezni, az ő Ágenseinek erőszakoskodásai nem személyes (Individualis) gonosz tettek voltak, hanem a' Status rendszabásainak alkalmaztatásából vették eredeteket. Tudva van közönségesen ez a' tudomány; mindazáltal méltó itt felhozni Fra Paolonak azon javaslását, mellyet a' Fő-Tanátsban előadott, regulákat ajánlván, mellyeket a' gyarmatokra nézve követni kellene: „Meg kell úgymond arról emlékezni, hogy a' gyarmatokban semmi sins bizonytalanabb, mint a' Görögök' hűsége; meg kell a' felől győződni, hogy azok könnyen a' Török járom alá adhatják magokat ismét, a' melly alatt van Nemzetek' maradványa; úgy kell velek bánni, mint vad-állatokkal, fogaikat 's agyaraikat el kell tördelni, meg kell őket alázni, kiváltképpen pedig el kell tőlök zárni minden alkalmaztosságot, mellynél fogva magokat Vitézekké formálhatnák. Kenyér és bot, ez az, a' mire szükségek van, a' felebaráti szeretetet hagyjuk más alkalmaztosságra.” Az illy emberiséget levetkezett fenék törvényből származott javaslatok, nem okozhatnak e borzadást a' leghidegebb vérű emberekben is!

A' Carlovitzi békekesség 1713-ik eszt. felbomol. A' Görögöknek legkissebb könnyebbsé-

gekre sem szolgált az, hogy a' Venétziaiaknak hatalmuk alá estek. De újj nyomorúság fenyegette őket, a' Török hatalom alá való visszaeséssel. Mert egy rabszolgaságból a' másikba menni által, a' Nemzetekre nézve minden időben fájdalommal tellyes crisis. A' peres földön, minden lépés, omladékokkal 's a' lakosok' holt testeikkel fedeződik-be. A' Corinthusi Velenzésekéből és Görögökből álló őrző-sereg' egy része, a' védő-alkura való minden tekintet nélkül kardra hányódik. Egy részének úgy tétzik, mintha meg akartak volna kegyelmezni, mivel a' Török hajós-sereg az elfogottakat, az ostrom alá fogott Napoli di Romániához viszi; de az ezen Vár' őrseregének szeme láttára konczolják-fel a' Törökök a' Corinthusi őrsereg' maradványát. Tinében ellent-állás nélkül feladja magát a' félénk Helytartó. Csak magok a' Görögök állanak ellent az ellenségnek, 's hűségeknek szomorú áldozati lesznek; azok, kik a' fegyver' élitől megkímélődnek, Afrika' partjaira hurczoltatnak. A' Móreai Helytartó erőtelenebb lévén, mintsem hogy az ellenség' bétítését megakadályoztathatta volna, a' Városokat és Falukat maga meggyújtja 's maga konczolja-le a' lakosokat. Napoli di Romania, mint-hogy vitézi módon állott ellent, kegyetlenül elpusztítatik; itt és más Városokban az Érsek és a' Papság, a' Valláshoz és szabadsághoz való ragaszkodásokért, fejekkel fizetnek. Kevés hónapok alatt Morea, melly 25 eszt. oltalmazta Candiát, a' Venétziaiaktól elvevődött. Ebben az időben egy nagy lelku Férjfiú, Venéziának halhatatlan szolgálatokat tett. Az ő neve az emberi Nemzet' betsületére való vonásokra emlékeztet. Gróf Schulenburg, a' ki több

helyeket elfoglalt és Corfut megtartotta, a' Venétziai kormányszéktől szolgálatiért nem kívánt egyebet, hanem hogy Protéstans hite sorosinak szabad Vallásbéli gyakorlás engedődjék. A' hadi dicsősségre való vágyódásnak, soha sem volt nemesebb czélja, 's soha sem nyert méltóbb jutalmat. A' Törökök és Venétziaiak között kötött 1718-ik eszt. Passarovitzi békeség, mindenik részt annak birtokába hagyta, a' mellyben volt az újjabb időben történt nagy változásig. *)

Ezen idő ponttól fogva a' Törökök, a' kik (1333-ik eszt. Európába jővén, 1360-ik eszt. Adrianápolyban, 1453-ik eszt. pedig Constanztinápolyban magokat erősen megfészkelvén), egymást érő hódoltatásokat tettek, csupán csak birtokaik' állandósága mellett hadakozhatnak, de minden újjabb foglalásokkal fel kell hagyniok. Ezen Birodalom sebes nevedezésének okai voltak: a' Fanatismus' vakmerő bátorsága, a' vak engedelmesség, a' Szultán személyéhez való határtalan ragaszkodás, a' hadi-sereg könnyű móddal való kiállíthatása, a' földön a' Vezératus lehetősége, és a' Martyrok koronájának az égben való elnyerhetése, Europa' akkeri állapotja, mindenek felett pedig az, hogy az Ottomaniai uralkodásban több vitéz, bátor, fáradhatatlan Fejedelmek következtek egymás után. Igaz ugyan, hogy az első tíz Császárok után, nyomorúlt Uralkodók is ültek ketten,

*) A' Venétzia' birtokába volt a' Köztársaság elenyészéséig: Venétzia, Dalmátzia szigeteivel egygyütt, Albániába, a' Cattarói, Butrintói, Pargai, Previsai és Bonizzai vidék, a' Jóniai tengeren Corfu, Santa Maura, Cephalonia, Ithaka, Zante, Asso, a' Strophadesek és Cerigo. Görögországnak több része a' Török hatalom alatt maradt.

hárman a' Thronuson ; de az ő uralkodások' gyengeségét az őket követőknek ügyességek és nagy lelkek ismét helyre hozta. Nehány Amuratesek , Mahometek , Selimek , Solimánok 's több más Szultánok , a' régi és újj História' legnagyobb Ország' kórmányához legjobban értő , 's gyakran a' legnemesebb lelkű Férfiaival is össze hasonlíthatnak. — Egyébkor pedig a' nagy Vezérek , minéműek voltak Kiuperli , Ochiali , és Topál Ozmán teszik azoknak a' Fejedelmeknek uralkodásokat nevezetessé ; a' kik annak legkissebb fényt sem adtak , kiváltképpen III-dik Achmettől fogva , csak gyáva 's elaszszonyosodott Szultánok ültek a' Thronuson. Ha szinte megtartották azt a' szokást , hogy parancsolataikat Császári kengyelvasaikról adják ki ; mindazáltal elmúlt az az idő , mellyben IV-ik Amurath közönséges Jántsár módra öltözködve , 's fejét lovának nyergére lehajtva szunnyadjon. A' Szultánok' puhaságával a' Keresztyének' elnyomattatása még inkább nevedett.

1718-ik eszt. fogva 1769-ik esztendeig a' Görögök' állapotja nem egyéb volt a' rabszolgaságnak állandó egyszerűségénél. A' fényes Porta és Orosz Birodalom 's Ausztria közt ezen idő-szakaszban kiütött háborúknak legkissebb szembetűnő befolyások sem volt az ő állapotjokra nézve. 1756-ik eszt. a' Törökök a' pestis' mételyét Görögországba vivén , rettenetes vólt az az által okoztatott pusztulás , a' népnek fele része elragadtatott , és még ez a' híjánny ki nem pótolódott , midőn 1769-ik eszt. ismét kiütött a' háború és a' Görögöket újj szerencsétlenség lepte-meg.

Az ezen idő-ponttól fogva e' mái napig Görög-országra nézve magokat előadott Történetek újabbak lévén, sokkal esmeretesebbek, mintsem hogy azok az olvasó Közönség előtt tudva ne volnának; mellyre nézve béfejezem Értekezésemet, az újabb Görög-országot meglátogatott tudós utazók' írásaikra, és a' mai történeteket híven feljegyző újságokra útasítván az érdeemes Olvasót.

HALAJTHI JÓ'SEF.

18.

Torquat Tassó' élete-rajza.

Torquat Tasso egy volt az Olasz-földnek legjelesebb Költői közzül. Élete a' tudományos világ előtt sokkal esmeretesebb, mintsem hogy arról szót kelleni tenni; de mivel a' tulajdon környülállásos *Biographusok* néha a' dolgot nagyítva adják-elő, és gyakran olly feleslegvalót is mondanak, hogy a' miatt még a' szükségeseket is általugorja az ember az ő munkáikban, azért reménylem; hogy sok ilyenekben gyönyörködő Olvasók előtt, nem lesz kedvetlen dolog, ezen nagy Költőnek élete sorsára egy futó szempillantatot vetni.

Torquat Tasso, ez az ő halhatatlan munkái által a' köz-hírré szert tett; viszontagsági által pedig

a' szomorú részvételnek sajnálkodásra méltó tárgyává lett nagy Költő, született a' Nápolyi tenger kebelnek öble mellett lévő igen gyönyörű kiességű vidéken, *Sarentó* Várossában 11-ik Mártziusban 1544-ben. Vele is, úgy mond *Szerdahelyi Aloyz Úr in poesi Narrat. pag. 129. not. sub b.* az történt, a' mi *Homérussal*, hogy t. i. születése helyéért több Városok yetekednének. Az ő familiája egy ága volt ama' régi híres *Taxisi*, vagy olaszosan mondván *Tassi* háznak. Atyja Tasso Bernárd, egy volt Századjának legnagyobb Költői közzül, 's bizonyos tiszti hivatalt viselt a' *Salernói* Herczegnél. Ez a' Vice-királyal való izetlenkedések miatt elhagyá Nápolyt, 's Tasso Bernárd őt mint kegyes jótévőjét követte, ezen tette után jó darab ideig öröm jövendőkkel kecsegtette Bernárdot a' szerencse, de nem sokára keserűség zavarta örömét, a' mostoha viszontagságok üldözöbe vevék őt elannyira, hogy minden jószágától megfosztatván, Hazájából számkivetttévén, 's majd csaknem gyámolától is elfelejtetve; semmi egyéb segítségre nem talált, miut némelly Olasz Herczegeknek bőkezűségére, kik t. i. szerencsétlenségét is tisztelték híre miatt, mellyre még akkor fia homályt nem vont.

Fiának Torquat Tassónak jeles tehetségi korán kitűntek, hét esztendő korában a' Görög és Deák nyelvet kezdette tanulni Nápolyban a' Jesuiták' vezérlése alatt, 's ezen kedvelt tanulmányiban olly gyors előmenetelt tett; hogy már 9 esztendő korában folyó, és kötött beszédben jól írna görögül és deákül. Fel vannak jegyezve némelly kis beszédjei, mellyeket azon időben nyilván mondott, valamint azon szív-reható versei is, mellyeket Anyjának írtt akkor, midőn annak a' mindeneken egyformán uralkodó halál a' rövid életnek fénnjét kitörülte szeméből. Tizenhét esztendő korában az esmeretes *Rinaldo* című ver-

szetét bocsátotta Világ eleibe, Esztei Lajos Kárdinálnak ajánlván. Ezt a munkát egész Olaszország nagy kedvességgel, és közönséges helybehagyással fogadta, egyedül maga Tasso látta-bé annak hiányosságát, és azt egy tökéletesebb munka által iparkodott elfelejteni. A' költői mesterségre való hajlandóságát 's erős vonzódását Atyja ugyan tikkasztani akarta, mivel az akkori időnek szokása szerént úgy szóllván, egyedül csak a' Törvény-tudomány volt az az egygyetlenegy út, mellyen valaki jeles lelki tehetsége által szerencsét és egyszer'smind ditsősséget is örökíthetett; 's e' volt annak oka: hogy valamint ő előtte *Petrarcha* és *Ariost*, későbbben pedig *Corneille* és *Boileau*, úgy ő is Atyjának forró kívánsága szerént a' törvény-tanulásra volt rendelve; de valamint amazoknál, úgy ő nála is a' költői-*Genie* minden akadályoztató nehézségeket meghaladván, őt azon pályára hívta, mellyen azután halhatatlanságot és nyomorúságot egyformán kellett találnia. Elmellőzvéen hát az éppen kedve ellen lévő törvény-tanulást, magát egészen a' régi Költők' és *Philosophusok'* tanulására adta.

Az Atyja látván, hogy fia ellen intézett, 's a' törvények' erőltetett tanulását sürgető törekedése sikeretlen volna, végre engedett fia hajlandóságának, így az ifjú Tasso lassan lassan a' költői erőt, melly nála rész szerént a' természet' ajándéka volt, rész szerént pedig *Homerusból* tanult, tökéletes érettségre vitte. Az Atyja utóbb néki Esztei Lajos Kárdinálnál udvari Gavallérságot szerzett, a' kivel is Tasso nem sokára Franciaországba utazván, IX-ik Károlytól különös megkülömböztetéssel fogadtatott; azonban a' Kárdinállal való némelly czivódási a' heves indulatú Tassót arra bírták; hogy elhagyván Franciaországot, Ferrarába viszzatérne, a' hol Eleonora Herczegnének közbevetése mellett *Alphonsus Her-*

czegnek ismeretségébe jutott, ki őt, hallván már előbb költői szép híret, tárt karokkal fogadta, és eránta több különös megkülömböztetésekkel lévén, néki udvarában helyet és időt engedett arra, hogy megszabadított *Jéru'sálemét* elvégezhesse. Kedvező szerencse mosolygott itt Tassóra, de éppen ez támasztott ellene irigyeket is, kik kaján szemmel nézván Tassónak szerencsáját a' Herczegi udvarban, őt azzal vádolák: mintha Eleonóra Herczegnével titkos szerelmeskedésben volna, ez a' vád nem volt ugyan csupa költemény, de mindazonáltal Tassóra nézve, ki az illendő tiszteletnek és szeméremnek határit soha által nem hágtá, igen nagyított megsértés volt.

Egyébb eránt a' mi Tassót illeti, azt lehet fölöle mondani: hogy az ellenkező esetekkel soha egy Költő sem küszködött annyit, mint ő, egész élete nem egyébb volt, mint a' változó szerencsének furtsa játéka, úgy hogy a' tiszteltetések és lealacsonyítások egyformán látszattak ellene özszeesküdni. Ugyan az a' természet, melly néki a' költésben ditsősséget szerzett, temérdek rosszat is szült azzal a' külömb-séggel; hogy a' nyomorúságokat fájdalmasan viselte, a' tiszteltetések pedíg háborodott elméje miatt nem érezhette. Képzlődésének tüzes fellengőssége miatt, mellyet a' tanulás által nagyon megerőltetett, de még más némelly okok miatt is, elméjében annyira megháborodott, hogy közönségesen eszelősnek tartatnék. Gyanakodott igen azok eránt, kik körülötte voltak, azt gondolván: hogy azok élete után törekednek, 's egy napon annyira megfelejtkezett magáról, hogy a' Herczegnének egyk inassát meg akarná ölni. Most már éppen nem kételkedtek eszelősködése felől, maga a' Herczeg is, a' mint Tassó egyk levelében vallja, atyai szorgalommal gondoskodott róla, de ő szomorúságának egyszeri felhevülésében Ferrarából eltávozott, 's gyalog minden költség nélkül Olasz-

országának nagyobb részét bevándorlotta, azután ismét vissza tért Ferrarába, 's kedvesen fogadtatott, ismét eltávozott, ismét visszatért, de most már nehezteléssel fogadtatott; mivel legnagyobb rágalmazásokra fakadott a' Herczeg, és ez ő háza ellen, melly hálaadatlan tettén Tassónak a' Herczeg annyira megilletődött, hogy megfélekedvén eránta, elébb mutatott szíves hajlandóságáról, őt a' bolondok' tornyába záratta, az előtt pedig Olasz-ország hangzotta mindenfelé Tassónak szép hirre kapott nevét. A' fogság, ez a' kedvetlő sanyarú sors annyira nevelte Tassónak nyavalyáját; hogy magát szüntelen körül véve lenni képzelné olly kísértetektől, mellyek őt mindenétől meg akarnák fosztani. Elméjének illy zavarodásában egy Barátjának ezt írta: „vettem két „rendbéli leveledet, de az egyik mihelyest elolvastam, mindjárt eltűnt, és azt gondoltam: hogy a' „kísértet ragadta-el azt tőlem, mivel az volt éppen „az, mellyben te arról szóllasz. Ma ellopta egy ke- „nyeremet, melly előttem volt, egynehány nappal „ez előtt egy tálat tele gyümöltsel.” Minden más tárgyról jól gondolkodott, szívreható verseket, 's Filozofiai értekezéseket írt, beszédjével mind azokat megbájolta, kik őt meglátogatták. Tassónak költői szép hiru végre arra bírta a' Herczeget, hogy őt fogságból megint kiszabadítaná. Kiszabadulása után Tassó szüntelen szomorú életet élt, a' mi mély gyanakodásának következése vala. Estve éppen azon nap előtt, mellyen a' költői borostyánnal való pompás megkoszorúztatásának kellett volna megtörténni, megszűnt élni. Pápává választatván t. i. VIII-ik Kelemen, ennek a' Római székbe való beiktatását szép versezettel ditsőítette Tassó Rómában, a' honnét betegsége miatt visszatért Nápolyba, 's itt négy hónapokat szerencsésen eltöltött barátinak körében. Ezen idő alatt *Cinthius* Kárdinál, hogy őt ismét Rómába

vehesse, a' Pápánál kieszközlötte Tassónak a' *Capitoliumban* fényes megkoszorúztatását, ezen tudósításra Tasso Nápolyból elindul, 's 1594. Nov. hónapban Rómába ér, hol jeles megkülömböztetéssel fogadtatik. Bémutattatván a' Pápának, ez őt különösen megdísérte, 's néki a' többi között ezt mondá: „bár koszorút nyujtok néked, hogy az tőled annyi díszet vegyen, mint a' mennyit szerzett azoknak, kik te előtted azt megnyerték.” Hogy pedig az ünneplésnek még nagyobb díszet adjanak, azt tavaszig halasztották; az alatt pedig Tassónak egészsége mind jobban jobban fogyott, érzette közelgető halálát, 's magát Sz. *Onuphrius* Klastromába vitette, a' hol is részesülvén buzgó lélekkel a' végső Szentségekben, lelkét annak, kitől vette, által adta 25-dik April. 1595-ben, életének még nem egészen 52-ik esztendejében. Lelketlen tetemét *Cinthius* Kárdinál tisztességesen eltakarította az említett Klastrom' Templomának tetem-boltjába, 's nyolcz esztendő múlva ugyan-ott Kárdinál *Bevilaqua* néki emlék-követ emeltetett.

Tasso *character*' nemességét egy igen ingerelhető érzéssel kötötte-öszsze. Társaságokban ámbátor természeti bátortalanságú volt, még is gyakran helyes elmésségei, *incidentiái* voltak. Egykor az ő jelenlétében dicsérték *Montaldo* Kárdinálnak bőkezűségét, 's a' jelenlévők közzül egy szűk markú fősvény azt mondá: a' Kárdinál könnyen adakozhatik, mert maga örökségéből semmit nem ad, hanem csak élete fogytáig való jövedelmeiből; és az Úr! felel Tasso, hány élet-időre bírja a' maga javait? — Más alkalmatossággal, midőn egy nagy társaságban mindenektől külön válva mélyen hallgatna, egy a' jelenlévők közzül azt mondá: hogy az ő állása és mély hallgatása eszelősködését árulák-el: Tasso erre így fe-

lelt: látott e az Úr valaha olyan bolondot, a' ki hallgatni tudott volna?

SZARÓ NEPOMUK.

19.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenötödik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Törvény-hozás. — Törvények. — Nép-végzések. — Senátus' végzései. — Rendelések. — Parancsolatok, 's á' t.

Gondolatidat egészen a' Rómaiakra kívánván függeszteni, feltettem magamban, hogy törvényeikkel megemeskerkedtesselek. A' törvény-könyv azt a' Nemzetet, mellytől származik, egészen lefesti, annak jó és rossz tulajdonságait egész egyben függésekben előladván. Minthogy büntető törvényeknek csak akkor lehetett helyek, mikor már a' vétkeket 's bűnöket gátolni szükséges volt; természet szerént következik, hogy míg azok hallgatnak, addig még nintsenek nagy vétkek, ha pedig amazok szólnak, akkor ezeket is lehet gyanítani. Hasonlóképpen a' polgári törvények is szoros összekapcsoltságban vagynak a' polgári igazgatás' alkotmányával, felfedezik a' Nemzet' vétkeit; az élesen látó lélek észreveszi azokban a' nemzeti nagyság' titkos okait, megtudja határozni,

mellyik Nemzetnek millyen rangot kelljen adni. Már hosszas és fáradságos munkával nagy részét kivontam azon törvényeknek, mellyeknek ezután mi is engedelmeskedni tartozunk; de elijedvén a' munkának nagyságától, lemondok, ámbár nem örömet, elébbeni szándékomról, melly a' magam által kiszabott határokat általhágná, 's megelégszem azzal, hogy a' Római törvényhozásnak okfejeit terjesztem elődbe.

Nem fogok itt veled azon eredeti törvényekről beszélni, mellyek minden népekkel közösök. Valahol az emberek társaságban élnek, mindenütt letették külömbféle nevezetek alatt rendelt fő-tisztviselők' kezeibe szabadságoknak egy részét, hogy a' többivel bátorságban élhessenek; 's ezen letett részek' egyesítéséből származott az, a' mit természeti törvénynek lehet nevezni; melly minden népek között azon egy, 's mindenütt az Istenek eránt tiszteletet, a' felső hatalmasság eránt engedelmességet, kinek kinek tulajdona és törvényes jussai eránt kiméllést parancsol. Mindent ezen változhatatlan okföhoz lehet visszavinni, melly egygyetlen egy forrása minden békeségnek és polgári boldogságnak, ezen tekintetben mind a' Görögök', miud a' Rómaiak' sőt még a' Scythák' törvényei is hasonlítanak egymáshoz. Csak mindenik Nemzet természetének sajátságát lehet bennek észre venni; egyszerűebbek, keményebbek a' vad Nemzeteknél, szelidebbek és szövevényesebbek a' csinosodottnál.

Leginkább mindenik Népnek saját és különös törvényeit szükség megismereni; azokat, mellyek annak erkölceit lefestik, előmenetelét vagy hanyatlását megmutatják, 's jövőndő sorsát előre látatják. Ezek visszavisznek bennünket alkotóikhoz, tiszteljük őket mint az emberi nemzet' jóltévőit; ha annak boldogsága volt céljuk; 's útáljuk ellenben, ha azt a' legszentebb dolognak megfertőztetése által rossz útra vezették.

Az első Rómaiak a' törvényeket csak azoknak általhágása, 's a' büntetéseknek elkerülése által esmerték-meg. Latium' külömbféle részeiből. a' végre gyűlvén özsze egy helyre, hogy a' törvényeket truczolják, magok is nem sokára érezték azoknak szükséges voltát, 's kénytelenek voltak bölcsességgel oltalmazni azt, a' mit erőszakkal nyertek. Romulus adta nékik az első törvényeket; ők elfogadták azokat, az utánna következett Királyok újjakat ajánlottak a' szerént, a' mint a' tapasztalás szükségesé tette, 's azok is szentül bévétettek a' nép gyűlése által, mellyre a' Királyok a' megerősítés' jussát bírták. Mind azon törvények, mellyek a' Királyság' eltöröltetéséig hozattak, özszeszedettek egy különös gyűjteménybe, melly Papyrius' törvénykönyvének' neveztetett Sextus Papyrius Senatorról, ki azt az utolsó Tarquinius alatt egybeszerkeztette.

Jóllehet ezen törvénykönyv utóbbi törvények által legnagyobb részént semmivé tétetett; még is említék belőle némelly töredékeket, mellyek az első Rómaiak' egyszerűségére 's erkölcsök' keménységére mutatnak.

Annak, kit a' villám megüt, nem szabad segítségére menni, ha tüstént meghal, azon helyen temtessék-el minden halotti pompa nélkül.

A' Városban minden a' lágyság' 's költségeskedés' terjesztésére czélozó mesterségnek gyakorlása megtiltatik.

Az, ki földének szántásakor a' megye-követ ekéjével kiforgatja, az alsó világi Isteneknek adatassék ökreivel egygyütt.

A' melly gyermek az Atyját megveri, átkozott legyen, még ha bocsánatot kért és nyert volna is.

Ezen kemény törvények között örömmel lehet sejdíteni némelly vonásait azon atyai jósnak is, melly ezen régi időket megkülömbözteti; egy bünte-

tés alá esett polgárt sem volt szabad ökör-adására büntetni, ha csak már elébb egy juhnak adására büntetve nem volt.

De elég legyen ennyi egy törvénykönyvről, melly már kiment a' szokásból. A' legjobb fel van belőle véve az utóbbi törvénykönyvekben, a' többi pedig csak úgy nézethetik mint történeti régiség.

A' Királyság eltörlése semmi változtatást sem tett a' törvényhozás módjában. A' törvény ajánlásra nézve a' Királyok helyébe a' Consulok és Praetorok léptek, mint amazoknak úgy emezeknek is jussok volt a' jósolási jeleket magyarázni, 's azután a' Nép-gyűlések adtak az ajánlott törvényre javallást, melly mindenkor múlhatatlanul szükséges volt. A' Tribusonként való gyűlések felállttatásától fogva a' Nép Tribunosainak ajánlására is tétetnek törvények; ezek tulajdonképpen Plebiscitumoknak vagy nép-végzéseknek neveztetnek, eléintén csak a' Nemzet' egy részét kötelezték, de nem sokára köz erejűekké lettek. A' Törvények és a' Plebiscitumok, következéseikre nézve egyenlők, de okfejeikben igen különböznek.

E' szerént azon törvények, mellyek hajdan a' Királyok, utóbb a' fő tisztviselők által ajánltattak, 's az a' végre öszszegyült nép által eleinten Curiánként, 's utóbb Servius Tullius Király idejétől fogva Centuriánként való gyűlésekben elfogadtattak, az Ország polgári alkotványát formálják. Sokáig nem bírtak azok a' Senátus' megerősítése nélkül törvényes erővel; de 467-ik Esztendőben egy törvény a' nélkül, hogy a' megerősítés jussát eltörlötte volna, kötelességivé tette a' Senátusnak mindent helybenhagyni, a' mi a' nagy gyűlésekben meghatározottat.

Plebiscitumok, a' Nép Tribunosai ajánlására a' Tribusonként öszszegyült nép által készttetnek, a' Senátusnak minden részvétele nélkül.

A' törvények mindenféle vallásbeli Ceremoniáknak alá vagynak vetve; egy jósoláskori szerencsétlen jel elégséges azokat félre vetni; míg a' Plebiscitumok, mellyek a' jósolás jussával nem bíró Tribunosok által ajánltatnak az e'féle akadályoktól mentesek.

Általjában véve a' törvényekben a' Nagyok' befolyását lehet észre venni, kiknek vokasai a' Centuriánként való gyűlésekben leghatalmasabbak; a' Plebiscitumok ellenben a' Plebejusok hasznára czéloznak, kik a' Tribusonként való gyűlésekben mindent tehetők.

Sem az egygyik, sem a' másik rendbéliek nem fogadtathatnak el, míg három vásárokon, mellyek minden kilentzedik napon fordulnak elő, 's mellyekre a' falusi Tribusokban lévőek is a' városba jönnek, ki nem hirdettettek. Ezen halasztás szükségesnek találtatott, hogy a' nép valamelly Szónoknak ékes-szólása által el-ne tsábittatnék, 's időt nyerne azon kötelességeknek, mellyeket az új Törvény parantsol, meggondolására.

A' törvények között vagynak olyanok is, mellyek megszentelteknek (sacratae) hivatnak, minthogy Szentség-törés volna azoknak eltörlését próbálni. A' Római nép, melly a' maga által csinált törvényeknek nagy részét eltörlheti, ezeknek mindenkori megtartására kötelezte magát. Az a' Szolnok, ki ezeknek által-hágását javasolná, tüstént halált szenvedne, emlékezete átokban maradna 's javai elvétetnének. A' szentelt törvényeknek fő tárgya a' nép' Tribunosainak felállítása.

A' törvények és Plebiscitumok után a' Senatus-Consultumok vagy Senatus' végzései következnek. Ezek valósággal ugyan nem törvények, de törvényes erővel bírnak addig, míg valamelly világos törvény vagy más rendelkezés által semmivé nem tétetnek. A' Senatus' végzései eránt való tisztelet természeti kö-

vetkezése azon tiszteletnek, melyet a' Senatus maga eránt gerjeszt, 's melly időről időre nevelkedett mindenkor megmaradott, 's a' fiúi tisztelethez hasonlít.

A' Senatus' végzései leginkább az Ország igazgatásának főbb ágazatjait tárgyazzák; a' Provinciák' sorsa eránt rendelkezéseket tesznek, a' főbb hadi-tisztek' fizetését meghatározzák, 's az alattok szolgáló katonák számát kiszabják; 's általjában mindenre kiterjednek; a' mi az egész Országra nézve fontos, kivéven a' választásokat, a' fiúvá-fogadást, a' háborút, vagy békességet, 's a' polgárok' megszententziázását; melly tárgyakról végezni kirekesztőleg a' nép gyűlések dolga. Ha valamelly előre nem látott eset adja elő magát, mellyről még törvény nintsen, akkor ideig óráig a' Senatus' végzése pótolja ki azt, melly minden Polgárokra nézve kötelező erővel bír, míg helyette a' szokott mód szerént törvény nem hozatattik.

Ezen végzések olyan hatalomtól származván, melly egyedül a' népnek enged, nagy czeremoniával tételnek. Elsőben a' Consul a' Senátorokat a' gyűlésre kiszabott napokon, az az a' Kalendákon, Nónákon és Idusokon összehívja. Minckelötte a' gyűlésbe bémenne, áldozik 's a' jósolási jeleket megkérdezi; ha ezek nem kedvezők, a' dolog szerentsé-
sebb napra elhalasztatik. Ha pedig kedvező jelek mutatják magokat, a' Consul bémegy a' gyűlésbe; bémentekor minden Senátorok felkelnek; leül 's a' többiek is mindnyájan elfoglalják helyöket. Azután előladja a' dolgot, 's kéri a' Senátorokat, hogy tanátskozzanak felette. Midőn a' tanátskozásnak vége van, a' Consul rendibe kikérdezi kinek-kinek vélekedését, elkezdvén azon, a' ki akkor Princeps Senatus, vagy a' már választott de még hivatalba nem lépett Consulokon, ha olyanok vannak jelen; ezek-től a' több Tisztviselőkhez megyen által, utóbb a'

esupa Senátorokhoz, 's az olyanokon végzi, kiknek a' nélkül, hogy még Senátorok volnának, a' Senátusban tanátszó voksok van. Sokszor azok, kik valakinek vélekedésében megegyeznek, ahoz mennek, ki azt a' vélekedést előadta, 's akkor egy tekintettel lehet látni, mellyik részén van a' többség. A' Senátus végzései csak úgy készülhetnek-meg, ha legalább száz Senátor jelen van. Néha megtörténik, hogy azon szempillantásban, mellyben a' végzést meg akarják határozni, valaki az ellenkező félből felkiált: *Számláltassék-meg a' Senátus*; 's a' gyűlés eloszlik, ha az elegendő szám ki nem telik.

Ha minden czeremoniák véghez mentek, ha a' végzés a' többség által elfogadtatott, 's ha a' Tribunusok ellene nem mondtak; akkor írásba tétetik az, mellyben elől az idő, a' hely, a' jelenlévő Senátorok' nevei 's Tribunusai jegyeztetnek-fel; azután az ajánlott végzés az ajánlónak nevével egygyütt következik, 's végre a' megerősített végzés szóról szóra. Hogy az végre hajtathassék, szükség még azt az Ország' tárházába a' többi törvények és Országot illető írások közzé is eltenni.

Ha történik, hogy a' Tribunusok vagy csak egy Tribunus is magokat a' Senatus akaratjának ellene szegeznek, akkor a' Senatus nem tehet végzést. Mindazáltal, ha az egész Senátus eggy értelemben van, 's az ajánlott rendelést az Ország' javára nézve szükségesnek tartja, meghatározza azt, 's az ilyen meghatározás Senatus tettzésének hívatatik (Senatus auctoritas). Ez ha szinte fogamat nélkül marad-is, el-tétetik a' Senátus' levél-tárába, mint hazafiui buzgóság' jele, hogy a' nép' gyűlölsége azokra essék, kik az illy reája nézve hazsnos rendelést akadályoztatták.

Róma illyen módon igazgattatott három századig. Jóllehet a' maga törvényeit indulatosan szerette, még is érezte, az olyan tökéletlen törvény-

könyvnek híjánosságait, mellynek részei különböző időkben foltoztatván öszsze, nem formáltak olly egészet, mellyben a' későbbi törvények az előbbieneknek természeti következesei lettek volna. A' törvények annak a' felekezetnek billyegét viselték, melly által ajánltattak; czimboráskodás fogadtatta el őket; mások ellenkező lélek által lelkesítetve ezeknek megszorítására, vagy semmivé tételére czéloztak; mind egygyül egygyik sokat vesztettek tekintetekből, midőn köz-egygyezéssel a' Senatus és a' Nép azt végezték: hogy követek küldessenek Görög-ország' minden városiba 's különösen Athenébe, kik törvényeinkkel megesmérkedjenek, 's azokat utóbb hazájokkal közöljék. A' legjelesebb polgárok közzül hárman választattak-ki ezen nevezetes követségre; a' köztársaság, a' Római néphez és küldetések méltóságához illő kísérést rendelt melléjük.

Melly dicsőség Görög-országra nézve, melly dicső diadalma az észnek! egy már híressé lett nép tőle kér törvényeket, 's amaz ennek jóltévőjivé lessz; de viszont a' sorsnak egy csuda fordulása által megerősítetvén, utóbb békókat vett arra a' Nemzetre, melly őt megvilágosította!

Nem sokára a' Római követek visszatértek, minekutánna minden népeink' rendszabásait öszszeszedték. Figyelmes vizsgálás után hamar szembetűnővé lett, melly véghetetlen nehéz ennyi különböző törvények közzül azokat, mellyek a' Római néphez illenek kiválasztani, módosítani, annak természetéhez alkalmaztatni, 's azokból egy olly tellyes törvény-könyvet készíteni; melly minden időben 's minden környülmények között útmutatásúl szolgálhatna. Ezen czélnak elérésére a' Tribunusok Sestius Consult arra birták, hogy a' Senátust öszszehívna, 's annak egy olly végzést ajánlana, melly szerint tíz fő tisztviselők választatnának, 's nem tovább, ha-

nem csak egy esztendőre a Consuloknak minden jussaival, sőt még azokkal is, mellyekkel hajdan a Királyok birtak, felruháztatvának. Ezen végzés értelmé szerint minden egyéb Tisztviselőket fel kelle függesztetni, 's egyedül a felső hatalmasságnak ezen tíz tisztviselői tartozának az új törvényeket rendbe szedni. Heves ellenmondások után végre ezen végzés elfogadtatott. A Centuriánként való gyűlések összehívatattak, a Consulok forma szerint lemondottak hivatalokról, a Praetorok, Aedilisek, Questorok, sőt még a Tribunusok is követték ezen példát, 's azoknak helyébe Decemvirek (tíz férfiak) neve alatt tíz Tisztviselőt választattak, 's minden hatalom azoknak adatott által. Azok magok között azt rendelték, hogy csak egy előtt vitessenek tíz napokig a veszők, 's tíz nap múlva a hatalomnak ezen jele egymás után mindnyájokra szálljon. A többiek az alatt csak az által valának egyéb köz-polgároktól megkülömböztetve, hogy egy Accensus nevű tiszti szolga ment előttök az útszákon. Megfelelték a' benne vetett bizodalomnak az igazság nyomása ellen, a' nagyok megtartattak igazságos jussaik birtokában, 's Róma soha sem volt boldogabb mint ezen első Decemvirek' igazgatása alatt.

A' kormányozás' gondjai nem vonták-el figyelmeket főtárgyoktól, minekutánna a' Görög törvényeket a' Rómaiakkal összehasonlították, mind a' kétféléből kiszedték azokat, mellyeket a' Római Népre alkalmaztathatónak gondolták lenni, 's munkájukból bemutatónak egy rajzolatot készítettek 's azt közhelyre kitették, hogy kiki szabadon írnia-fel róla ítéletét. A' legértelmesebb Polgárok ítélete szerint némely jobbitások tétettek rajta; azután általadták az új Törvénykönyvet a' Senátusnak, melly azt egy végzése által helybehagyta. Ezen első helybenhagyása után a' Római nép is egy Centuriánként tar-

tott gyűlésben voksolt reája, 's hogy ezen cselekedet nagyobb innepiséggel menne véghez, a' Pontifexek, Augurok, és minden egygyesületbeli Papok előtt történt a' megerősítés. Azután Róma véd-isteneinek áldozatok tétettek, 's a' törvények tiz réz-táblákra vétetvén, a' Forumnak legszembetűnőbb helyén felakasztattak. Az ezen nagy munkára szánt esztendő' vége felé közelítve, a' Decemvirek még egy esztendőt kívántak hogy munkájokat tökéletessé tehessek. A' nép meg lévén igazgatásokkal elégedve, kívánságokra reállott, 's gyűlések tartatván, újj Decemvirek neveztetek-ki, Appius Claudius is, ki az elébbeniek között magát leginkább megkülömböztette újra választatván.

Ekkor az eddig igen ditsért igazgatás hajó-törést szenvedé, mindjárt másnap a' választás után irtozva látá a' nép, hogy a' piatzon 120 Lictorok jelentek-meg, veszszeikben fejszék is lévén. Utálatos önkényü uralkodás következett a' Decemvirek hazug szelidségére; félelmeknek vagy gyűlölségeknek minden tárgyai feláldoztatának, magok ezen emberek, kik bölts törvényeket adtak, számos halálos sententziákat mondának. A' szabad köztársaság már végső romlásához közelgete, midön Appiusnak egy rút cselekedetére a' nép egyszerre pártot üt, 's fegyvert ragad; a' Legiók hozzákapcsolják magokat, 's ezen csuda rémítésü hatalom egyszeribe szélyel-veretik. Az igazgatás' régi formája vissza-állittatott, 's a' Decemvirek' számadásra vonása meghatározott; de azok nem várták-meg azt. Appius és egygyik Tiszt-társa magok ölték-meg magokat, a' többiek örökre elhagyták azt a' földet, mellyet vérrel bémocskoltak.

Mind ennyi nyomorúságok között is a' törvényhozás' munkája véget ért; még két táblák adattak az újj Decemvirek által a' tiz régiekhez; 's ezen törvény gyűjtemény, melly a' tizenkét táblák neve alatt

esmeretes, a' Rómaiak' egész törvény-tudományát magába foglalta.

Hatvan esztendővel ezen olly híres törvénykönyvnek elkészítése után a' Gallusok a' Capitoliumot kivéve, egészen elfoglalták a' Várost, elégették; a' tizenkét táblák is a' tűz prédájává lettek, de ismét vissza állítottak azon másolatok szerént, mellyek rólok véve voltak; hogy a' maradék' számára bátorosabb módon adattathatnának által, az ifjak által könyv nélkül megtanultattak. Ezen felséges törvénykönyv a' Rómaiak' örökös csudálkozásának és tiszteletének tárgya, kik nem máskép, csak kevélykedve szóllanak róla, 's mindnyájan úgy nézék, mint az emberi bölcsesség' legszebb remekét.

De minthogy valamelly Nemzetnek törvényhozása csak annyiban állapotodhatik-meg, a' mennyiben az a' nép maga is megvan állapotva, a' Római birodalom' szünetlen nagyobbodása, a' gazdagság' nevedése, 's az abból következett vétkek, újj törvényeket tettek szükségessé. A' tizenkét táblák' törvényeihez, mellyek úgy nézetnek, mint a' szabad köztársaság polgári alkotmányának alapjai, szünetlen újj törvények 's népvégzések járultak az eleitől fogva szokásban volt mód szerént.

Még a' legtökéletesebb törvény sem láthat mindent előre; számtalankép öszszeszövődő 's változó újj környülmények minduntalan hijjánossá teszik; 's az emberek, mindég elmésebbekké lévén, szünetlen újj módokat gondolnak-ki annak elmellőzésére. Ugyan azért több tisztviselőknék, kiknek kezébe vallásbéli, vagy polgári hatalom van adva, szabadság engedtetett olyan rendeléseket (Edicta) szabni, mellyek a' törvények' elégtelenségét kipótolják. E' szerént a' Pontifexek vallásbéli, a' Praetorok törvénykezési, 's az Aedilisek közbátorsági dolgokban szoktak parancsolatokat kiadni, mellyek törvények' ere-

jével bírnak, míg ellenkező rendszabások által elnem töröltetnek.

A' Provinciákat igazgató tisztviselőknék is van jussok e'féle parancsolatokat adni, mellyek közzül némelleyek általvétetteknek (edicta tralatitia) neveztetnek; minthogy rendszerént a' Városi Praetor [parancsolataiból vagynak kivonva, a' többiek pedig csupán valamelly helyet vagy tájékat illetők.

Az eddig mondottakhoz képest az egész Római törvénytudomány a' tizenkét táblák' törvényeiből, az újj törvényekből, a' népnek és a' Senátusnak végzéseiből és a' parancsolatokból áll. Nem próbálom a' törvényhozásnak minden ágazatait külön külön vizsgálni; a' mi-bennek legfontosabb van, azt előladják azon történeti hagyományok, mellyeket veled közölni szándékozom. Ma csak a' tizenkét táblákról szölk, 's azoknak foglalatját 's legnevezetesebb szabásit adom elől.

Az első tábla, a' polgári törvénykezés' módjáról szölk; 's ezen szövevényes tárgynak minden ágaira kiterjed, úgy hogy kiki könnyen általláthatja ügyének törvényességét, vagy igazságtalanságát.

A' második tábla, mindenféle tolvajságokat tárgyz; az éjszakai lopás halállal büntettetik, úgy hasonlóképpen a' nappali is, ha a' tolvaj fegyveres kézzel van. Ha a' vétek nyilvánóságos, az az: ha a' tolvaj a' tetten találtatott, de nem fegyverkezve; akkor megveszszöztetik, 's általadatik annak, a' kinek kárt tett. Ha a' tolvajság nem nyilvánóságos, az az: ha a' vétkesre a' nélkül, hogy a' tetten kaptott volna, reá bizonyosodik; akkor a' tolvaj két annyit, 's a' Praetor' parancsolata szerént négy annyit tartozik fizetni, mint a' mennyit ellopott. Az a' Bíró, kiről kivilágosodott, hogy magát meghagyta vesztegetni, halálra ítéltetik.

A' harmadik tábla az adósságok eránt tesz rendelkezéseket, még pedig igen keményeket. Az olyan adós, kinek adóssága törvényesen be van bizonyítva, harmintz napi időt nyer annak megfizetésére módot keresni. Ezen idő elfolyta után ha nem találja-fel a' kívánt summát; a' Praetor eleibe hivattatik, 's mint rabszolga általadatik a' hitelezőnek. Ennek jussa van nyakára kötelet 's lábaira lántzot vetni, csak a' lántz tizenöt fontnál nehezebb ne legyen. Illyen állapotban háromszor egymás után a' vásárra viszi, 's a' város hirdetője fennszóval kikiáltja, mennyi summáért van fogva a' szerencsétlen, hogy a' gazdag polgárok szánakodásra bíratassanak. Ha senki sem találkozik, ki helyette az adósságot leteuné, a' hitelező Róma várossának határin kívül eladhatja, sőt meg is ölheti. Ha több hitelezők jelentik magokat, szabad az adósnak testét magok között elosztaniok.

A' negyedik tábla az atyai hatalomról szól. Ezen hatalom, melly a' természet' első törvényje Rómában nagyobb kiterjedésű mint akárhol másutt; sőt azt mondanám, hogy kegyetlen, ha kútfeje olly tiszta nem volna. Az Atya, kinek tsuda termetű gyermeke születik, tartozik azt azonnal megölni; minden időben jussa van gyermekeinek mind életére mind halálára; eladhatja őket rabszolgaságra, 's ha magok iparkodása által kiszabadúlnak, ismét eladhatja őket egész harmadszorig; szabadsága van őket minden indító ok előhozása nélkül az örökségből kizárni, házából kikergetni, vagy velek a' mezőn mint rabszolgákkal dolgoztatni. Valamit gyűjthetnek vagy takarékosságok, vagy szorgalmok által, mind az az atyjoké lesz; ugyan azért az ő vagyonok is, valamint a' rabszolgáké, kikhez atyjokra nézve mindenben hasonlók, peculiumnak, az az szolgai-jószágnak nevezetik. De ezen jussokkal csak az ollyan Római polgárok, kik tiszta eredetűek (ingenui) bírnak egész mértékben.

A' fiúnak valamelly országos hivatalra emeltetése felfüggeszti az atyai hatalom' gyakorlását, de ha a' hivatal viselésnek vége van, a' fiú ismét engedelmeskedni tartozik, 's az ideig való uraság után tartós szolgaság következik.

Ha az atya világosan megegyezett fija házasságában, akkor nints hatalmában azt eladni; mert igazságtalanság volna, hogy egy olyan aszszony, ki szabad emberhez ment férjhez, rabszolgának feleségévé lenne.

Ezt az egygyet kivén, külömben az atyai hatalom egész erejében fenn marad, sőt még unokáira 's unokái' gyermekeire is kiterjed, egyedül a' Familia fejének halála vehet neki határt.

Az ötödik tábla az örökségeket és a' tutorságot regulázza. Csak Római polgárok lehetnek a' polgárnak örökösei; minden idegen ki van zárva az örökségből. A' ki maga nyert polgári just, az egy eredeti Rómainak egész jószágában nem lehet örökös; csak az anyai részről való örökséget kaphatja meg.

A' gyermekek és az unokák kéntelenek az atyjai' örökségét általvenni akár mennyi teherrel jár is az; az ilyenek saját örökösöknek (haeredes sui et necessarii) neveztetnek. Az olly rabszolgák, kiket uruk halálos ágyán szabadságba helyeztet, 's örökösévé tesz, köteles örökösöknek hivattatnak (haeredes necessarii), 's azok is tartoznak, mint már nevek is mutatja az örökséget elfogadni. Egyébb örökösök lemondhatnak az örökségről, 's azért önkényü örökösöknek hivattatnak (haeredes voluntarii aut extranei).

Minden Római, ki a' polgári jussal tellyes mértékben bir, tehet javairól testamentomot, 's a' neki testált hagyományokat elfogadhatja, 's minden testamentom tételeknél tanú lehet. Ezen végső rendelések sok különös rendtartásokkal mennek véghez, az azoktól megmenekedésre legközönségesebb és leg-

szokottabb mód az, hogy az örökös hét tanúk eleibe hívatatik. A' táborban a' katonák még rövidebb úton érnek a' célhoz, hol azon szempillantásban, midőn a' hartzra készülvén, öveiket felkötik, fenn szóval kinevezik fegyveres társaik előtt örököseiket, és ezen kinevezés elégséges erőt ad végső rendelésöknek.

A' tótorság az atyai részről való rokonokra van bízva, kik közül a' legközelebb valót kötelezi reá a' törvény, ha a' Familia atya testamentom nélkül halt-meg.

Mikor rokonok nintsenek, a' Praetor ad tótort az özvegynek 's gyermekeinek.

Ha a' tótör valamelly árvának vagy özvegynek javaival hűségtelenül sáfárkodott, két annyit tartozik visszaadni, mint a' mennyit ellopott vagy elvesztett, 's azon kívül gyalázatos hirrel büntetetik.

A' szabados vagy felszabadított, mindenkor pátronusa' tótorsága alá tartozik. Az aszszonyok szünet nélkül való tótorság alatt vagynak. Míg gyermekek, addig a' tótör gazdálkodik javaikkal, 's törvényes korra jutások után is jussa van tekintetét közbe vetni, mikor rosszúl gazdálkodnak; ha férjhez mennek a' tótör hatalma alól a' férje alá esik.

A' hatodik tábla a' birtokról 's a' házassági elválásról szól.

Külömbőség tétetik a' szenteltt (res sacra divina) és az emberi jussú (res profana humana) birtok között; az első a' Pontifexek törvényhatóságok alatt áll. Illyenek a' templomok, sírhalmok 's a' t. A' szent helyek' birtokát nem lehet másnak általadni, egyéb mikor meg vagynak fertéztetve vagy szentégtelenítve.

Az emberi jussú birtokok, vagy ingók vagy ingatlanok. Mind a' kétféle ismét vagy mancipi, az az olyan, mellyet másra nem lehet, vagy nec mancipi, mellyet másra is lehet általszállítani.

Valamelly dolognak tulajdonosává úgy lehet az ember, először: ha azt a' birtokos a' Praetor előtt általengedi; másodsor: ha valaki valamelly ingatlan jószágoknak, két, valamelly ingónak pedig egy eszten-deig birtokában van; harmadsor: ha nyilvános kó-tya-vetyék alkalmával vásárol; negyedszer: ha valami adjudicáltatik, az az: ha valaki osztály' alkalmával, valamelly törvényesen neki ítélt résznek bírásába a' Praetor által bététetik; ötödször: ha valami neki ajándékba adatik. A' Rómaiak' bőkezősége, ezen utolsó módot igen közönségesé teszi.

A' törvényadás' ezen ágáról nem szóllok bővebben, ha minden részeiben meg akarnám világosítani, több idő kellene hozzá, mint a' mennyit reá fordíthatok, 's olyan esméretek volnának szükségese-
sek, mellyekkel nem bírok.

A' házassági elválás, melly ezen táblának második cikkelyét teszi; sokkal fontosabb, mintsem hogy kevés szóval elég volna róla emlékezni; azt egy különös levelem' tárgyává teszem.

A' hetedik tábla a' vétkekkel és büntetésekkel foglalatoskodik, mellyeknek rémitő seregét nem rajzolómlé; hanem csak azt jegyzem-meg, hogy a' törvények megengedik a' táliot, vagy viszszafizetés' büntetését, melly szerént azt, a' ki egy polgárt valamelly tagjától megfosztott, ugyan azon tagjától megkell fosztani, ha csak a' megsértett fél meg-nem egygyez. A' megsértett fél' legközelebbi roko-nainak jussok van boszszút állani.

A' nyolczadik tábla a' falusi jószágokra, a' szol-gaságra, kézi-mesterségekre, 's a' t. terjeszkedik-ki; eggy igen széles mező, melly a' Római polgárookra nézve fontos, de másokra nézve nem.

A' tizedik tábla a' temetési szokásokat illeti. Meghatározza a' halotti czeremóniákat, leírja annak külömbféle nemeit, 's kiszabja, melly időben kelljen

az utolsó tisztességet tenni. Az ilyen kötelességek' tellyesítésében, egy nép sem mutatott több Isteni félelmet mint a' Rómaiak. Semmit sem múltatnak- el, a' mi által rokonaik' emlékezetét tisztelhetik; 's halálokon való bánatjokat kinnyilatkozthatják.

A' tizenegyedik és tizenkettődik táblák nem foglalnak magokban különös tárgyakat; csak a' tíz előbbieneknek pótolékjok.

Sajnálom, hogy ezen híres törvény-könyvnek csak rövid summázatját rajzolhatom elődbe. Mint-hogy azt igen nehéz megérteni, csak rövideden illet-tem olyan tárgyakat, mellyek bővebb magyarázatot kívánnak; az az Oskuszok nyelvén van írva, egy Cam-paniai népén, melly vad elébb Rómában szokásban volt, de már most alig érthető deák nyelvet beszélt.

Nem lehet tagadni, hogy ezen törvények leg-nagyobb részént szabad kényű uralkodóktól látszanak származni, 's vad népeket szándékoztak zabolában tartani. Eggyeránt emlékeztetnek bennünket mind a' Decemvirek' erköltsi természetére, mind a' Rómaiak' eredetére. Nehéz megfogni, hogyan fogadhatta-el ez a' nép, melly hitelezőinek keménysége miatt pártot ütött, 's mellynek védelmezésére már több mint 40 esztendőktől fogva Tribunusok állították-fel, az olyan törvényeket, mellyek a' szerencsétlenek eránt olly kegyetlenek. Ez az elfogadás úgy látszik azt mutat-ja, hogy ezen idő előtt nagyobb szolgaságban volt, mint maga most hiszi. Az illy kemény rendelések kicsinyenként a' polgárok jussainak kiterjedése által eltöröltettek. 429-ik esztendőben egy törvény eltil-totta az adósok' lántzra-vetését, 's csak azoknak ja-vaira adott a' hitelezőnek just. Hasonlóképpen el-tiltatott a' Római polgár' megveszszőztetése is. Végre 630-ik esztendőben Sempronius híres törvényje meg-határozta, hogy a' Római polgárra csak a' nép' vég-zése által mondathassék halálos ítélet; a' nélkül mind-

azáltal, hogy ezen jus a' katonákra kiterjedne, kik mindenkor olyan büntetés alatt maradtak, millyent vezérek diktáltak. Láttam néha, hogy a' vétkes azon szempillantásban, mellyben őt a' Lictor megakarta fogni, csak ezen szóra: *Római polgár vagyok*, elbocsátott. Ha az Ország ellen elkövetett vétkekért vádoltatik, az egybe gyűltt nép által ítéltetik-meg; egygyes személyek ellen tett vétkekre a' rendes törvényszékek mondanak ítéletet; de akkor is lehet a' gyűlésekre appellálni. Mind a' két esetben szabad a' vétkesnek a' megérdemlett büntetést elkerülni, ha az ítélet' kimondása előtt önként számkivetésbe megy.

Ha az olyan Polgár, ki valamely főben járó vétkekért idéztetik törvénybe, a' sententzia' kimondásakor megjelenni nem akar, akkor egy törvényszéki szolga reggel jó idején lakásához megy, trombita szóval meghívja, 's csak ezen rendtartással mondhatják-kí a' bírák voksaikat ellene; olly igen nagy vigyázás van, midőn polgár' élete forog kérdésben.

Altaljában a' Decemvirek, az általok adott törvényekben a' nép hatalmának gyengítésére czéloztak, minthogy önkényű uralkodásra vágytak, 's ezen titkos czélozásból származott az is, hogy a' 12 táblák' törvényei a' Patriciusok és Plebejusok között való házasságot megtiltották. Ezen sérelmes törvény 308-dik esztendőben eltöröltetett.

Hasonló czélből a' 12 táblák halálos büntetést szabnak a' gúnyoló-költők és a' Pasquillus írók ellen; de minthogy csak a' Decemvirek saját haszna kívánta azt, hogy azok, kik áll-orczáikat levonhatnák, elnyomattassanak; azért ezen rendszabás mindjárt elkergettetésök után kiment a' szokásból, és Sempronius' törvénye által egészen eltöröltetett.

A' tizenkét táblák törvényeinek kihirdetése után a' Római törvényhozás minden Polgárok előtt ösmertessé lett ugyan, de a' ki magának igazság-szol-

gáltatást akar nyerni, annak különös rendtartásokat kellett követni, 's bizonyos szóllás formákkal élni, mellyeket csak a' Patriciusok, mint Clienseiknek természeteti védelmezői tudtak, úgy hogy a' nép, ha szintén ösmerte is jussait, még is csak a' nagyok közbe-jövésével gyakorolhatta azokat, sokáig ilyen függésben maradt, míg egy váratlan környülmény attól megszabadította.

Négyszáz negyvenedik esztendőben Cnejus Flavius, Appius Claudius coecus Törvénytudónak írődeákja, ellopta ettől a' törvénykezéskor kívántató szók és szóllások' lajstromát, 's annak mássát közönséggé tette. Ezen szolgálatja olly kedves volt a' nép előtt, hogy Flavius, ámbár csak egy szabados fija volt is, Tribunussá, Senátorrá, Curulis Aedilissé tétett; 's hogy emlékezete feun maradjon, a' munka, méllyet megesmertetett, Flavius polgári törvénynek neveztetett.

Flavius még egy másik hasonló szolgálatot tett a' népnek az által, hogy a' fastusokat, vagy az esztendőt által előforduló napoknak és azok használhatóságának feljegyzését közönséggé tette. A' Pontifexek, kik annak egyedülbirásában voltak, gondosan elrejtették azt a' közönség elől; de Flavius alattomban hozzá férvén, a' titkot kinyilatkoztatta, 's hogy ezen feljegyzés annál hitelesebb legyen, Aedilissége idejében azt egy értz oszlopra vésette. Addig a' Pontifexek tetszések szerént kormányoztak vagy gátoltak minden országos foglalatosságokat, sőt még az egyes emberek között való törvénykezést is még maga a' Praetor sem tudván, melly napon legyen neki szabad törvényt szolgáltatni.

E' szerént már ma minden Polgárok esméri a' törvényt, 's tudják, melly időben 's mi módon lehet azokhoz folyamodni; azonban azoknak kultsa vagy magyarázatjok módja, most is különösen a' Pa-

triciusok' kezében van; 's ezen az ő rendekre szorított titok, közzülök már sokakat a' legfőbb tisztségekre emelt.

A' Római törvények egygyenként való fejtegetésében mélyebben nem bocsátkozom, megelégszem azzal, hogy azoknak alapjait kijelentém; bizonyosan lesz alkalmam alkalmaztatásokról is elmélkednem. Minthogy azok csak a' Rómaiak számára vagnak készítve, nem illik rólok meghatározó ítéletet mondanom. Ha egy Nemzetnek virágzó állapotja, törvény-könyvének jóságát bizonyítja, soha sehol czekénél jobb nem volt; de ha az emberi Nemzet többi részének azután szabad ítélni, a' mit vele érzetett, úgy soha sehol veszedelmesebb mint ez, nem iratott.

S. K. J.

20.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

24.

A' helységekben szállított seregeinket, kiváltképen ha az ellenség bennünket véletlenül megtámadott, *mentül távolabb* az ellenség' felállításától, és a' *legbátorságosabb* helyen szedjük össze. Így időt nyerhetünk, minekelőtte a' megtámadtatás tökéletes lenne, sereg-osztályinkat összehúzu.

* Márienthali ütközetet *Türenne* 1645-ben csak azért vesztette-el, mivel ezen Alaprendszabásra nem ügyelt. Ha ő seregét a' helyett hogy *Erbsthausennél*, a' *Tauber* folyón túl *Mergentheimnál* szedte volna össze; sokkal hamarébb megtörténhetett ezen, mint az előbb említett helységnél, hol *Merci* az össze gyűlt 3000 Francziát könnyű erővel megverhette, ellenben a' folyótól oltalmazott sereg nem olly könnyen lett volna a' veszélynek kitéve. Az elveszett ütközet után azt kérdezte valaki *Türennétől*; miért vesztett? „Azért, felele a' Vezér, — mivel hibát ejtettem, de ki a' háborúban soha hibát nem ejtett, a' bizonyosan nem-is sokáig hadakozott.”

25. Ha két hadisereg egymás ellen csatarendben áll, az egyik a' szerencsétlen esetben hátravo-

nódását egy hidon által kénytelen lenne végbe vinni, a' másik pedig az egész környékben minden akadály nélkül hátrahúzhatja magát, ilyen esetben a' nyereség mindenkor *emennek* részén vagyon.

* *Buonaparte*' 1813-ki hadévet olly gyászosan elvégző Leipzigi ütközetben, a' Francziák' állása veszedelmes volt. A' Hadivezér, ki olly környülállások közzé jönne, mint a' Francziák a' Leipzigi ütközet előtt voltak; ha ő *megtámadólag* (offensive) munkálkodik-is, a' szerencsére keveset építhet, azon légyen tehát, hogy visszahúzódnását minden okkal-móddal annak idejében bátorsággal megtehesse. Ha tárgyát *minden baj nélkül* elakarja érní, igyekezzék földhányásokkal, elárkolásokkal az ellenség' támadásai ellen magát oltalomban tartani, és míg ő így csekély erővel az ellenségét zabolában tartja, az alatt társzekerei, és más nehezebb bűtyorai a' *szorúlaton* (Défilé) általtakarodhatnak. Mihelyt a' seregek p. o. a' hidon általmentek, azonnal olly helyezetben álljanak-fel, mellyben a' *hátvéd*' (Arriergarde) általjövetelét elősegíthessék; a' a' *hátvéd* a' *hídvédőfőben* (Brückenkopf, Tête de pont) mindaddig tartsa-fel az ellenséget, míg az egész magát hátra-húzó sereg, táborából ki- és a' hidon által nem takarodott. A' revolutzió-háború alkalmával láttuk azt, hogy a' földhányásokat és árkolásokat nem igen használták; de láttuk azt-is, hogy egész seregtetek egy szerencsétlen ütközet után végképen elenyésztek, és így a' *Nemzetek*' sorsa csupán *egy* ütközettől függött.

26. Valóban a' józan okosság rendszabása ellen vét az a' Hadivezér, ki az egymástól *független*, *össze nem kapcsolódott* apróbb seregteteket egyen-

ként az ellenség' *összszézarakozott* creje ellen ütközetbe viszi.

* Mivel az Ausztriaiak illy hibát ejtettek, elvesztették a' Hohenlindenii ütközetet a' Császári hadisereg *négy seregoszlopra* (Colonne) volt felosztva, azok hogy Ampfingennél ismét öszszekapcsolódhassanak, egy iszonyú nagy erdőn keresztül marsba ereszkedtek. Ampfingennél akartak ők a' Francziákra rohanni. De ezen külömbféle, egymással úgy szólván egygyütt kapcsolódásban nem lévő seregtetek, kéntelenek lettek egyenként olly ellenséggel szembeszállani, a' melly előre-vigyázva egész erejét, egy előtte esmeretes vidéken egygyüttartotta, a' környülállásokhoz magát alkalmaztatva mindenfelé forgathatta. Az Ausztriai Ármáda egész bűtyorával az erdőnek egy szoros útján felakadott, a' Francziák ezen alkalmat használni akarván, előről, hátulról megtámadták, és a' nélkül hogy a' négy seregoszlop egymást segíthette, tökéletesen megverték. Az Ausztriai Hadivezér csupán-csak az éj' setétsége segedelmével szedhette öszsze a' megveretett, és szétszórt zászlóallyait. Ezen ütközet az egész 1803-iki hadév' szerencsáját a' Francia' fegyverhez tűzte, ennek következése olly fényes és hadiérdemekkel tellyes volt, hogy *Moreaut* a' század' *legdicsőbb hadivezérei* közzé helyeztette.

** *Buonaparte ugyan azt mondja: (lásd Gourgau Memoir. T. II. p. 26,) hogy Hohenlindennél a' hadimozgásokban semmi combinatió, és genie nem volt. De tudjuk azt, hogy a' szerény erkölcsű Moreaunak személyes ellensége volt, a' fényes hiúságon, a' Francia Nemzet' kárán-is mohón kaphodó Usurpátor. Ne csudáljuk tehát, ha hogy Buonapártétól a' derék Reszpublikánus' érdemeit itt's ott mocskolni látjuk.*

27. Ha minket az ellenség' ereje valamely erős helyezetünkből kiszorít, ilyenkor seregünket *jól meszsze* szedjük össze a' csata-szintől; így bennünket az ellenség nem olly hamar keríthet-be. Nincs annál ártalmasabb, miutha a' már úgy-is megverett seregosztályok egybekapcsolódások előtt egyenként *ismét megtámadtának*.

* Már csak azért-is nagy hasznunkra vagon az, ha mi az elvesztett ütközet után a' csatahelytől *jó meszsze* szedjük össze magunkat; mert úgy a' győzelmes ellenség bizonytalanságban marad jövőendő felállásunk felől. Ha ő a' megvert osztályok' űzésökre elosztaná erejét, úgy ő léssen kitéve a' veszélynek, hogy az elosztott részek egyenként megverettetnek, kiváltképen, ha igyekeztünk sereg-osztályinkat *mentől elébb* összeszedni, azokat az ellenség' szétment seregoszlopai közzé tolni, és azokat egymástól így elszakasztani. — *Mélás* Ausztriai Főhadivezér ilyen mozgással nyerte-meg 1799-ben a' Genuai ütközetet, a' Francia sereget *Championet* vezérelte, ez áltál igyekezett az Ausztriaiakat Turintól elzárni, hogy a' több mozgásban jött seregosztályai *Mélást* hátulról megkerülni törekedtek. De *Mélás* megértvén *Championet*' szándékát; hátrafelé tett mozgása által az ellenséget megcsalván, ezt arra a' vélekedésre hozta, mintha az Ausztriaiak tökéletesen magokat visszahúznák; *Mélás*' intézete azonban az volt, hogy minden erejét a' Francia seregek' összezárakozások helyén összeszedhesse, a' Franciaikat így egyenként megtámadhatta, és széjjel-szorta. Ezen hadimozgásnak, mellyben az Ausztriaiak ereje, gyorsasága, és gondos vigyázata olly szépen kifejtődött, foganatja Piemont' nyugalmas' birtoka lón.

28. Az ütközet előtt való estve seregünktől valamely részt *soha - se* küldjünk-el, mivel a' környül-állások eggy éjjel igen megváltozhatnak, az ellenség, állását vagy egy hátra tett mozgása által elhagyhatta, vagy ha új erőt kaphatott, bennünket megtámadhat, és így készületünket megsemmisítheti.

* *Jourdan*, a' Franczia Sambre és Maas mellyéki seregek' vezére annál nehezebben vonhatta magát hátra, mivel a' Communicatio-lineáját elvesztette. De mihelyt észrevette *Jourdan*, hogy *Főherczeg Károly* Frankfurt-ba igyekezete végett erejét széllyel osztaná; azonnal *Würtzburgban* magának utat nyitni eltökéllette, itt csak két osztály Ausztriaiak állottak. Ezen mozgást *Jourdan*, mert ellenében csupán azon két osztály állhatott, szerencsésen végben-is vihette, ha magát vigyázatlanul *Lefebre* seregétől elnem szakasztotta volna. Ezt ő *Schweinfurtnál* operatio-lineája' védelmére hátrahagyta. Ezen hiba, és a' Francziák mozgásában történt lassúság *Főherczeg Károlynak* kezébe nyújtotta a' győzedelmet. A' *Főherczeg* igyekezett minden erejét össze-szedni. *Kray*' és *Wartensleben*' osztályai az ütközetben hozzákapcsolódván őt képesé tették 30000-ből álló Franczia-sereg ellen 50000-et állítani. Győzött a' *Főherczeg*, a' Francziákat a' *Mainhegyek*' veszélyes útján meg- és visszaverte.

29. Ha megütközni akarunk, igyekezzünk *minden erőnket* összeszedni, mivel nem ritkán csupán *egy Zászlóally*' jelenléte is megválaszthatja a' nap dicőségét.

* A' *legkissebb segítség-is* annak idejében, azt mondja *Fridrik Király*, ha hozzánk érkezik, bizonyosá teszi a'

nap' szerencsáját, mivel így az ellenség minket mindig erősebbnek tart, mint valóban vagyunk.

30. Nincs *veszedelmesebb*, és a' haditudomány Alaprendszabásaival *ellenkezőbb*, mintha a' Hadivezér a' csatarendben álló ellenség' *szemeláttára* oldal-marsokat akarna tenni, kivált ha az ellenség olly emeleten áll, a' *melly alatt* az oldalmarsolóknak elhúzódni kelletik.

* *Fridrik Király* mivel az ellen vétett, elvesztette 1757-ben a' Kolini ütközetet; a' Burkusok akár minő vitézül harczoltak-is, 15000-et, és igen sok ágyút vesztek; az Ausztriaiak pedig alig ötezeret, és következése az elvesztett ütközetnek annál súlyosabb lett, mivel a' Burkus Király kéntelen volt Prága' körül táborolásától elállani. Roszbachnál gyalázatosan elvesztették a' Francziák az ütközetet; mivel ők a' Burkus Ármáda előtt vitték végben oldal-marsokat, 's ezen vigyázatlanság annál károsabb lett, mivel *Soubise* Herczeg a' Francziák vezére, szorgalmatlanságból minden *elő- és oldalvéd* nélkül tette veszedelmes mozgását. A' Burkusok' 6 gyalog Zászlóallya és 30 lovas százada megverte a' Francziák' számos seregét. Ezek 7000 embert, 27 zászlót, és sok ágyút vesztek el, a' Burkusok alig 300-at. *Fridrik* Kolinnál elvesztette seregét, de *Soubise* Roszbachnál seregével becsületét-is, mind ketten azért; mivel azon Alaprendszabást, melly az ellenség' csatarende előtt történendő oldal-marsot végben vinni tiltja, elfelejtették.

31. Az ütközet előtt *gondoskodják* a' Hadivezér annak jó és rossz következései felől, annál-is inkább, ha az ellenséget valamely nagy tudományú, bölcs Hadivezér kormányozza; jól megrakott tárházak, és

helyesen megerősített táborvidékek legyenek készen; mert ezek' hijjával *nagy veszélynek* vagon kitéve a' meggyőzetett.

* Ama nagy tudományú *Sachsen* Hadivezér azt mondja: „a' háborúban a' történet' véletlen eseteire tá-
„maszkodnunk nem tanácsos, a' bölcs Hadivezér dicsé-
„retes tulajdonsága önnerejében, és katonai vitéségek-
„ben helyezettett bizakodásában áll. Ha győz, igye-
„kezik győzedelmét a' lehetőségig használni; mert meg-
„nem elégszik a' csatahely' birtokában maradásával,
„győzedelme' fényét a' hasznos következésben keresi.”
A' Marengoi ütközetben az első napi győzedelmét hasz-
nálni elmúlasztván az ausztriai sereg, más nap meggyő-
zetett, és Olaszország' birtokából kiesett. *Mélás* látván,
hogy a' Francziák magokat visszszavonják; a' munkál-
kodás' további intézetét a' vezér tanács' (Generalstaab) fe-
jére, *Zach* nevű Ezredesre bízta, ő pedig Alexandriá-
ba ment. *Zach* is azt vélvén, hogy az egész Francia-
sereg szét lenne verve, a' seregosztályokat mars rendbe
helyezettette; pedig azon táj, hol az Ármáda a' mars-
nak folytatására jövő parancsolatot várta, alig egy óra-
járásnyi tágságú volt. Négy óra volt délután, midőn
Dessaix Francia-vezér seregosztályával *Buonaparté*hoz
ért, 's így a' két ellensereg' erejük mértéke egyenlő lett.
Buonaparte ugyan mindjárt elnem tudta határozni, te-
gyen-e új támadást, vagy pedig *Dessaix*' seregét hátra-
húzóadásának oltalmára használja? De midőn észre-vette
seregének megütközni elszánt kívánságát, határozatlan-
sága csak hamar elenyészett, az Ezredek' homlokrende
előtt elnyargalván fenn-szóval kiáltotta: „*Ma már eleget
hátráltunk, tudjátok, hogy én leginkább a' csatahelyen sze-
reték aludni!*” A' sereg egyszívvel lélekkel kiáltva éltet-
te a' Vezért, 's a' jövőendő győzedelmet bizonyossá tette.

Buonapárte támadást parancsolt. Az Ausztriaiak elővéde' (Avantgarde) az egészen megverettelve szaladásban, volt Francziákat mindenfelől előre nyomolni látván, megrettent, visszafordult, a' főszeregre nyomult, kevés idő múlva ez-is hevesen megtámadtatván, tökéletes rendtelenségbe jött és meggyőzetett.

Daun sorsa 1760-ban a' Torgau-i ütközetben hasonló volt. Az Ausztriaiak' állása igen helyes volt. A' balszárny Torgauhoz támasztva, a' jobb, a' Stipiczi emeleteken, a' homlokrend pedig takarva volt számos tavak által. *Fridrik Király'* intézete Daun' jobbszárnya megkerülésében, és háta megtámadásában állott. E' végből seregét két részre osztotta. Az egyik rész *Ziethen* alatt, míg ő a' másikkal az emeleteket megkerülné, homlokban támadta-meg az Ausztriaiakat. Daun megértvén a' *Burkusok'* mozgásának célját, homlokrendének megváltoztatásával *Fridrik* ellen szegezte magát, őt hátra-is nyomta. *Ziethen* mivel a' csatazajt mindinkább távolodni hallotta, abban nem-is kételkedett, hogy a' Király megverve ne légyen, véle tehát magát összekapcsolni igyekezett; útjában *Ziethen* a' tartalékban álló 5 Zászlóalra bukott, ezen véletlen segítséget azonnal használván, megtámadta az Ausztriaiakat, a' Stipiczi emeletekről lehajtá, 's így a' csataszín' birtokába jött. Alkonyodott már a' nap, midőn a' Király *Ziethen'* szerencsését megértette, ő-is tehát az éj setéségét használván, seregének megmaradott részeit össze-szedé, Torgaut megtámadta, és elfoglalta. Daunnak épen akkor örvendeztek nyert győzedelmének vezérei; midőn épen híre jött, hogy seregét a' *Burkusok* újra megtámadták. Daun azonnal vissza-vonta magát, 's nagy veszteséggel az *Elbe* folyón általment.

32. Az elővéd (Avantgarde) kötelessége nem annyira az előre, vagy hátra menetekben, mint a' mesterséges hadi-forgolódásokban áll. Az elővéd könnyű gyalog- és lovasságból álljon; de tartalékul (en reserve) készen álljon a' nehéz lovasság, és a' lineagyalogság-is; az ágyúknak-is kéznél kelletik lenni. Az elővédnél kiválasztott seregnek, ügyes, a' hadifortélyokban járatos, tapasztalt merész Vezérnek kelletik lenni. A' gyakorlatlan sereg, az ügyetlen Vezér az elővédnél nagy kárt okozhat.

** Az Ausztriai Ármádánál a' nehéz sereghez számláljuk: az 58 Linea-gyalogságot; 8 vasaslovas, és 6 dragoños Ezereket, a' könnyüsereghez ellenben: a' 17 Határőrző, 1 Tirolvadász, 7 Chevau-legers, 12 Huszár, 4 Uhlán Ezereket, és a' 12 vadász Zászló-allyakat.

* Fridrik Király azt mondja: „Az elővédnél a' fel-, fegyverkezett' minden neméből találkozzék valami, „ az elővédet kormányozó Vezér tökéletesen értse a' „ táboritudományt, szaguldó csapatjai által mindenkor „ tudósítva légyen az ellenség' hollétéről. A' háború- „ ban hivatalos kötelessége az Elővédnek nem az üt- „ közetben, hanem az ellenséget szemmeltartásban áll. „ Ha vissza-húzza magát az ellenség; az elővéd ekkor „ minden módon nyughatatlanítsa azt, és a' fősereget „ bátorságos előre-mozgásában takarja.

33. A' sereg bűtyorát és az ágyúszert, marsunk alatt addig valamely szoros útban bene vigyük, míg csak abból a' sereg maga ki nem ért, oltalom alatt hagyjuk tehát azt hátra mindaddig, valamíg meg nem bizonyosodtunk, hogy seregünk' eleje a' szorulat' torkának birtokába nem-jött. Hátrahúzódásunknál pedig a' hátvéd mindaddig oltalmazza a' torkolatot; míg csak az ágyúzó- és a' társzerek a' szoru-

latból ki nem értek; ha ezen rendtartást elfelejtjük, nagy akadályokra találunk, és nagy veszteséget szenvedhetünk.

* Semmi - sem nehézítheti - meg annyira a' sereg' marsát, mint a' sok bútýor. Mantuánál *Buonaparte* 1796-ban csak hogy kicsiny seregével gyorsan mozoghasson, a' vártvivó nehéz ágyúinak gyújtólyukait beszegettette, talyigájit pedig összszetörette. — *Moreau* - is 1799-ben midőn Itáliából kihúzódott, inkább elvált az egész tartalék ágyúszeritől, seregének bútýorát - is a' Fenestrellai-Collon Franciaországba küldötte; mintsem azokkal szükséges szapora marsolását megnehezítené. — Ezen példák követésre méltók; mivel a' gyors mozgásunk által győzedelmet szerezhetünk, könnyen kipotólhatjuk akkor szenvedett veszteségünket. Ellenben ha meggyőzöttetünk, akkor azon bennünket megnehezítő eszközök' megmentése és védelme igen súlyos, és veszélyes, szerencsénk még, ha azokat annak idejében elhagyhatjuk.

34. A' csatalineában álló seregosztályok közt, *ürestért*, ha-csak abban az ellenséget becsalni nem szándékoznánk, ne hagyjunk; mert azon könnyen betörhet az ellenség, és osztályainkat könnyen egymástól végképen elszakaszthatja.

* *Lothringen Herczeg* 1757-ben az Ausztriai Ármádával Prágát *takarva védelmezte*, észrevette ő, hogy a' *Burkusok* az ő jobb szárnyát bekeríteni akarják, az említett szárny gyalogságának homlokrendét ő tehát megfordítván, azt a' sereg' közepére horogformára felállította. Ezen mozgás minden rendetlenség nélkül meg - nem történhetett; mert a' sereg-oszlopok' eleje igen gyorsan ment, hosszúra elnyúltak így azok, és

midőn a' jobb oldalra felállítanak magokat, az előre domborodó szegeletek között ürességek támadtak. *Fridrik Király* ezen hibát azonnal használni elnem mulasztotta, *Bevern* Herczegnek magát az ürességek közzé kellett nyomni. Lothringen így megis verettetett, és Prágába nagy veszteséggel beszorított.

****** *De megkelletik azt-is jegyeznünk, hogy az ellenség csatarendjében történt szakadékok közzé addig bé ne nyomuljunk, valameddig bizonyosak nem vagyunk, hogy elég-séges erőnkkel az ellenség' oldalait környül szárnyalhatjuk-e, vagy nem; mert csak így bonthatjuk szét az ellenség' csatarendét, és így verhetjük-meg egyenként az elszakasztott részeket. Ha elegendő erőnk nincsen a' környül-szárnyallásra, úgy tarthatunk attól, hogy az üres szakadékokba benyomult osztályainkat a' nálunknál erősebb ellenség feltartóztatja, és megverheti.*

A' hadban valamely helyet oltalmazni, vagy azt takarva védelmezni, nem mindegy. Az oltalmazó bent van a' megtámadtatott helységben, a' takarva védelmező pedig kívül áll, 's ott küzd az ellenséggel.

35. *A' sereg' táborának olly tulajdonsága legyen, hogy annak külömbféle osztályai egymást minden esetben segíthessék.*

* 1813-ban az egyesült Fejedelmek tábora Dresdennél az Elbe bal-partján lévő emeleteken, bár ha jónak tetszett-is, *hibás volt*; mert az keresztül volt egy mély hosszú földszakadék által szakasztva, 's így a' balszárny a' sereg derekától, és jobb szárnyától elvált. *Buonaparte* éles szeme előtt nem maradott felfedetlen ezen hiba. Minden lovasságával és két erős gyalog seregosztállyal megtámadta a' balszárnyat, 's azt minekelőtte segítséget kaphatott volna, tökéletesen meg-is verte.

36. Ha az ellenség' homlokrende *folyóvíz által* takarva védelmeztetik, a' folyón pedig több *hidvédelmei* vagynak, ekkor *öt nem tanácsos* előlrül megtámadni, az illy megtámadás több részekre osztaná seregünket, és így kilennénk téve a' legnagyobb veszélynek. A' folyóvíz ellen illy esetben *sakhtábla* rajzolatú formába kell közelednünk, így csupán egynehány csapatokat, azokból-is csak a' legelsőket támadhatja-meg az ellenség, mert máskép ő forgánd veszélyben. Ha azon pontot meghatároztuk, a' hol a' folyón általmenni akarunk, még a' parthoszában a' könnyű seregek ide 's tova szaguldoznak, addig a' meghatározott tárgy felé *legnagyobb hirtelenséggel* toljunk, és minden időhalasztás nélkül a' híd' készítéséhez fogjunk.

* Ha a' mi részünkön lévő parton valamely helység lenne, akkor *ott tanácsos* általmenetelünket meghatároznunk; mivel így a' híd csinálókat védő seregek, a' házaktól takarva léznek, és bátrabban kárt tehetnek a' hídcsinálást akadályozni akaró ellenségben.

** *Ha az ellenség a' parton túl valamely helységbe veszi magát, ott igen nehéz az általmenetel, mivel ő onnét a' házaktól védve nagy kárt tehet hidcsinálóinkban. De ellenben ha azon helységben vagy épen semmi, vagy igen csekély ellenséges erő lenne; már ilyen esetben tanácsos ott a' hidcsinálás; mert, mihelyt a' folyón általtörtünk, azonnal önvédelmünkre találunk, és így a' helységet mindjárt hidvédfőnek használhatjuk.*

37. Ha mi. olly állásban vagyunk, mellyről túl a' partra *áltlövöldözhetünk*, ilyenkor már több módok állanak szolgálatunkra, mellyekkel az általmenetelt könnyen véghez vihetjük, kiváltkép ha állásunk' tére számos lovaságnak helyt adhat. De hasznunk

csökken, ha a' folyó-víz 300 öl, az-az: 750 lépés szélességű; mert ekkor a' *kartátslövések* nem hatnak által a' túlpartra, a' partot védelmezők magokat félre húzhatván, a' nagyobb ágyú-lövések elől bátorságban tehetik magokat, így a' hídépítés' oltalmazására általhajokázó gránátosokat az innetső partról elegendőképen nem védelmezhetjük, azok az ellenség lövéseinek *egésszen* kilesznek téve. Az ellenség t. i. 200 ölnyi messzeségre ágyú-tűzhelyet állít-fel azon pont ellen, a' hol a' túl-partra szállani akarunk, innét kártekony tüzet adhat az általmenőkre; mert a' mi az innetső parton álló ágyú-tűzhelyünk az övétől 500 ölnyi távolságra vagyon; ebből látszik, hogy az ágyúzásban felül-halad bennünket az ellenség. Az ilyen esetben a' folyón való általmenetel majd hogy nem *lehetetlen*; ha csak alattomban az ellenséget meg-nem lepjük, vagy pedig általmenetelünket valamely sziget elő nem segíti. Az illy széles folyókon általmenetelünket igyekezzünk a' folyónak hozzánk *kikanyarodásánál* végbe vinni; mert itt ágyútűzhelyünket jobbra balra felállítván, *kereszt-lövéseket* tehetünk a' túlsópartra. — A' szigetek' és a' folyók' felénk *kikanyarodásaik* természetes hídvédfőül szolgálhatnak nekünk, és nagy hasznait-is vehetjük. Ha csak 60 öl, az-az 130 lépés szélességű a' víz. ekkor a' hídépítők, és az ezeknek oltalmára általküldött seregeink az ágyútűzhelyeink' oltalmában vagynak. És ha még az illy keskeny folyónak felénk *kikanyarodása*-is vagyon, már ekkor az ellenség a' híd-csinálást semmikép meg-nem akadályoztathatja. Az ellenség' ügyes vezére nem is igyekszik többé azt akadályoztatni, hanem egyedül az általmenetelt meg-nehezíteni.

* Az *ellenség' szeme-láttára* valamely széles folyón való általmenésnél, *Fridrik Király* a' hadi munkásságban

nem tartott semmit *nehezebbet*, a' kivánt következesek, azt mondja ő, csupán szándékunk' titokban tartásától, mozgásunk' gyorsaságától, a' seregosztályoknak adott parancsolatok' tökéletes végben-vitelétől függ. — 1705-ben *Eugen Herczeg* a' Francziáktól szorongattatott Piemont Fejedelmének segítséget vitelében, az Ada folyón Italiába által akart menni, a' túlsópartot *Vendome* vezér alatt örözték a' Francziák. Eugén minekutánna olly alkalmas állásba helyeztetné magát, honnét a' túlsóparton tüzével uralkodhatott, 20 ágyúra tűzhelyet állított-fel, a' parttól parallel lineában fekvő hegy hanyatlaton felhányt földvédekben pedig a' gyalogság a' Francziák' tüze ellen bátorságba tette magát; szorgalmatosan dolgoztatott Eugén a' hidépitésén, midőn *Vendome* elérkezett. Ez midőn látná, hogy az építést semmi módon nem akadályoztathatja, seregét Eugén ágyútüze körén kívül felállítván, két szárnyait a' folyóhoz támasztván, félközt formált. *Vendome* ezen állását még *földhányásokkal*, és *farakásokkal*-is megerősítette, ezen állásából a' hídon általtörő sereget ő könnyen megtámadhatta, és zavarodásba hozhatta. Eugén alig pillantá-meg a' Francziák' állását, azonnal a' kész hídon való általmenetelt lehetetlennek állította, fel-is szedetvén táborát, másfelé vette útját minekutánna a' hidat elrontotta. — Ehez hasonló munkával kényszerítette 1809-ben *Főherczeg Károly* a' Francziákat Lobau szigetben visszahúzódní. Az Ausztriaiak' két szárnya *Eszlingen* körül a' Dunához volt támasztva, félkörben állottak a' folyó balpartján. *Buonaparte* az Ausztriaiak' derekára ütött, az első lineát által-is törte ugyan, de a' tartalék seregek őt hatalmasan feltartóztatták, 's minekelőtte még az ágyuit általhozható, a' Duna hídja elromlott. Ezen szerencsétlenség, és a' *Főherczeg*' helyes állása kényszeríték őt nagy veszteséggel, 's nagyobb zavarodásban a' csatahelyet elhagyni, 's magát Lóbauba visszavonni.

** Valamelly vidéken uralkodni (*dominiren, beherrschen*) annyit tesz a' *haditudományban, mint olly emeleten állani, mellyről mindent könnyen észrevenni mi történik alól, és ha oda foganattal, vagy ágyúval, vagy apró tüzi fegyverrel lelövöldözhetünk, p. o. a' Budai vár uralkodik a' Dunán és a' környéken; a' Budai váron pedig a' Sz. Gellért és a' Sváb hegyek. A' Budai várhegyről legjobb foganattal lehetne akadályoztatni a' Dunán intézett hidépítést. — Ellenben a' várat, a' hegyek közzül kitörő támadó sereg ellen oltalmazni bajos lenne.*

38. *Nehéz a' magával elegendő híd-készületeket hordozó ellenséget, a' folyóvízen intézett általmenetelésben megakadályoztatni. Ha p. o. a' folyóvizet őrző sereg egyszer'smind valamelly várkörültáborlat' védlőtakarására-is vagyon rendelve, és ez illy sereg' vezére azt általlátja, hogy az ellenséget a' folyón szándékozott általjövetelésben fel-nem tartóztathatja, igyekezzék seregét a' folyóvíz, és a' körültáborlott vár között olly állásba helyheztetni, a' honnét az ellenséget, ha által - is jött a' folyón, a' víz felmentésére arányzott útjában megakadályozhatja.*

* Kétségkívül az ilyen állást, mellyből az ellenséget útjában feltartóztatni akarjuk, elébb jól *megvísgáljuk, megerősítsük, így a' várt körültáborló sereget az ellenség meg-nem támadhatja, valameddig bennünket meg-nem győz, vagy elnem kerül; ez utólsót önnveszélye nélkül nem cselekedheti, mivel mi megerősített állásunkból így alkalmatosságot nyernénk őt oldalt, vagy hátul megtámadni. E' mellett még az-is a' nyereségünk, hogy mi magunkat béárkolván erőnket egygyütt tarthatjuk, azonban az ellenség kéntelen magát felosztani, mert a' folyón felütött hídját-is védelmezni, bennünket megtámadni, és egyszer'smind a' várt kö-*

rültáborló sereget-is nyughatatlanítani kéntelen. Ha pedig elnem osztaná erejét, úgy őt könnyen *elzárhatjuk hidjától*, és két tűz közzé vehetjük.

39. *Türenne* 1645-ben kéntelen volt magát számos ellensége előtt Philipsburg felé visszavonni. Itt ugyan a' Rénus folyón nem talált hidat, de ő a' vár, és a' folyó közt lévő tért használni akarván, táborát ott felütötte. Tanúságul szolgáljon ez a' várt-építő tiszteknek, kik valamely helyet megerősíteni, vagy hidvédfőt építeni akarnak. A' vár és a' folyó közt szabadtérség légyen, hogy így a' sereg ne legyen mindjárt kéntelen a' várba beszorúlni; hanem hogy a' folyó, és a' vár között csatarendben felállithassa magát. Azon sereg p. o. a' melly magát az ellenségtől szorítottván Mainzhoz vissza-húzza, a' legnagyobb veszélynek kivagyon téve, mert egy napnál több kívántatik míg az hidon általmenyen, és Kasszel közt pedig a' tér *sokkal kisebb*, mintsem ott magát a' sereg *összeszorulás nélkül* felállithatná, legalább is 200 *toise* mélységű tért kellett volna Kasszel és a' Rénus között hagyni. Szükséges tehát, hogy ezen Alaprendszabás szerint építsük a' nagy folyóhoz tartozó hidvédföket; mert máskép igen kevés hasznát venné a' sereg hátra húzódása védelmében. A' katona-nevelő intézetekben a' mikép tanítják a' hidvédfő építést, e' csak kisebb folyókhoz, és kisebb seregosztályhoz alkalmazható.

* 1741-ben Marschal *Sachsen* általment a' Moldova vízén Csehországba, hogy egy 14000 álló Prágában igyekező ellenségnek útját elállja. *Sachsen* 1000 gyalogot a' Moldova partján azzal az intézettel hátra-hagyott, hogy ezek magokat a' hidvédfővel általellenben lévő emeleteken beárkolják. Így bátorságossá tette megtörténhető vissza-húzódását; mivel seregosztályait a' *megerősített emelet*, és a' *hidvédfő* közt felállithatta. Ezen példadadások esméretlenek maradtak a' mostani Hadivezé-

rek előtt, vagy az illy előregondoskodást érdemtelennek találták.

** *Toise* a' hadiépitésben vett mérték, 1 *toise* 2 *hüvellyel* kisebb 1 *bécsi-ölnél*.

40. A' támadó- vagy oltalom-háború tárgyára egyformán hasznosak a' megerősített helyek. Igaz ugyan hogy ezek magányosan felnem tartóztathatják az ellenséget, de mégis módot nyújtanak, mikép lehessen a' *győzedelmest* útjában *megakadályoztatni*, *erejét gyengíteni*, *nyughatatlanítani*.

* Az egyesültek' fényes győzelmei az 1814-ik hadévben, sok Haditiszteket arra a' gondolatra hozták, hogy a' várak *hasztalanok* lennének. De azon iszonyú roppant nagy seregek, mellyek akkor az Alpen-hegyeket, és a' Rénust általhágták, képesek voltak számos seregosztályokat a' Franciaország' határait védő várak' körül táborlására, a' nélkül hogy a' Páris felé nyomuló nagy sereg' erejéből valamit vesztené, visszahagyni. Az ilyen nagy sereg munkálkodhatott a' nélkül hogy a' veszélynek, a' megtörténhető hátrahúzóadásoknál ki lenne téve. De a' csaták' történetében soha sem láttuk még az Európai Hatalmasságok' erejét úgy, mint akkor egyesülve. — A' Franciaországot körülvevő várlinea tehát csak *szenvedőleg* (passive) viselhetette magát. Elöttem a' balgatagság, ha azt vélné valaki, hogy minden *veszély nélkül* által-törhetjük a' sok megerősített várakkal megrakott országhatárát, és hogy bizvást lehetne háborúskodnunk, ha ezen várak minden *körültáborlat*, vagy *figyelmező vőgyázat nélkül* hátunk megett hátra-is maradnának.

KISS KÁROLY.

(Folytatása következik.)

21.

Montesquieunek némelly jeles gondolatjai.

Előszó.

A' nagy Írók' érdeme nem egyes , szép és jeles gondolatokban , hanem sok , szép és jeles gondolatoknak szép és mesterséges öszszeszerkeztetésében áll. Akármelly nagy Írónak-is egyes gondolatjai , a' szép egészből különvéve és kiszakasztva elvesztik nagy részét annak a' szépségnek és hathatóságnak , melyet az öszsze-szerkeztetésben egymástól nyernek. Az egyes gondolatok' kiválogatása tehát nem arra való , hogy az által az Író egész munkájának olvasása szükségtelenné tétessék , hanem inkább hogy ajánltassék és megkedveltettessék. — A' nagy Írók' egyes gondolatjai csak egymástól elszedett lánczszemek , de arany lánczszemek.

Az a' Fejedelem , ki a' vallást szereti és tőle fél , olyan oroszán , melly az őt simogató kéznek 's édesgető szózatnak enged ; az a' ki a' vallástól fél 's azt gyűlöli , olyan mint azon vadállatok , mellyek rágják azt a' zabo-

lát, melly őket a' mellettek elmenőknek megtámadásától visszatartóztatja, az a' kiének éppen nints vallása, olly fene vadhoz hasonlít, melly csak akkor érzi szabadságát, mikor másokat öszszeszaggat és felfaldos.

Ha szintén a' vallás az alattvalókra nézve haszontalan volna is, a' Fejedelmekre nézve még akkor is szükségesnek kellene azt tartani; minthogy csak az azon egygyetlen egy zabola, melly azoknak, kik különbben semmi emberi törvényektől sem félnek, szájokba vettethetik. Az Isten szereti az embereket, minthogy nékik vallást adott boldogításokra; ha ő szereti az embereket; úgy bizonyosok lehetünk, hogy kedves előtte ha mi is szeretjük őt, az az eránta az emberiség' és szeretet' kötelességeit gyakoroljuk, és ha nem sértjük-meg azon törvényeket, mellyek alatt élünk.

Az Istenséget tiszteletben kell tartatni, de érette soha boszszút nem kell állani; az Isten ellen elkövetett olyan vétkekre nézve, mellyek nem a' közönség tudtával történnek, nints helye a' világi büntetésnek; akkor a' dolog csak az ember és Isten között megyen véghez, 's az Isten tudja a' maga boszszuállásainak mértékét-is, idejét-is.

A' bűvös bájosok' és eretnekek' büntetésében igen nagy vigyázás szükséges; mert a' legjobb ember lehet valaki, legtisztább erköltsökkel birhat, 's minden kötelességeit tellyesítheti, és még-is eshetik bűvölés bájolás és eretnokség' gyanujába.

Szeretheti valaki vallását, 's annak minden parancsolatait megtarthatja, a' nélkül, hogy szükséges volna azokat gyűlölni 's üldözni, kik hasonlót nem cselekesznek.

Az embernek nem ád a' maga vallása just, az azt nem vallókat a' végett szolgásra kényszeríteni, hogy annak elterjesztésén annál bátorságosabban munkálkodhassék.

A' vallás' törvényei nem egyebek, hanem hogy a' vétek eránt támaszszanak az emberben gyűlölséget, 's különösen ne idegenítsék-el őt az emberek eránt való szeretettől és szánakozástól.

Vallás' dolgában elkell távoztatni a' büntetési törvényeket; mert azok a' lelkeket kegyetlenekké teszik.

A' vallás' változtatására hathatósabban indítanak az édesgetések, mint a' büntetések.

A' történet-írók tele vagynak vallásbéli háborúkkal, de ezen háborúkat nem a' vallások' sokasága, hanem az uralkodó vallás' türelmetlensége az elméknek ezen elszédülése okozta, mellynek terjedését az egész emberi okosság elsetétedésének kellene tartani.

Azok, kiknek vallások valamelly Országban csak eltűretik, rend szerént hasznosabbak a' Hazának, mint azok, kik az uralkodó vallásban élnek; minthogy amazok kéntelenek dolgozni, 's a' polgári társaságbéli legterhesebb mesterségeket is űzni. Másfelől minthogy minden vallásnak olyan parancsolatai vagynak, mellyeknek megtartása a' polgári társaságnak hasznosok, igen jó, ha azok buzgón megtartatnak. Semmi sem élesztheti pedig jobban ezen buzgóságot, mint a' vallások' sokasága.

A' különböző vallásbéliek olly vetélkedő társak, kik egymásnak semmit el nem néznek, kiki közülök vígyáz magára, hogy valamit olyat ne tegyen, a' mi felekezetét betstelenítené, 's az ellenkező felekezet megvetésének és

rágalmazásának tárgyává tehetné. Mindenkori tapasztalás-is bizonyítja, hogy egy új vallásbéli felekezetnek valamely Országban való bevetése legbizonyosabb eszköz volt a régi felekezet vissza éléseinek orvoslására.

Ila egyszer valamely Ország' törvényei több vallásbéli felekezeteket megszenvednek, szükség, hogy ezeket egymás eltűrésére-is kötelességek.

Az olyan vallás, mellynek sokféle külső gyakorlása vagynak, szorosabban magához kapcsolja a híveket, mint a mellyekben kevés gyakorlások találtak. Az olyan dolgokhoz, mellyekkel minduntalan foglalatostkodunk nagyon hozzájuk szokunk.

A népekre nézve a nyomorúság is hathatós indító ok a valláshoz való ragaszkodásra.

Az embereknek különös nagy vigasztalásokra szolgál az olyan hely, hol az Istenség' jelenlétét nagyobb mértékben érzik, 's hol együtt hallathatják erőtlenségük' és nyomorúságok' szózatját. Azon népek, mellyeknek templomaik nintsenek, kevés buzgóságot mutatnak vallások eránt.

A külső Isteni tisztelet' pompás volta kellemesen hat az emberekre 's valláshoz ragaszkodóbbakká teszi őket.

A vallásnak tiszta erkölcs tudománnyal kell bírni, ha az embereket szorosán magához akarja kapcsolni.

Vagynak olyanok, kik szüntelen versengnek a vallás felett; de úgy látszik, mintha az ilyenek egyszer'smind azon is vetélkednének, mellyik tartsa-meg közölök kevesebbé annak parancsolatait. A versengés által nem csak jobb Keresztyénekké nem lesznek, de még jobb polgárokká sem.

A' Szent Írás olly tartomány, mellyben minden felekezethéli Keresztyének béütnek ragadozás végett; olly csata-mező, hol ellenségeskedő Nemzetek egymással özsze találkoznak és ütközeteket próbálnak, 's hol egymással sokféleképpen verekednek és kotzódnak. A' magyarázók legnagyobb részént nem azt keresik a' Szent Írásban, mit kelljen hinni, hanem azt a' mit magok hisznek; nem nézik azt ollyan könyvnek, mellyben a' hit' czikkelei foglaltatnak, hanem ollyan munkának, mellyből saját tudományoknak tekintetet adhatnak, ugyan azért annak értelme sok helyeken egészen el van tsúfítva.

Sokaknak a' vallás nem annyira megszentelés' eszköze, mint versengéseknek mindeikkel közös tárgya. Az udvari emberek, a' fegyver-viselők, sőt még az aszszonyok-is azt kívánják, hogy bizonyíttassanak-meg nékik az ollyan dolgok, mellyeket nem hinni erősen elvagnak tökéllve. Ezen magok eltökéllésére nem okok bírták őket; soha sem vesződtek az általok tagadott vallás igazságának vagy hamiságának vizsgálásával; ők ollyan pártütők, kik az igát érezték 's lerázzák magokról, minekelőtte esmernék. Ugyan azért hitetlenségökben sem állandóbbak, mint hitekben, szüntelen való áradás és apadás van lelkökben; melly őket minduntalan egyyikből a' másikba veti.

A' fényűzés abban a' mértékben nevelkedik vagy fogy, a' melly mértékben a' szerencse' javai egyenetlenebbül vagy egyyenlőbben vagnak felosztva.

Ha valamelly Országban a' gazdagságok mindenütt egyenlőképpen volnának elterjedve, nem találhatna abban a' fényűzés helyet, mert

ez a' mások' munkája által nyert könnyű éle-
ten fundáltatik.

A' fényűzés továbbá egyarányúságban van
a' városoknak, kivált a' fő városoknak nagy-
ságával. Mennél több emberek laknak együtt,
annál hiúbbak 's annál inkább kívánják mago-
kat mások felett csekély dolgok által megkü-
lömböztetni. Ha olly nagy számmal vannak,
hogy nagy részént egymás előtt esméretlenek,
akkor még inkább igyekeznek magokat megkü-
lömböztetni; mert a' megkülömböztetés czéljá-
nak elérését jobban reménylhetik. Ezen re-
ményt a' fényűzés adja, kiki a' saját sorsa felett
való sorsnak külső jeleit a' maga sorsa jelei-
vel teszi. De éppen a' magok megkülömbözte-
tésének felettébb való kívánása egyenlökké te-
szi őket mindnyájokat, 's nem nyer senki-is
megkülömböztetést; minthogy minden ember
akarja magát láttatni, senki sem nézettetik.

Minthogy a' Monarchiákban a' gazdagságok
egyenetlenül vagynak el-osztva, azokban szük-
séges a' fényűzés. Ha ott a' gazdagok sokat
nem költenének, a' szegényeknek éhel halásra
kellene jutni.

A' fordítások ollyanok, mint az apró réz-
pénzek, mellyek szintén olly kelendők, mint
az arany pénz; sőt a' köznépre nézve még kön-
nyebben is használhatók, de mindazáltal még-
is csekély belső betsúek.

Az időszaki Folyó-írások igen hibáznak,
hogy csak az új könyveket emlegetik, mintha
az igazság valaha új volna. Míg valaki minden
régii könyveket nem olvasott, addig alig van
oka az újjakat azoknál feljebb betsülni.

A' természet úgy látszik, böltsen gondos-
kodott, hogy az emberek' esztelenségei hamar

elmülök legyenek, 's a' könyvek azokat halhatatlanokká teszik. Az esztelennek meg kellene elégedni azzal, hogy a' vele élőknek unalmat okozott. De még a' jövődő mesterségeket is kívánja gyötörni, azt akarja, hogy esztelensége győzedelmet vegyen a' feledékenységen, mellyben mintegy koporsóban eltemetve maradhatott volna; megakarja a' maradékkal tudatni, hogy ő esztelen volt.

Valamelly Nemzetnek az örömökben való mértékletlensége mindenkor együtt jár a' fényűzéssel; egygyik a' másikat szüli.

Az emberek egymással élés végett lévén teremtvé, egyszer'smind olyan czéllal is születnek, hogy egymásnak tessenek; 's az, a' ki az illendőség' rendszabásait meg-nem tartaná, annyira elvesztené tekintetét, hogy semmi jót sem tudna tenni.

Az erkölcsök' csínossága a' maga megkülömböztetés' kívánságából származik, 's egyaránt hízelkedik mind a' csínos erkölcsűeknek, mind azoknak, a' kik eránt gyakoroltatik.

Az udvariság' reguláit megvetni annyit tesz, mint saját hibáinak tágas kaput nyitni.

A' társalkodás a' nevetséges esztelenségeknek, a' magánosság a' vétkeknek észrevételére tesz bennünket alkalmasokká.

A' gondviselés a' gazdagságok' elosztásában bámúlást érdemel. Ha azokat csupán a' jó embereknek adná, nem különböztethetnék-meg eléggé a' rénytől, 's nem éreznék egész semmiségüket; de ha meggondoljuk, kik bírnak vele legnagyobb mértékben, minthogy a' gazdagokat megvetjük; ezen megvetés kitsinyenként a' gazdagság' megvetésére-is szoktat bennünket.

A' pénz' szeretete azt tselekszi, hogy a' kincset a' természeti határoknál nagyobb mér-

tékben haszontalanul gyűjtjük, és szint oly haszontalanul őrizzük, vágyásainkat végtelenül megsokasítjuk, 's indulatainkat sokkal nagyobb mértékben felgerjesztjük, 's egymást sokkal nagyobb mértékben megvesztegetjük, mint különben a' magára hagyott természet tselekedné.

A' középszerű szerentsének az a' haszna van, hogy sokkal bátorságosabb és tartósabb. A' rossz emberek nem tartják akkor érdemesnek javainkat elragadozni.

Az egyes emberek' józan esze és boldogsága, nagy részént talentomaiknak és értékeknek középszerűségében áll.

Az igen szerencsés és az igen szerencsétlen emberek egyeránt kegyetlenségre hajlandók, mint a' szerzetesek és hódoltatók bizonyítják. Csak a' középszerűség, 's a' jó és rossz szerencsének elegyülése tesz bennünket szelídekké és szánakozókká.

Az erkölcsökre nézve nagy nyereség a' régi szokások' megtartása. Minthogy a' megromlott népek ritkán visznek véghez nagy dolgokat, nem ők alkotnak polgári társaságokat, nem fundálnak városokat, 's nem szereznek törvényeket, 's minthogy ellenben az egyszerű és sanyarú erkölcsűek állították-fel a' legjobb intézeteket, a' régi életmódhoz szoktatni, rendszerént annyit tesz, mint a' rényhez visszavezetni.

Az erkölcsöknek nints erősebb gyámola, mint az ifjaknak az öregek eránt való tiszteletre és pontos engedelmességre való szoktatása.

Olly vakok vagyunk, hogy nem tudjuk, hogy mikor kelljen örülnünk 's mikor szomorkodnunk. Csak nem mindenkor ok nélkül van mind örömünk, mind szomorúságunk.

22.

(QUASI-RECENSIÓK.)

S. Patak. 1827. A' dogmatika Theolog. első vónásai. Kezdő tanító számára készítette Somosy János, a' Refor. S. Pataki Anyaoskol. azon tudom. rendes Tanítója. (8vo. 444 lap.)

Ámbar a' tudós Szerző kereken kimondja (13 lapon) hogy mindaddig a' Supernaturalismushoz ragaszkodik, míg a' természet felett való isteni kijelentés' lehetetlensége meg-nem mutattatik; (a' mi sohasem történik-meg, de a' miben mi igen csekély erősséget látunk a' szerént a' cānon szerént: a posse ad esse non valet consequentia; sőt az ellenkezőket lehetetlen másképp megczáfolni, hanem-csak ezen az úton: ab esse ad posse!) mégis igen tavol van a' mái módis Sionörzőktől (mind Hahn Úr Lipsiában, vagy a' Berlíni Egyházi Ujság' Kiadóji) és az egész könyvből kitetszik egy csendes és mérséklett előadás' módja. A' bévezetés után, mellyben a' Bibliologia-is előadatik, következnek a' Dogmatikának három főrészei, úgymint: a' Theologia a' legszorosabb értelemben, t. i. az Istenről; ezután a' Soterologia, vagyis a' megváltásról; utóljára az Eschatologia, vagyis az utolsó dolgokról. Helyben nem hagyhatjuk hogy a' t. Szerző az Ágostai-vallást követő Evangelikusokat általjában Lutheránosoknak, a' maga vallásán lévő Evangelikusokat pedig mindenütt Reformátusoknak nevezi (p. o. 399 lapon); holott mind a' két Ekklézsia szoros és igazi értelemben *reformata*. De olytán neveket (mint p. o. Kálvinyista, Zvingliános, Lutherános 's a' t.) mint elmúlt időknek és okoknak szülőtjeiket apnál inkább temesse-el a' mái tudós és megvilágosodott ember, mennél könnyebben megzavarodik és megmocskoltatik általok a' szabad protestáns Egyháznak értelme, és mennél hajlandóbb a' tudatlan, azt Sectának tartani.

**Budae 1828. Notitiae politico-geogr. Statisticae
I. R. Hungariae partiumque eidem adnexarum.
Auctore Ludov. Nagy Nob. Hung. etc. Tomus I.**

A' munka, ajánlva ő Excellent. Gróf Illésháznak. Sokkal hasznosbb volna, ha-csak a' kútfejek, mellyekből merítették, szorgalmasabban kineveztettek volna; mert különben tudományos czélokra nem léssen használható. Ezen első darab egy rövid bevezetés és a' Magyar Királyok' előszámlálása után, Magyar-országnak 46 Vármegyéit betűrend szerént terjeszti előnkben; így következnek a' Hajdú Városok, a' XVI Szepességi Városok; végezetre a' Jászok' 's Kunok' földje. Minden Vármegyében, a' hol vannak, első a' szabad K. Városok, második helyt kapnak a' Mezővárosok 's úgy következnek a' faluk és puszták mind betűrend szerént; a' házak' és lakosok' száma vallásbéli különbséggel sehol sincs kihagyva. Imitt amott a' földes uraság' neve és egyéb jegyzések-is fordulnak elő. Legbővebben vannak leírva a' szabad és püspöki Városok. E' szerént az első darab szerént csupán csak Magyar-országnak (az az, kivéve a' Tóth és Horváth-országot Littoraléval együtt) népszáma téssen 8'775671. Legnépesebb Vármegyék Pest és Bihar, amaz 479920, ez pedig 428018, Torna legkissebb 29083. A' sz. K. Városok' lakosságainak száma 527026 (a' könyvben nints kitéve) ezek között Pest legnagyobb 56577, legkissebb Rust 1190. Bérekeszti ezt az I. darabot minden lakhelyek' laistroma.

Ámbár a' Szerző, munkája' homlokán Jób mondását tette-ki („6: 24, tanítsatok-meg engem és vesztétségben leszek: és ha va-„,lamit vétettem, adjátok énnékem megértenem.”) 's ez által az igazító, nem-csak minden kéméllés nélkül kirohanó kritikanak a' fegyvert kezébe szolgáltatja; mégis ezen tudósítással csak következő kevés észrevételekre veszünk alkalmatosságot. Mindjárt az első lapon azt állítja a' Szerző, hogy Magyar-országnak a' neve Hunnosoktól származik, kik a' Rómaiakat meggyőzték és Árpád alatt ezt az Országot 886 észteud. meghódoltatták volna. Illyetén historikus hypothésis, és még illy egyenesen (categorice) kitéve, hogy nemondjuk mesének, legalább illyen munkában nem álljó helyén. Ugyan azon az lapon meglepetve olvassuk, hogy a' mi Karpatusunk' csúcsai akár melly Álpeseket felyülhaladnak. De Townon szerént a' Lomniczi tető nem magasabb 8316 lábnaál; holott p. o. Montblanc 14700,

Montcenis 8670, 's a' t. mellyek nyilván az Álpesekhez fognak tartozni? Általában nem kéméli a' Szerző az epithetumokat és superlativusokat, így p. o. a' Tiszába iszonyú nagy vizek (ingentes) folynak-be. De Horátzius' intése után: ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis. Rövid' vizsgálásunkat ezzel a' kérdéssel légyen szabad béfejeznünk; vallyon tudja-e' a' tiszt. Szerző a' *templum* és *oratórium* között való külömb-séget? A' Szerző munkája szerint a' két valláson lévő Evangelikusoknak Magyar-országban nincsen templomok, csak oratóriumok, néhol *non insplendida, non inelegantia* sőt *insignia* p. o. Pesten és Kassán. Ellenben a' Római-vallást követőknél egy oratoriumra se lehet akadni. Hogy imitt-amott vannak könyörgésre szolgáló szobák és házak, mellyek csak oratóriumok, tagadhatalan; de a' mi nem szoba és házforma, az templomnak neveztetik, a' mint ezt az 1791 eszt. 26-dik czikelyben-is olvasuk. A' mit az országos törvény meg-ád, a' privátusoktól méltán megkivánhatjuk. Továbbá a' Debreczeni és S. Pataki helvet. Oskolák nem neveztetnek *Lyceumoknak*, hanem *Collégiumoknak*; Eperjesen se tudnak valamit egy ágost. *Lycéum* felől, ennek-is historikus alapon álló neve *Collégium* és pedig *districtuale*. De ilyen a' szokásba jött nevezetek' elkerüléseit jóval szaporíthatnók a' munkából, ha fürkészni kedvünk volna; noha ez olly hiba egy *statistikus* és *geographikus* könyvben, mintha valaki azt írná, hogy a' Londoni Sz. Pál temploma oratórium, vagy hogy N. Britanniában nincsen Collégium, csak Lycéum.

A' Mottóban a' *quo, qua* helyett „nescio quo natale solum 's a' t. kétség-kivül nyomtatásbeli hiba.

G—s M.

Az Epigramma' theoriája' ügyében.

I.

Czáf, és Igazítás.

(Kazinczyhoz írt Levél' Töredéke.)

Legközelebb *Bajza'* Értekezését olvastam az Epigramma Theoriájáról*). Az sok jót foglal magában, de foglal sok nem

*) Tud. Gyűjtemény, 1828. VII. XII. Kötet. a)

*) Lássd *Minerva*, 1828. IV. Negyed, lap 2000.

A' Red.

jót-is. Ő ellenzi, hogy Francia ízlésű epigrammákat adjunk? 's miért? Nem nyerne-e nyelvünk ezáltal-is több színüségét, nem szoknék-e azon könnyüséghez, melly nélkül leginkább szükölködik. Ő a' gnómákat általán fogva kiakarja zárni a' poézis' köréből. Hogy kisebb becsűek az epigrammáknál, tagadhatatlan; de nem lehet-e azokat-is költői színbe öltöztetni, nem lehet-e azokra-is Költői szellemet fuvallani? Megvallom, *Schiller'* Ielkes gnómáját nagyobb gyönyörrel olvasom *Martial'* 's *Lessing'* némelly epigrammájainál. *Schillernek* általam fordított, 's az *Aspasiában* megjelent darabjait *száraz reflexióknak* nevezni, hirtelenkedő ítélet volt annyival-is inkább, mivel ezek között a' *nyomozók* 's *legszebb tünemény* gyönyörű epigrammák. De legnevetségesebb midőn az *Ohajtás* című darabot, a' mi nem epigramma, mint epigrammát nagy recensenssi fontossággal, 's sanjarúsággal rostálgatja. Mit ítélnénk, ha valaki *Ovid'* alagyajit, vagy *Horátz'* lyriconjait, mint epigrammákat recenseálná? Ez mutatja, hogy *Bajza* még nem éregett egészen-meg, 's felette távol van példányától, *Kölcseytől*; egyszer'smind azon reflexióra-is vezet: hogy *Kicsinységünk sohasem tűnik úgy elő, mint midőn nagyot játszani akarunk.*

SZERÉNYI.

II.

Szükséges felelet egy hivatlannak szükségtelen észrevételeire.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

KAZINCZY.

Dolgozásra szolítatván a' Tud. Gyűjtemény' Redactiója által még alig határozottam-el magamban, melly neméről fogok a' poézisnak szölli, már érzettem, hogy theoriai vizsgálatim sokakat fognak fejemre lázítani. Régóta ismerem tudniillik Költőinket, az íróknak ezen ingerlékeny nemét, tapasztaltam, hogy igen kevés van közöttök, kit a' művészség' szeretete oly mértékben gyúlasztana, hogy a' theoreticus' gáncsait túrvén, a' művészség' hasznáért saját dicsőségét megtagadni tudná. Mert

ahhoz, hogy valaki a' művnek tökélyét vagy fogyatkozásait a' theoreticussal egy formán értse, studium által művelt ítélet kell, poétáinknak pedig legnagyobb része tanulgatni nem igen szeret, ámbár ők azok, kik a' *tudós* cím után leginkább sovárganak. Hogy gyanúm nem volt alaptalan bizonyítja az, hogy epigrammai theoriám' megjelenése után egynémelly tiszteletlenséggel vádolgatott; egy más, ki különben Evangeliumok 's Épistolákkal foglalatoskodik eggyik költőnknek kétségbe vett elmésségét védelmezgeti; egy harmadik valamennyinek legdühösebbike, mérges tréfák által küszködik komoly gancsolatimat megezföldni. A' *Szerényi* alakjába bújt *Szentmiklósy* pedig, ez a' különben jámbor úri ember, kinek eddigleni recensenseink nem tudni, melly kedvezés vagy kíméletből csak complimenteket osztogattak és saját kárára elkényeztették, nem volt elég erős megbírni reflexioim' súlyát 's így történik vala, hogy tüzetől elkapatva, magának olyakra engedjen szabadságot, mellyeket ha Róma' nyelven szólnék nem kételkedném *petulantia*-nak nevezhetni. Rendes dolog midőn egy író, ki tizenöt év óta küszd és viv pályáján, még mind eddig olvasni meg nem tanult; ki tizenöt, vagy több év óta epigrammakat dolgozik, 's pedig nagyobb kedvvel mint minden egyebet, arról miben álljon az epigramma' becese vagy fogyatkozása csak a' minapában kezdett elmélkedni, 's ezen elmélkedésnek-is a' legfonakabb ideák lettenek resultatumi. Ígylőn, hogy a' miket az epigramma' theoriája ügyében *Czáf és Igazítás* gyanant mond, megtagadjak az olvasótól azon parányi élelményt-is, hogy mosolyogjon; 's csak szanakodást indítnak.

Az olvasó' béketűrésével él vissza, ki az érthető dolgok' aprólékos magyarázatjába ereszkedik: de az Orbilins vétke-e, ha a' tanítvány' elméje olly kevésé fogékony, hogy magyarázatra szükség van.

A' nagy érdemű Czáfoló' és Igazító' két első észrevétele azt mondja, hogy én a' Francia izlésű epigrammakat ellenzem, hogy én a' gnómakat *általán fogva* ki akarom zánni a' poézis' köréből. Értekezésem 44-dik Czikkelye az, melly a' Francia epigrammákról szól, 's ott az mondatik, hogy a' rímelt sorok — mellyekben a' Francia epigrammaticusok dolgoznak — nem olly alkalmasak a' költés' ezen nemére, mint a' tellyes modulatiójú distichon. Ezen okból örvend az értekező, hogy epigrammatistáink, érezvén a' magyar nyelvnek minden most élők

között alkalmasabb létét a' görög distichon harmóniájának vissza-zengésére, epigrammákat distichonéban kezdettek írni, 's ezáltal bennünket azon helyhezette tettenek, hogy jelennen, minekutánna egyikét jobbjainknak szívet és fület bájoló distichonaikban az epigramma olly tökéltre hágott, nem lehet okunk többé, félni hogy valamelly gondolatlan eléggé durva lehessen epigrammatistáinkat a' Francziák' kevésbbé tökéletes módjára vezetni. Kérem a' sok érdemű Czáfolót és Igazítót, hol van itt ellenzése a' Francia izlésű epigrammáknak? Van e' helyt egyéb érdekelve, mint a' külső forma, egyéb mint a' technica? Mik azok a' Francia izlésű epigrammák? vannak-é illy lények a' poézis' széles körében, 's ha volnának egyet teszen-e a' Francia izlés az általam szóba vett Francia epigramma' technicájával? Nem épen az e a' Francia epigrammák' karaktere, melly a' martialiaké? 's a' martiali epigrammák, ki vannak-e zárva a' poézis' köréből? Fervescis, sanguine et ira scintillant oculi, dicisque facisque quod ipse non sani esse hominis, non sanus juret Orestes.

E' helyt arra-is tanít bennünket egyszer'smind a' Czáfoló és Igazító, hogy ha epigrammákat a' Francziák' módja szerint rímekben írunk, nyelvünk *könnyűség- és többszínűséghez fog szokni*. Valóban becses tanúság! Költőink Tinódi óta mai napiglan a' költés' csak-nem minden nemeire hasznalták a' rímeket, de azok mind nem elégségesek még nyelvünket könnyűséghez és többszínűséghez *szoktatni* (melly beszéd!). A' Czáfoló' postulatuma nem-de csak akkor fog betöltetni, ha epigrammákat-is rímelt sorokban írunk? Melly kipótolhatatlan veszteség tehát, hogy Szentmiklósynak egy epigrammája sem képes nyelvünket könnyűség és többszínűséghez *szoktatni*!

Térjünk a' gnómákra. Kivel magyaráztatta magának Szentmiklósý értekezésem 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. számmal jegyzett cikkelyeit, mellyek a' gnómákról szólnak, mellyeket minden értett, egyedül ő nem? Megtanítsam-e a' tizenöt évű írótl olvasni? Megtanítsam-e, a' világos dolgoknak fonák magyarázatot adni mit teszen? Így szokott-e Szentmiklósý mindent olvasni mint ezen kérdésbe hozott értekezést, mellyről — bár mód és út van mutatva benne, hogyan kell gnómákat forma segéde által poétai művekké alkotni — azt költi, hogy a' gnómákat általán fogva számüzte a' poézis' köréből? Valóban nem csudálhatni az igen-is szembeszökő tudományszükét,

melly a' Czáfoló' és Igazító' minden még olly parányi kifejezé-
seiben - is mutatkozik. Mert félszeg tanulásnak mi lehet termé-
zetesebb következése félszeg tudománynál? Ha Szentmiklósyt
jól megolvassa, vagy egy a' dologhoz értő által megmagyaráz-
tatja magának említett czikkelyeimet, reménylem érteni fogja,
a' mit én mondtam, hogy a' gnómák epigrammákká; követke-
zőleg, költői művekké válhatnak a' forma segéde által, vagy a'
Czáfoló és Igazítóit piperés nyelv szerint a' *Költői színbe öltöz-
tetés* és a' *Költői szellemnek rájok fuvallása által*. Juvat immer-
morata ferentem ingenuis oculisque legi manibusque teneri!

Hogy Szentmiklósyt a' Schiller' gnómáját nagyobb gyönyör-
rel olvassa Lessing' és Martiál' némelly epigrammájánál; az
semmit nem bizonyít egyebet, mint hogy Szentmiklósyt a' Schil-
ler' gnómáját nagyobb gyönyörrel olvassa Lessing' és Martial
némelly epigrammájánál. (Melly módja a' czáfolásnak, mely
igazítás!) Mert egyes emberek' tetszése nem aesthetikai tör-
vény, a' Szentmiklósyt pedig annal inkább nem, minthogy az
aesthetikai tudománynak olly kevés jeleit árulgatja - el. Legyen
elhitetve a' haragra gerjedt úr, hogy az ő gnómáját-is sokan ol-
vassák nagyobb gyönyörrel epigrammájánál, holott az aesthe-
tikusnak eszébe sem jut, hogy azokról emlékezzék, a' midőn
emezeknek némellyikét, mely talán egy szerencsésebb óra'
szüleménye volt, méltó dicsérettel fogja érdeklenni.

Melly szép dolog a' tudomány, mely szép az értelem, soha-
sem érzettem inkább, mint midőn a' Czáfoló' és Igazító' észre-
vételeit olvastam. Ime, ha ez a' jó úr megtanulta volna, mi le-
gyen a' gnoma, mi az epigramma, egyebet fogott volna ellenem
például felhozni, mint a' *Nyomozók's Legszebb tünemény*, mel-
lyeknek egygyike a' szónak legsajátabb értelmében gnóma, a'
másikának pedig igen kevés híja, hogy nem az. 'S ha a' dolgo-
kat értenie olly sok erejébe nem kerülne, könnyű szerrel ér-
tésére esett volna az-is, hogy midőn Schiller' gnómáji száraz re-
flexióknak neveztetnek, az elnevezés nem általányosan, hanem
relative van véve. Az epigrammának a' tárgy eleven jelenléte
életet és lelket ad; a' gnóma pedig csaknem mindenkor valami
holt gondolatot, valami abstractumot foglal magában személy
és kép nélkül. Innen a' gáncsolt tropus, melynek magyarázat-
jára úgy hiszem egyedül Szentmiklósytól leszen szüksége.

Ha a' derék Czáfólónak eddiglenni észrevételeit keresztyéni
szánakozással tekintette az olvasó, lehetetlen hogy el-ne moso-

lyodott legyen azon kapkodásra, mellyel *Ohajtás* című darabját vízbe-halóként megmenteni igyekeznek. Mire azt olly nagy recensensi fontossággal, mire olly sanyarúlag rostálgatni — mond ő — holott az nem epigramma? Reményilem nem kell Sokratesi bölcsesség hozzá, hogy a' Czáfoló' tendentiája kitaláltassék. Ki akar csuszszanni a' jámbor a' recensensi vaspálcza alól, de már késő. Ha *Ohajtását* úgy ítélnéd-meg mint elegiát, azonnal kész volna azt epigrammanak visszanevezni, 's ha recensensi üldözéssel fel-nem hagynál, végtére a' négy distichon éposz nevet-is viselne. Miattam lehet az *Ohajtás* elegia, epigramma, vagy a' minek azt neveznie tetszik, mert ott, hol általam felhozva van, nem elegia vagy epigramma, hanem olly költemény gyanánt áll, mellyben nincs fokonként emelkedő vagy eső következése a' gondolatoknak, 's e' szerint úgy vélem példaként állhatna, ha Oda vagy dithyramb volna is. Bizonyossá teszem Szentmiklósyt, hogy-ha epigrammában actioi haladásnak helye volna, Hunyadi Lászlóját, melly dráma akart lenni, hoztam volna fel például, hol a' dramaköltőnek az actioi haladással való ismeretsége nem nagy mértékben mutatkozik — 's a' tett logicátlan nem volt volna.

A' miket ezentúl az igen sok érdemű Czáfoló és Igazító mond, 's lelkének elkeseredéséből mond; azok ellen nincs fegyverem.

*Auf das empfindsame Volk hab' ich nie was gehalten; es werden
Kommt die Gelegenheit, nur schlechte Gesellen daraus. —*

Göthe.

BAJZA.

23.

Az Időhöz.

Nézd a' kies napok mi hamar elhűnynak,
 Évek elsietnek, századok elmúlnak,
 Lám miként öleli, bölcső sírhalmodot,
 'S ezer évek múlta egy pertzé olvadott.
 Mint feslik az élet varázsló kelyhéből
 A' szerencse, 's hogy fut a' boldog öléből
 A' szíves barátság színlett fedelében
 Mint lopodz az álnok, a' megcsalt szívében,
 Mint küzd az elnyomott fanyal gondjaival,
 'S apadoz reménye növő fájdalomival,
 Ha vissza tekintesz a' múltak ködében,
 Elhaladt éveknek setét örvényében.
 Láttad a' port egykor testé feléledni,
 'S az ujjon lett embert a' gonddal küzdeni.
 Hogyan nevekede száma, a' nem esmért
 Földet hogy kobozá csekély élelméért.
 Láttad miként nyíla a' lélek köd leple,
 'S halkal világúla az észnek éjjele,
 Mint levének aprós könnyű találmányok,
 Századok multával, lelkes tudományok,
 Mi módon egy kiseded elejtett gondolat,
 Az észtol felfogva sok nagyra sarjazatt.
 Hogy váltak az egygyes kunyhók lakosiból,
 Nagy, 's dicső Nemzetek riadván álmokból.

Miként emelkedik a' magas tetőkre,
 Sok óriási nép, 's mint hull-le örökre
 A' köz szeretetre pemzett embereket,
 Gyűlölség mint ölé 's veszté-el nevöket,
 Láttad a' mit jónak, szépnek talált egykor,
 Miként zúzta szélyel a' másik idő kor.
 Ó! mond: — setét kebled' gyanús üregében,
 Örökös útnak változó körében,
 A' nagy Jelenések mindég így váltódnak?
 'S nintsen egy végső pont, hol megállapodnak?
 Élő érzeményünk álom, vagy valóság?
 Van é még e' földnél egy boldogabb ország?

C s ü g g e d é s .

O! elég volt! — nem győzöm már!
 Sors kegyetlen ostromid,
 Szünjenek, haj kevéssé bár,
 Szivem vérző csapásid!

Szülőimet, gyermekimet,
 Lángolva mit szerettem,
 Vagyonomat, épségemet,
 Úgy is már elvesztettem.

O! ne véld, hogy elenyészet
 Irántad hű szerelmem,
 Míg a' régi hévvel szeret,
 Kedves vérző kebelem.

De ha a' vész viharjait,
 A' kevély tölgy kiálja,
 Nem bírja-el ostromait,
 A' hajlangó nád-szála;

Mért titkolod? — te is érzed,
 Erőd felyül bár múlja,
 Ha gúnyolva meg is veted,
 Hogy emészt a' sors' súlya.
 A' mit férjfi szíved bírhat,
 Az enyim nem győzheti,
 Lankadt szemem ott csak sírhat,
 'S kínját úgy emésztheti.

Bíz tató felelet.

O! szűnjenek panaszaid,
 A' kegyetlen sors ellen,
 Én is osztom fájdalmaid,
 Lággal égnek e' melyen.
 Sokat vesztél — de nem mindent,
 Hív szerelmem éled még,
 Tiszta élted nem vádol bent,
 Lelkeden nagy bűn nem ég.
 Kegyes szíved jól esmérem,
 Vádolni hogy tudnálók!
 Hív szerelem, mély szemérem,
 Abban a' tulajdonok.
 Hajlik a' nád a' viharban,
 'S azért szélyt nem törheti,
 De a' dühös vész a' porban,
 Az agg tölgyet vetheti.
 Nem titkolom én is érzem,
 Szíved' kínzó terheit,
 Láthatád már ollykor szemem,
 -Eggyes férjfi könnyeit.

Hogyha szíved' fájdalmaid,
Többé már nem győzheted,
O! ne csüggedj, panaszait
Hív keblemben öntheted.

S e n k i.

Hol tanyád a' Grönland jegesült lapályin?
Vagy a' forró Niger pállado partjain?
A' nagy Dolagir — a' Chimborászó csúcsán?
Vagy a' hullámok közt egy magános sziklán?
Kicsiny!! ki nem vidulsz Hazád ha említik,
Ki nem lobbansz lángra, hogy ha sértegetik.
Kinek rozsa eszi kardját hüvelyében,
Nem vér sebesebben szíve hív melyében.
Rongálva ha látja édes anya-földét,
'S néki nem áldozza utólsó erejét.
Nézzed a' vad Kaffert szorult kunyhójában,
Bárdolatlan feje, véres igájában;
Melly édesen tudja Hazáját szeretni,
Mint tanulta érte életét megvetni.
A' fagyos Eszkimo jéghegyei mellett,
Ki nem esmér nyarat, csak a' zordon telet,
Haza vágy — a' Tiber' langos széleiről
Viszsa az Ohió bájos téreiről.
Hol vagy hát! elfajult — por lepi velődöt,
Idétlen terheddel, gyalázod a' földet.
Hírt, nevet, o gyáva! — roszban sem találtál,
A' világ nem esmért, *Senki!* mert nem voltál.

MAROSKÖZI GÁBOR, Erdélyből.

Ötödik évi Folyamat.

KASSÁN,

{*Ellinger István* Cs. kir. priv. Typographiájából.